

YEDİTEPE

Milli Mücadele'de

İlk İşgaller
İlk Direnişler

Prof. Dr. Haluk Selvi

Milli Mücadele'de

İLK İŞGALLER İLK DİRENİŞLER

Prof. Dr. Haluk Selvi

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

© Yeditepe Yayınevi
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16427

ISBN: 978-605-4052-62-2

Yeditepe Yayınevi: 145

Araştırma İnceleme Dizisi: 121

1. Baskı: Nisan 2011

Sayfa Düzeni
Burhan Maden

Kapak Tasarım
Sercan Arslan

Baskı-Cilt
Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd. Şti.
(Sertifika No: 11964)
Gümüşsuyu Cad. No: 3/2-Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 483 47 91-92

Yeditepe Yayınevi
Çatalçeşme Sk. No: 27/15 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi.com | bilgi@yeditepeyayinevi.com

Milli Mücadele'de

İLK İŞGALLER İLK DİRENİŞLER

Prof. Dr. Haluk Selvi

YEDİTEPE

İstanbul 2011

PROF. DR. HALUK SELVİ

1971 yılında Yozgat'ın Sorgun İlçesi'nde dünyaya geldi. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde lisans eğitimini ve aynı üniversitenin Sosyal Bilimler enstitüsünde yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamladı. Doktora çalışması olan "Milli Mücadele'de Erzurum" 2000 yılında Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yayınlandı.

Selvi'nin bu çalışması dışında "İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali İle İlgili Protesto Telgrafları", "Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan'a Ermeni Sorunu", "Bir Ermeni Komitecinin İtirafları" isimli kitap çalışmaları bulunmaktadır. Bu kitap çalışmaları dışında Milli Mücadele Tarihi ve Ermeni Sorunu üzerine birçok makalesi bulunan Selvi, halen Sakarya Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi Müdürlüğü ve İnkılâp Tarihi Bölümü Başkanlığı görevlerini de yürütmektedir.

İçindekiler

Önsöz VII
Savaş Biterken 1
Anadolu Paylaşılıyor 11
Yeni Bir Dönem Başlıyor: Mütareke ve Teslimiyet 17
İngilizler Geliyor, Fransızlar Kıskanıyor, Azınlıklar
Eğleniyor, Türkler...! 25
Kara Bir Gün 33
İlk İşgal ya da Misak-ı Milli'den İlk Kopuş 41
İlk Kurşun 51
Trakya'daki İşgaller 61
Doğudan Çekiliş ve Anadolu'da İlk Milli Teşkilatlanmalar 73
Paris Barış Konferansı: "Barışa Son Veren Barış" 93
Venizelos'un Rüyası 103
İttihat ve Terakki 111
İki Şehir, İki Vali 119
Batı Anadolu'da İşgal Hazırlıkları 127
İzmir'in İşgali 135
Batıda İlk Düzenli Direniş: Ayvalık'ın İşgali 139
İşgal Kuvvetleri İle İlk Mütareke: Belediye Çeşmesi
Protokolü 149
Batı Anadolu'nun İşgaline İlk Tepkiler:
Mitingler, Protestolar 159
İstanbul Mitingleri 169

İşgaller Karşısında Yabancılar Ve Basın 185
Yeni Lider Duruma El Koyuyor 201
Sonuç 207
Kaynakça 209
İndeks 213

ÖNSÖZ

Savaş, XX. yüzyıl insanlığı için kaçınılmaz sonuçlardan birisi oldu. İnsanoğlu ve onların örgütlendiği devletler zenginleştikçe doyumsuzlaştılar. Bu psikolojinin getirdiği açgözlülük büyük bir kavgaya dönüştü. Kavgamn sebebi, çoğu zaman daha küçük ve güçsüz devletlerin paylaşılması ya da bir coğrafya üzerindeki rekabetti. Gözle görünür bu sebeplerin dışında milletler arasında başlayan kin ve düşmanlık da savaşların sebeplerini oluşturuyordu. Fransa-Almaya düşmanlığı, Türk-Rus düşmanlığı ileride onarılması çok güç yaraların açılmasına sebep oluyordu. İşin en kötü yanı bu devletler arasında yeni yüzyılda ittifak sistemlerinin doğması ve aradaki uçurumun gittikçe derinleşmesiydi.

Birinci Dünya Savaşı başladığında hemen hemen tamamlanan bu ittifaklar sistemine en son dahil olan devletler üzerlerinde pazarlık yapılan küçük ve güçsüz ülkelerdi, ancak onlar çoğu zaman bunun farkında değillerdi. Osmanlı Devleti, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan, Ortadoğu ve Balkanlarda kendi geleceklerini kurtarmak ya da tarihi imparatorluklarına ulaşmak için savaşı bir fırsat saymışlardı. Savaşın sonunda mağlup olanlar safında yer alan Osmanlı Devleti ve Bulgaristan, kendi toprak bütünlüklerinin korunamayacağını görmüşler, iktidar değişiklilikleri ile savaşın suçundan kendilerini kurtarmak istemişlerdi. Ancak galipler bu

kurnazca girişimleri gördüklerinden savaş boyunca yaptıkları planları uygulama alanına koymuşlar ve işgalleri savaşı sona erdiren mütarekelerden sonra da devam ettirmişlerdi.

Milli Mücadele tarihimizin üzerinde en çok tartışılan konularından birisi, ilk işgalin ve ilk milli direnişin nerede, ne zaman ve kimler tarafından başlatıldığıdır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasını bir başlangıç olarak kabul edenler İskenderun Dörtyol'un Köse Köyü'nde ilk kurşunun atıldığını, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Başkanlığı'ndan aldıkları bir yazı ile ispatlamışlar ve "İlk Kurşun" anıtını beldelerine dikmişlerdir. Oysa İzmir Konak Meydanı'ndaki Hasan Tahsin Anıtı da "İlk Kurşun Anıtı" adım taşımaktadır.

Bu tartışmanın diğer bir boyutu da ilk kurşun öncesi ya da sonrası gelişmeleri içersine almaktadır. Yani kurşunu attıran ilk milli teşkilatın kuruluşu sorunu bugün şehirlerimiz arasında adeta bir rekabete dönüşmüştür. Bir bakıma ilgili şehir tarihçilerinin de bu durumun doğmasında etkili olduklarını söylemek mümkündür. Her araştırmacı kendi ilgi alanını kamuoyu önünde önemli hale getirerek dikkat çekmek istemektedir. Yerel kongreler, konferanslar, sempozyumlar, dinlemeyi seven ve milli duygularına hitap edilmesinden hoşlanan insanlarımız için bu görüşlerin ön plana çıktığı yerler olmuştur.

İlk olma sorununun temelinde yatan unsurlardan birisi de milli mücadeleye katılmış olanların kaleme aldığı hatıralar olmuştur. Mütareke dönemindeki gelişmeleri ele alan oldukça fazla hatıra tefrika ve kitap halinde yayınlanmıştır. Bu hatıraların yazarları savaş sonrası gelişmeleri ele alırken bölgesel ve milli olmak üzere iki grupta konuları ele almışlardır. Hükümetin merkezinden bütün ülkeyi görenler daha geniş düşünerek bütün gelişmeleri inceleme imkânı bulabilmişlerdir. Yerel hatıra yazarları ancak kendi bölgelerindeki ilk teşkilat ve ilk kurşundan söz etmektedirler. Bu

açıdan bakıldığında konu ile ilgili ilginç örnekler vardır. 1920 yılı gelişmelerini anlatan hatıralarda bile ilk milli teşkilattan bahseden kaynaklar görülmektedir.

Kısacası, Anadolu'nun her köşesinin bir mücadele öyküsü vardır. Bu öykü, her bölge için bir ilki ifade etmektedir. Girift olaylar ve girift ilişkiler içerisinde Anadolu Türkü'nün milli mücadeledeki "ilk"ini bulmak araştırmacılar için gerçekten güç görünmektedir. Bu ilk psikolojisinin varlığı da tabii görülmelidir.

Savaşmak, mücadele etmek ya da direnmek, birbirinden çok farklı kavramlar gibi görünse de aslında birbirine çok yakın anlamlar taşımaktadır. Savaşmak, hem mücadele etmeyi hem de direnmeyi içerisine alan geniş bir anlam taşımakla beraber direniş daha çok baskı ve güce karşı koymayı ifade etmektedir.

Bu haliyle Milli Mücadele ya da Milli Direniş, Kurtuluş Savaşı'nın diğer anlamları olmakta ve savaşın değişik şekillerde ifade edilmesi ile sonuçlanmaktadır. Savaş bazen bir kazanç elde etmek bazen de hakkını korumak için yapılır. Hakkını korumak için yapılan savaşlardan gurur ile bahsedilir. Savaş tarihçileri bir milletin ya da bir görüşün temsilcisi olarak tahakküm ve işgal amacıyla yapılan savaşları bazen çok iyi tolere ederek içerisine haysiyet, gurur ve barışı yerleştirmişler, ezici gücü çoğu zaman adil güç olarak kendi toplumlarına kabul ettirmişlerdir. Bu sayede yaşama hakkı gasp edilen hem yenilmiş hem de haksız bir duruma getirilmiştir.

Türk Kurtuluş Savaşı içersinde de böyle bir tezat kendisini göstermektedir. Ülkesi işgale uğrayan ve bu işgali ortadan kaldırmak için direnişe geçen millî kuvvetler, işgalcilere göre kanunsuz davranmaktadırlar. Kurtuluş hareketi Birinci Dünya Savaşı'nın devamı olarak düşünüldüğünde bu görüşü ileri sürenler haklı görünmektedir. Ancak tek başına Yunan işgali, Anadolu'daki

haksız uygulama ve vahşetleri bütün delilleri ortadan kaldıracak ve direnişe hak verecek niteliktedir.

Her ne kadar barış adına hareket ettiklerini iddia eden Avrupa basını ve kamuoyu bu olayları görmemezlikten geldiyseler de Anadolu'da başlayan yangının dumanlarını kendi insanlarından daha fazla gizleyemediler.

Bu çalışma Anadolu'nun dört bir yanında başlayan yangının hikâyesini konu edinmektedir. Edirne'den Kars'a, İskenderun'dan Trabzon'a kadar uzanan millî direnişin hikâyesini...

Sakarya Üniversitesi
Esentepe Kampüsü
02.02.2011

SAVAŞ BİTERKEN

Savaş, insanlık tarihinin kara lekesi... Her insan, her toplum ve her devlet ondan nefret ettiğini söyler, çocuklarını onun kötülüğünden bahsederek yetiştirir, ancak onsuz yaşayamaz. Atalar sözünde ifade edildiği gibi; "İster isen sulh-ı salâh, hazır ol cenge". Mutlu ve refah içerisinde bir dünya istersen her zaman savaşa hazır olman gerekir. Savaşın gerekliliği daha çok devletlerin kendi halklarına anlattıkları bir hikâye gibi görünmektedir.

İşte Birinci Dünya Savaşı da kendisinden önceki hemen hemen bütün savaşlar gibi bu düşüncelerin bir mahsulü olarak, büyük devletlerin hırs, kin ve sonu gelmez ihtiraslarından doğmuştur. O günün devletleri kendi gizli amaçlarını değil, düşmanlarının kendi mutlu dünyalarını yıkmak için haksız teşebbüslerini anlatarak halklarını savaşa sürüklemeyi başarmışlardı. 1914 yılına kadar dünya bu kadar geniş bir alanda bu kadar çok insanın hayatını kaybettiği ve bu kadar çok milletin karşı karşıya geldiği bir savaş yaşamamıştı. Harb-i Umumi ya da Cihan Harbi adı verilen bu savaşa, kimi devlet yaşamını uzatmak, varlığını sürdürmek için, kimi devlet topraklarını ve sömürgelerini genişletmek için katılmıştı. Bu devletler içerisindeki küçük milletler ise, bağımsız devlet olabilmek için taraflarını belirliyorlardı.

Dünya siyasetinin ve sömürge politikalarının üzerinde yoğunlaştığı, XX. yüzyılın başında dünya devletlerine göre çok geniş bir coğrafyada yaşadığı kabul edilen Osmanlı Devleti için savaş, varlığını korumak ve geçen elli yıl boyunca kendisinden koparılmış olan toprakları elde etmek için gerekliydi. Trablusgarp ve Balkan Savaşları sebebiyle Afrika'daki ve Doğu Trakya hariç Avrupa'daki topraklarını kaybeden Osmanlı Devleti, 1914 yılında aynı yüzyılın kıymetli madeni petrol ile dolu Arabistan Yarımadası'nın tamamını hâlâ elinde tutuyordu. Petrol, İngiltere ve Fransa için ön planda iken Rusya için stratejik noktalar, örneğin Boğazlar daha önemli idi. Almanya bütün bu politikaları alt edecek bir planla, Almanya-Avusturya, Macaristan-Bulgaristan-Osmanlı Devleti kara bütünlüğü ile hareket edecek, böylece rakiplerinin "imparatorluk yolu"nu vurabilecekti.

Türk tarihindeki tartışmalı konularının başında, Osmanlı Devleti'nin bu savaşa girmek konusunda haklı olup olmadığı ya da girmesinin gerekli olup olmadığı gelmektedir. 1914 yılının dünya siyaseti ve bölgesel gelişmeleri ele alındığında, Osmanlı Devleti için savaşın kaçınılmaz olduğu açıkça görülür. Çünkü savaşın ana temalarından birisini Osmanlı toprakları oluşturmaktadır ve kendi kaderinin belirleneceği bir dönemde bu devletin seyirci kalması ve sonuca razı olması beklenemezdi. Ayrıca savaş acıları hafızalardan silindikçe gerekli olduğu ya da olmadığı insanlar için daha kolay ifade edilebilmektedir. Dünya savaşının acıları Türk Milletinin hafızalarında hâlâ canlıdır. Çünkü bu savaş sırasında hemen hemen her aileden birkaç kişi hayatını kaybetmiştir.

Her devlet için bir zorunluluktan doğan ve kanlı olaylarla dolu olan Birinci Dünya Savaşı'nın son yılları, Osmanlı Devleti için hem yayılma, hem yıpranma yılı olmuştur. Çanakkale Cephesi tasfiye edilmiş, Doğu Cephesi'nde bir hatta tutunulmuştur, ama Irak'ta, Suriye'de çekilmeler başlamıştır. Osmanlı Genelkurmayı iç cepheleri takviye edecek yerde dış cephelere asker göndermekte-

dir: Makedonya'ya, Romanya'ya, Galiçya'ya hatta Tirol Alplerine. Ekonomik çöküntü ülkenin her yanını sarmıştır. Yiyecek sıkıntısı hat safhadadır, rüşvet ve yolsuzluklar kulaktan kulağa dolaşmakta, bu durum hükümete olan güveni sarsmaktadır. Savaşın ülke yaşamında meydana getirdiği etki, pahalılık ve darlık biçiminde kendisini göstermektedir. Bütün Osmanlı Devleti içinde yerli fabrika adında sanayi çalışması yoktur. Şekerden başka francalanın unu bile Odesa'dan alınmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nda ölüler için kefen bulunmadığı yakınması meşhurdur ve gerçektir. Ancak savaş zamanında patiska fabrikası kurup bu ihtiyacı karşılamak da imkânsız olduğundan devletin elindeki patiskalar dörder arşın paylarla dağıtılmış, kefen ihtiyacı bu şekilde giderilebilmiştir.

Bu ekonomik durumdan dolayı Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya'dan gönderilecek yardımlarla yetinmek zorundaydı. İstanbul'da büyük miktarda ticaret eşyası, manifatura ve başka şeylerin stokları vardı. Ama gün geçtikçe stoklar azalıyor ve tüccarlarda vurgun eğilimi artıyordu. Avusturya ve Almanya'da tüccarlar ellerindeki malları eski fiyatlarla Osmanlı Devleti'ne gönderdikleri halde yerli tüccar ve esnaf isteklerin çokluğundan insafsızca yararlanmaya kalkışmış, eski malların da yeni malların da fiyatlarını üç-dört kat arttırmıştı. Bu fırsattan istifade etmek, halkın zararına, birden bire zengin olmanın insafsız ve ahlaksız bir yolu idi. İstanbul'da yeni sınıf doğuyordu: Harp zenginleri. Savaş zamanlarında çok sık rastlanan bu durumun önüne geçebilmek için Vurgunculuğu Önleme Komisyonu bile kurulmuştu. Hükümet, savaş ihtiyaçlarını karşılayamadığı için iç borçlanmaya, halkın elindeki paralara ve Almanlardan aldığı yardımı artırmaya yönelmişti, Alman yardımlarının önemli bir kısmı da yine borçlanma şeklindeydi. Ama adı yardımdı!

Osmanlı Devleti'ni yaptığı yardımlarla ayakta tutmaya çalışan Almanlar için Osmanlı cepheleri, savaşın kaderine etki edebilecek cepheler değillerdi. Bu cephelerde, düşman askerleri

yıpratılarak olduğunca fazla kuvvetleri buralarda tutulacaktı. Hem Almanlar için hem de İtilaf Devletleri için savaşın sonunu Avrupa Cephesi'ndeki mücadele getirecekti. Alman savaş planının uygulanması için Osmanlı Genelkurmayı'nda görevli Alman Generalleri Goltz, Liman von Sanders ve von Kress savaş boyunca Osmanlı ordularını yönettiler. Savaşın kaderi açısından Osmanlı cephelerinde yapılan askeri harekâtlarda başarı elde edilmesi onlar açısından çok şey ifade etmiyordu. Ancak ülkenin kaderini ellerinde tutan Enver, Talat ve Cemal Paşalar, Almaların bu düşüncelerine rağmen, açılan cephelerde elde edecekleri büyük zaferlerle Doğu milletleri için yeni bir saadet dönemi başlatacaklarına, İran'ı, Hindistan'ı ve bütün Orta Asya'yı emperyalizmin kıskacından kurtaracaklarına inanıyorlardı. Ülkenin ve ordunun içerisinde bulunduğu kötü duruma rağmen halkı, orduyu savaşa teşvik etmek amacıyla bu düşünceyi bir propaganda aracı olarak kullanmaktan çekinmiyorlardı. Belki de Osmanlı Devleti için bundan başka bir çözüm yolu da görünmüyordu. Geçen elli yılda kaybedilenleri geri kazanmak ve Rusya'nın kötü niyetlerine karşı durmak, İstanbul'u korumak ancak bu savaşta elde edilecek zaferle mümkün olabilecekti.

Her türlü sanayiden, tesislerden, ulaştırma, askerlik, sağlık organizasyonlarından yoksun, ilkel, harap savaşan bir ülke... Bu ülkede yaşayan Türklerin dışında kalan milletler de bu şartlardan dolayı yavaş yavaş devletten kopmak üzereler; 1916 yılında özellikle Araplar güney cephelerinde bu kopuşu İngiliz parası ve bağımsızlık için kabul etmişler. Üç büyük İttihatçı liderden birisi olan Bahriye Nâzırı ve IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa, bazen para ile bazen korkutarak bu kopuşun önünü almak istiyor, ancak bunda başarı sağlayamadığı gibi Arap aşiretlerinin de nefretini üzerine çekiyordu.

Güney Cephesi gibi Kafkas Cephesi de çökmeye başlıyor, doğuda Ruslar, güneyde İngilizler, Osmanlı birliklerine karşı

kuvvetli ve planlı ilerleyişlerine devam ediyorlardı. Bu ilerleyişi durdurmak için İstanbul'da Genelkurmay çeşitli projeler hazırlamaktaydı. Ancak bu projelerin uygulanabilirliği şüpheliydi. Alman generallerinden Falkenhayn, 1917 yılında Suriye-Filistin Cephesi'ndeki kuvvetleri de içine alacak şekilde yeni bir "Sina Macerası" başlatmak istiyordu. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa da VII. Ordu Kumandanı olarak Suriye'ye tayin edildi. Mustafa Kemal Paşa bu taarruz planına karşı çıkarak disiplinli bir savunma taktiği ve stratejisi istedi, ancak bu görüşlerini Falkenhayn'a kabul ettiremeyince, 20 Eylül 1917 tarihinde Sadrazam Talat Paşa'ya ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya gönderilmek üzere bir rapor hazırladı. Bu raporda, ülkenin genel durumu anlatılarak savaşın halk ile idare arasındaki bağları sarstığından, evlerinde kalan halkın her yönden hükümetten uzak kalmakta menfaat gören bir hale geldiğinden, açlık, ölüm ve asayişsizliğin her yanda kol gezdiğinden bahsedildikten sonra ülkenin geleceği açısından şu önemli tavsiyelerde bulunluyordu:

> "Türkiye'nin askeri vaziyeti şudur: Ordu, harbin ilk dönemlerine göre fevkalade zayıftır. Birçok orduların mevcutları, lazım olanın beşte biri gibidir. Memleketin insan kaynakları ikmale muktedir değildir.
>
> Bana göre, bugün takip edilecek kararlar aşağıdakiler olmalıdır:
>
> a. İçerde hükümeti takviye ve hayatı temin etmek (jandarmayı kuvvetli yapmak, memurları ve mümkün olduğu kadar adli işleri ve herhalde genel iaşe ile ticaret ve ekonomi işlerini düzenlemek), hiç olmazsa suiistimalleri asgari sınıra ve tahammül edilebilir bir dereceye indirmek gereklidir. O şekilde ki, memleket sağlam bir hareket üssü halinde bulunmalı. Harbin uzaması maazallah yeni kayıplara ve felaketlere sebep olsa da elimizde ve gerimizde kalacak bölgeleri ve ahaliyi herhalde dayanmaz ve çürük bir kitle halinde bulmamalıyız.

b. Askeri siyasetimiz bir savunma siyaseti ve elimizde bulunan kuvvetleri ve bir tek neferi son ana kadar saklamak siyaseti olmalıdır. Bu siyaset, memleketimiz dışında bir tek Osmanlı neferi kalmasına tahammül edemez.

Kısacası, gerek mülki hükümetler ve gerek ahali içinde yapılacak işlerin sıradan bir memleket meselesi değil, en birinci bir memleket müdafaası meselesi olduğu bu devirde memleketin hiçbir köşesinin herhangi bir yabancı nüfuz ve idaresi altına verilmesi, saltanat hayatını kesinlikle bozar ve ortadan kaldırır. İşte, benim görüşlerim bundan ibarettir. Bulunduğunuz mevki sebebiyle bunları anlatmakla vicdanım üzerindeki bir yükü kaldırmış olduğuma inanıyorum."

Bu rapor, ülkenin gerçek durumunu çok canlı tasvir eden, ileride olacakları isabetli bir görüşle bildiren bir belgedir. Bu raporda, mülki idarenin artık güvenilmeyecek bir hale geldiği, ticaret ve iktisat hayatının felce uğradığı, ordunun maddi ve manevi kuvvetinin zayıf düştüğü ve Osmanlı ordusunun en tehlikeli çarpışmaların beklendiği bir cephede, kaderinin bir yabancıya verilmesindeki mahsurlar isabetli ve açık belirtilmekteydi. Milli Mücadele öncesine ait önemli bir uyarı olan bu raporda, bazı tavsiyelerde de bulunularak ilerlide vatan mukadderatının geleceği için elde kuvvetli bir ordu tutmanın, devlet yönetim organizasyonunun sağlam, halkın maneviyatını sarsılmamış bir halde bulundurmanın zaruri olduğu ileri sürülmektedir.

Bu istekler tabii olarak Alman nüfuzu altındaki hükümet tarafından kabul edilmedi. Çünkü Almanlar, İngiliz kuvvetlerini doğuya çekerek batıdaki planlarını uygulamak istiyorlardı. Mustafa Kemal Paşa, isteklerini kabul ettiremeyince ordudaki görevinden istifa ederek İstanbul'a gelmeye karar verdi. Ne Sadrazam Talat Paşa ne de Enver Paşa onun diğer görüşlerini de uygulamaya yanaşmadılar. Çünkü onun ifade ettiği şeyler geçen on yıl boyunca İttihat ve Terakki yöneticilerinin yaptıkları ve inandıkları şeyleri

inkâr etmeleri anlamına geliyordu. Buna her yöneticinin cesaret etmesi mümkün değildi. Anadolu'da yeni bir savunma tertibatının oluşturulması fikri, Mustafa Kemal Paşa tarafından daha 1917 yılında, henüz savaş sona ermemişken ifade ediliyordu. Bu uyarılardan sonra maddi ve manevi çok elverişsiz şartlar içinde cereyan eden Suriye savaşları tam bir bozgunla neticelendi; İngilizler üç misli üstün kuvvetlerle Filistin Cephesi'nde üç ordu ve bakiyesini temizlediler, toplam 75.000 esir topladılar, 300 top aldılar. 14 günde İngilizlere terkedilen arazi Kızılırmak ile Meriç arası kadar bir sahaydı.

Bütün olumsuzluklara, Balkan Savaşlarında verilen kayıplara ve ordunun siyasetle uğraşmasından doğan talim eksikliğine rağmen, Türk ordusu, askerlik anlayışındaki geleneksel yapısı ile Birinci Dünya Savaşı boyunca başarılı muharebeler yaptı. Ancak bu özellikleri savaşı kazanmak için yeterli değildi. Özellikle 1917 yılının sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nin İngiltere ve Fransa safında savaşa katılması bütün dengeleri alt üst etmeye yetti. Bu gelişmelerle savaşın sonunda ortaya çıkan manzara hiçte iç açıcı değildi. Savaş sırasında Suriye Cephesi'nde IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'mn yanında bulunan Falih Rıfkı Atay, *Zeytin Dağı* isimli eserinde bu sonu şu şekilde tasvir etmektedir:

> "O yıl Galiçya topraklarında dövüşmek için yirmi bin lüzumsuz Türk bulmuştuk.
>
> Bir yığın Anadolu çocuğunu, yurttan kopmuş, uzak Medine içinde, iskorpite ve çöle yediriyorduk. Bir sabah kumandanın (Cemal Paşa) odasına girdiğim zaman, gözlerinin ağlamaktan yorulmuş olduğunu gördüm:
>
> Kudüs, İngilizlerin elinde idi.
>
> Oradaki son Türklerin nasıl kahramanca vuruştuklarını masanın üstünden aldığım şifreli telgraftan okudum. Kudüs'ü İsrailoğulları gibi bırakmadık; Türkler gibi bıraktık. Nebi Samoil

üstünden Müslüman veya Hıristiyan mabetlere doğru inenler, Türklerin son gününü hatırlayacaklardır.

Karargâhın içinde: "Kudüs düştü!" sözü ölüm haberi gibi yayıldı. Daha şimdiden Beyrut'a, Şam'a, Halep'e gözyaşlarımızı hazırlamak lazımdı.

Artık yalnız Anadolu'yu ve İstanbul'u düşünüyorduk. İmparatorluğa, onun bütün rüyalarına ve hayallerine, Allaha-ısmarladık! .

Zeytindağı'nın çamları arasından, güneşi hiç sönmeyecek, hiç akşam gölgesi görmeyecek gibi bakan Lût çukuru, şimdi bütün imparatorluğu içine çeken bir mezar gibi, genişleyip derinleşiyor.

Eşyamı ve kâğıtlarımı bavuluma yerleştiriyorum. Artık Şam'dan ayrılıyoruz. Cemal Paşa İstanbul'da istifa edecektir.

Tren giderken iki tarafımızda Suriye ve Lübnan'ı sanki safra gibi boşaltıyoruz. Yarın kendimizi Anadolu köylerinin arasında Kudüs'süz, Şam'sız, Lübnan'sız, Beyrut'suz ve Halep'siz, öz can ve öz ocak kaygısına boğulmuş, öyle perişan bulacağız.

Kumandanım harap Anadolu topraklarını gördükçe:

-Keşke vazifem buralarda olsaydı, diyor. Keşke vazifesi oralarda olsaydı. Keşke o altın sağanağı ve enerji fırtınası, bu durgun, boş ve terkedilmiş vatan parçası üstünden geçseydi!

-Eğer kalırsam, diyor; bütün emelim Anadolu'da çalışmaktır.

Eğer kalırsa, eğer bırakılırsa... Anadolu hepimize hınç, şüphe ve güvensizlikle bakıyor. Yüz binlerce çocuğun memesinden sökerek alıp götürdüğümüz bu anaya, şimdi kendimizi ve pişmanlığımızı getiriyoruz. İstasyonda bir kadın durmuş, gelene geçene:

-Benim Ahmed'i gördünüz mü? diyor.

Hangi Ahmed'i? Yüz bin Ahmed'in hangisini? Yırtık basmasının altından kolunu çıkararak, trenin gideceği yolun, İstanbul yolunun aksini gösteriyor:

-Bu tarafa gitmişti, diyor.

O tarafa? Aden'e mi, Medine'ye mi, Kanal'a mı, Sarıkamış'a mı, Bağdat'a mı?

Ahmed'ini buz mu, kum mu, su mu, skorpit yarası mı, tifüs biti mi yedi? Eğer hepsinden kurtulmuşsa, Ahmed'ini görsen, ona da soracaksın: Ahmed'imi gördün mü?

Hayır... Hiç birimiz Ahmed'ini görmedik. Fakat Ahmed'in her şeyi gördü. Allah'ın Muhammed'e bile anlatamadığı cehennemi gördü.

Şimdi Anadolu'ya, batıdan, doğudan, sağdan, soldan bütün rüzgârlar bozgun haykırışarak esiyor. Anadolu, demiryoluna, şoseye, han ve çeşme başlarına inip çömelmiş, oğlunu arıyor.

Vagonlar, arabalar, kamyonlar, hepsi, ondan, Anadolu'dan utanır gibi, hepsi İstanbul'a doğru, perdelerini kapamış, gizli ve çabuk geçiyor.

Anadolu Ahmed'ini soruyor. Ahmed, o daha dün bir kurşun istifinden daha ucuzlaşan Ahmed, şimdi onun pahasını kanadını kısmış, tırnaklarını büzmüş bize dimdik bakan ana kartalın gözlerinde okuyoruz.

Ahmed'i ne için harcadığımızı bir söyleyebilsek, onunla ne kazandığımızı bir anaya anlatabilsek, onu övündürecek bir haber verebilsek... Fakat biz Ahmed'i kumarda kaybettik!"

Savaşın sonu, yeni bir hayat mücadelesinin başlangıcı bundan daha güzel ifade edilemezdi. Şimdi galipler tarafından savaş sırasında yapılan gizli planlar uygulamaya konulacak, Anadolu parçalanacaktı.

ANADOLU PAYLAŞILIYOR

Anadolu'yu, bu çekiliş ve toprak kaybından daha üzücü olaylar bekliyordu. Bağdat, Şam kaybedildi, doğuda başarılı görünen Osmanlı ordusu için artık savaş sona ermişti. Yokolmuş görünen bir ordu ve millet kaderini bekliyordu. 1913 yılına kadar Türk ülkesini paylaşmak için yüz proje hazırlamış olan Avrupa'nın büyük devletleri, büyük savaş sırasında hasta adamı öldürüp yutmak için yeni projeler hazırlamışlardı.

Bu paylaşmaya sadece komşu ülkeler değil, uzaktaki ülkeler de katılıyordu. Bu da yetmiyordu, İstanbul, uzlaşmanın önündeki en büyük engel olduğu için, bu kentin de taksimi ayrıca ele alınıyordu. İstanbul'un taksimi fikri, Independance Belge Gazetesi tarafından 7 Ocak 1912 tarihinde, Balkan Savaşı başlamadan bir kaç ay önce yayınlandı; görüş Selanik'teki bir muhabir tarafından gönderilen bir yazıda bulunuyordu. Yazar, Doğu Sorunu'nun aslında İstanbul'un kime ait olacağında ve daha sonra Çanakkale Boğazı'nın anahtarını kimin eline geçireceğinde düğümlendiğini yazıyordu. Yazara göre; Türklerin İstanbul için artık bir şey yapamayacakları ya da kentin emsalsiz konumundan yararlanamayacakları anlaşılmıştı; burası için on beş yılda en az on milyar frank harcamak gerekmekteydi. Türkiye bu parayı sağlayacak durumda değildi, sağlayabilse de bu para kendisine çok ağır ko-

şullarla ödünç verilebilirdi. Türkler İstanbul'u yöntemeyeceğine göre, tek çözüm kente uluslararası hüviyet kazandırılmasıydı; yani bu kentin güzel ve gelişen Honk Kong gibi imtiyazlı bölge haline getirilmesiydi. Bunun sağlanabilmesi için ise şu plan uygulanmalıydı: Almanya Haydarpaşa'yı ve Asya'da bir kısım araziyi, Fransa Pera ve tepedeki yerleri; Rusya Boğaziçi tepelerini; Avusturya Galata'yı ve deniz kıyısındaki mahalleleri; İngiltere İstanbul tarafını ve buraya bağlı mahalleleri alacak, İtalya'ya ise Trablusgarp verilecektir, böylelikle İtalya Türk başkentinin taksiminden pay alma hakkını kaybedecektir. Kent açık liman ilan edilecektir. Sultan ve ailesi tabiatıyla ikametgâhlarını muhafaza edeceklerdir. Buraları tarafsız bölge olacaktır ve efendileri istedikleri zaman ve diledikleri biçimde yaşamak için buralarda oturabileceklerdir. Türkiye'nin gerçek başkenti Bursa olacaktır ve Osmanlı yönetimi evini barkını oraya taşıyacaktır.

Yazar önerisinin, gerçekleşmesinin güç olduğunun farkında ki, şu sonuca varmaktadır:

> "Ne kadar tuhaf gözükse de bu hayal ürünü rüya, gerçekleştiği takdirde, dünya barışını sağlayabilecek güzel bir düştür."[1]

Avrupalı yazarlar ve muhabirler, Türkiye üzerine bu yorumlarla hem kendi kamuoylarının hem de siyasetçilerinin düşüncelerine tercüman oluyorlardı. Onlara göre Türkler, dünya barışının önündeki en büyük engeldi. Bu düşünceler sebebiyle büyük harp sırasında yüz projeye yenileri eklenmişti. Savaş sırasında hazırlanan dört önemli proje, mütarekenin ilk günlerinden itibaren uygulamaya konulacaktı. Bu anlaşmalar, Avrupa'nın adil (!) devletlerinin savaşı ve barışı nasıl yürüttüklerini, Türkiye ile Sevr

1 Trandafir G. Djuvara, *Türkiyenin Paylaşılması Hakkında Yüz Proje*, Çev. Pulat Tacar, Ankara, 1999, s. 336-337.

Antlaşması'na nasıl ulaşılmış olduğunu göstermesi bakımından ilginç sonuçlar vermektedir.

1915-1917 yılları arasında İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya arasında imzalanan İstanbul, Londra, Sykes-Picot ve Seant Jean de Maurienne gizli anlaşmalarıyla bütün Osmanlı ülkesi paylaşılmıştı. Bu anlaşmalara göre, İtalya; Batı Anadolu ve Güney Anadolu'da önemli bölgeleri ele geçiriyordu. İngiltere ve Fransa; bütün Orta Doğu'yu kendi aralarında paylaşıyorlar, Güneydoğu Anadolu'da Malatya ve Sivas'a kadar yayılma imkânı buluyorlardı. Rusya, tarihi emeli olan Boğazlara ve çevresine sahip olma düşüncesini ilk defa savaş sırasında İngilizlere kabul ettirebiliyor, bunun yanı sıra Doğu Anadolu bölgesine de yerleşiyordu. Bu anlaşmalar sonunda Anadolu'nun ortasında küçük bir Osmanlı Sultanlığı bırakılıyordu.

Savaş sona ermeden önce, Müttefik Devletlerin Türkiye için yürürlüğe koydukları değişik öneriler bu anlaşmalarda yer alıyordu. İşte bu dört gizli anlaşmanın iskeleti üzerine 1920 yılında Sevr Antlaşması inşa edilmişti. Sevr Anlaşması'nda tabii olarak, Bolşevik İhtilali'nden dolayı, Rusya'nın yer alması mümkün değildi. Bolşevikler 1917 İhtilali'nden sonra bu gizli anlaşmaları ve emperyalizmin çirkin yüzünü bütün dünyaya göstermişler, Avrupalı devletlerin düşüncelerini ve savaş amaçlarını açıklamışlardı. Gizli anlaşmalardan Osmanlı devlet adamlarının da bu şekilde haberi oluyordu. Buna karşı Osmanlı Devleti'nin tedbirler alması gerekiyordu. Ancak, mütarekeden sonra İstanbul ve çevresinde çok iyimser bir hava esiyor, İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü koruyacağı düşüncesi her tarafa yayılıyordu.

Bu iyimser düşünce, devlet idarecilerinin gerçekleri görmelerine engel oluyordu. Bu yaklaşımın daha çok Amerika Başkanı Woodrow Wilson'un 1918 Ocak'ında yayınladığı 14 ilkesinden kaynaklandığı anlaşılıyordu. Amerika başkanı daha savaş sona

ermeden yayınladığı bu prensiplerle dünyanın bir daha böyle bir savaş yaşamaması için yapılması gerekenleri sıralamış, gizli diplomasi, sömürgecilik ve silahlanmanın artık sona erdirilmesini istemişti. Bu sebeple savaş sonunda açık diplomasi politikaları kısa bir süre için moda haline gelmiş, "sömürgecilik" yerini "mandaya" bırakmıştı.

Hem dünya siyasetini hem de Osmanlı Devleti'nin savaş sonrası umutlarını yönlendiren Wilson Prensipleri'nin 12. maddesi Osmanlı ülkesi ile ilgili idi ve buna göre, Türklerin çoğunlukta yaşadığı bölgelerde Osmanlı toprak bütünlüğü korunacak, Osmanlı Devleti idaresi altında yaşayan diğer milletlere bağımsızlıkları verilecekti. Türkler, bu maddeyi Wilson'un anlatmak istediğinden farklı yorumluyordu. Örneğin Wilson'a göre, Doğu Anadolu Ermeni nüfusunun çoğunlukta bulunduğu bir bölge idi ve burada bağımsız bir Ermenistan kurulmalı idi. Prensiplerin yaratıcısı Wilson'a bile ders verir bir hale gelen Türk kamuoyu İstanbul'da "Wilson Prensipleri Cemiyeti" nin kurulmasını olumlu karşılıyor, bir kısım aydınlar Amerika Birleşik Devletleri'nin mandasını 25 yıllık bir süre için Osmanlı ülkesine davet ediyordu. Cemiyetin kurucularına göre, ki bunlar arasında milliyetçilikleri ile ün salmış olan aydınlar da vardı, Amerika Birleşik Devletleri hiçbir karşılık beklemeden Türkiye'ye maddi destekte bulunacak ve uzmanlar gönderecekti! Mütarekenin ilk günlerinde hemen hemen bütün İstanbul ve Anadolu gazetelerinde boy boy "Wilson Prensipleri", "hak ve adalet" ibareleri yer alıyor, Anadolu'ya gelen Amerikan heyetlerini gittikleri her şehirde karşılayan çocukların ellerinde "Wilson Prensipleri'ni isteriz" yaftaları bulunuyordu. Bütün bu iyimser bekleyişler çok uzun sürmeyecekti. Türk kamuoyu bu prensiplerin Anadolu'yu parçalamak niyetinde olduğunu kısa süre sonra acı tecrübelerle anlayacaktı.

Bunun dışında, ilginç bir şekilde Amerika Birleşik Devletleri'nin Anadolu ticareti ile de yakından ilgilenmeye başladığı görülüyor-

du. Bu durum manda söylentilerinin ve Amerikan taraftarlığının Amerika'nın isteği doğrultusunda geliştiğini gösteriyordu. 1919 yılı Haziranı'ndan itibaren Amerikalı mühendisler Marmara Bölgesi'nde Standart Petrol Şirketi için petrol arama çalışmalarına başlıyorlardı. Amerikan Deniz Kuvvetleri'nden Amiral Bristol, Standart Petrol Şirketi'nden Thomas ve New York Milli Bankası'ndan Hutchins, savaşın sona ermesi ile birlikte İstanbul'a gelerek yerli Rumlardan bir temsilciyi % 3 komisyonla petrol işinin başına getirdiler, ayrıca tütün depolarını ve Samsun'daki tütünün kalitesini incelediler.[2] Bu durum İstanbul'daki ticari ilişkilerin karmaşıklığını ve savaş sonunda Anadolu'da nelerin olabileceğini da açıklıyordu.

Böylece paylaşma işine İtilaf Devletleri'nin yanında Amerika da dahil oluyor, galiplerin her biri İstanbul'da kendilerine ait Türklerden oluşan bir grup meydana getiriyordu. Bu gruplardan istenen şey, kendilerinin himayelerinin talep edilmesinden ibaretti. Fransız Muhipler Cemiyeti, İngiliz Muhipler Cemiyeti, Wilson Prensipleri Cemiyeti ve acemice yürütülen İtalyan teşebbüsleri... Mütareke ortamında Türk kamuoyu bu tür teşebbüsler için eşsiz fırsatlar sunuyordu.

2 İngiliz Devlet Arşivi Gizli Belgeleri, *Türkiye'nin Parçalanması ve İngiliz Politikası (1900-1920)*, Editör: Ö. Andaç Uğurlu, İstanbul, 2005, s. 224-225.

YENİ BİR DÖNEM BAŞLIYOR: MÜTAREKE VE TESLİMİYET

30 Eylül 1918 tarihinde Bulgarların mütareke imzalayarak savaştan çekildiğini Almanya seyahati dönüşünde Sofya'da öğrenen Sadarazam Talat Paşa, bu durum karşısmda Bulgarların her şeyi berbat ettiğini söyleyerek şu itirafta bulunmuştu:

> "Memlekette muhalif bir partinin yaşamasına müsaade etmiş olsaydık şimdi hükümeti ona verir çekilirdik. Bu konuda hata ettik..."

Bu seyahat sırasında sadrazamın yanında bulunan İstanbul Darülfünun hocalarından Celaleddin Arif Bey'in aktardığı bu bilgiler, aynı zamanda bir dönemin sona erdiğini de ifade ediyordu. İttihat ve Terakki Fırkası on yıl boyunca ülkede kendisinden başka hiçbir parti bırakmamış, ülkenin sahibi ve ülke menfaatlerini koruyan tek parti gibi hareket etmişti. 1918 yılı Ekim ayında ülkede yeni dönemi şekillendirecek, İtthat ve Terakki dışında başka bir parti yoktu. Bu yüzden mütareke işi yine bu partinin üstüne kalmıştı. Bulgarların savaştan çekilmesinin Osmanlı Devleti için de aynı sonuçları ortaya çıkaracağını gören İttihat ve Terakki hükümetinin temsilcileri İngiltere nezdinde mütareke teşebbüsünde bulundular. Ancak İtilaf Devletleri dört yıl boyunca savaştıkları, savaşın boşu

boşuna uzamasına sebep olan ve kuzeyde başlarına bela Bolşeviklerin doğmasının müsebbibi bu hükümetle masaya oturmak istemiyorlardı. Sadrazam Talat Paşa, bu durumu görerek geleneksel olarak yapıldığı üzere sadaret mührünü Padişah Vahdettin'e teslim etti. Ancak sadrazam, padişaha yeni kurulacak hükümet hakkında bazı tavisyelerde! bulunmaktan da geri durmadı. Siyasi alışkanlıklar insanların genlerine işliyor, en kritik zamanda bile tarafgirlik kendisini gösteriyordu. Ülkenin bütün kurumlarına egemen olan İttihat ve Terakki kadrosu karşısında Talat Paşa'nın bu isteklerini padişahın yerine getirmemesi mümkün değildi. Ama bu istek belki de idama götürülen bir insanın son isteği gibi sultan tarafından yerine getirilecekti. Yeni hükümeti kurma işi en azından İttihatçı düşmanı olmayan, bir asker olan Ahmet İzzet Paşa'ya verilecek ve yeni hükümete İttihatçı bazı kişiler bakan olarak alınacaktı: Dahiliye Nâzırı Fethi Bey, Bahriye Nazırı Rauf Bey, Adliye Nâzırı Hayri Efendi ve Maliye Nâzırı Cavid Bey...

Yeni hükümetin ilk görevi, savaşa son vermek için İtilaf Devletleri ile bir an önce masaya oturmak ve mütareke imzalamaktı. Savaşa girmek mi yoksa savaştan çıkmak mı daha güçtü? Belki de Osmanlı Devleti'nin 1918 yılı Ekim ayında yaşadıkları tarih içerisinde bunu en iyi açıklayan örneklerden birisi olacaktı. Nihayet İngilizler, rica minnet, araya konulan itibarlı kişilerle ikna edilebildi ve mütareke görüşmelerinin başlaması karalaştırıldı.

Ancak İstanbul'un bu karışık ortamında önemli bir sorun daha ortaya çıktı: Osmanlı Devleti'ni mütareke görüşmelerinde kim temsil edecekti? Padişah saraydan birisinin, mesela Meclis-i Ayan üyesi, enişteşi Damat Ferit Paşa'nın mütarekede Osmanlı Devleti'ni temsil etmesini istiyor, böylelikle hanedanın çıkarlarının daha iyi korunacağını hesaplıyordu. Sadrazam bu teklife şiddetle karşı çıkarak *"Bu adam mecnundur (delidir), devleti temsil edemez"* diyor ve hükümetten bir bakanın görüşmelere katılmasında ısrar ediyordu. Sadrazamın ısrarında, Damat Ferit

Paşa'nın muhalif Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucuları arasında yer almasının etkisinin ne kadar olduğu bilinemez ama hükümet krizini göze alamayan Sultan Vahdettin'in, Bahriye Nâzırı Rauf (Orbay) Bey'in mütareke görüşmelerinde temsilci olmasını kabul ettiği de bir gerçektir.

Mütareke görüşmelerinde Osmanlı Devleti'ni temsil edecek Rauf Bey'e hükümet tarafından verilen talimat, Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması, Arabistan Yarımadası'nın geleceğinin görüşülebileceği, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin gelişmesi için maddi destekte bulunması yönünde idi. Verilen talimatlardan anlaşıldığına göre, Osmanlı Devleti yöneticileri savaşta yenildiklerini hala görmüyor ya da şark kurnazlığı ile görmezlikten geliyorlardı. Zira bu sırada Arabistan Yarımadası ve Ortadoğu zaten İngilizlerin işgali altında idi. Rauf Bey'e verilen 18 maddelik talimatın aksine, görüşmelere İtilaf Devletleri adına katılan İngiltere'nin Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe'a verilen talimat kısa ve öz olup taviz verilmemesi gereken dört maddeden ibaretti. Silahların teslimi, gayrimüsimlerin güvenliği, boğazların mayınlardan temizlenmesi ve açılması. Osmanlı Devleti'nin anahtarının Boğazlar olduğu İngiliz hükümetinin bu talimatından bir kez daha görülüyordu.

Calthorpe, kendisine verilen talimatların tamamını eksiksiz olarak yerine getirdi. Kamuoyu önündeki açıklamalarına bakılırsa Rauf Bey de görevini başarı ile yerine getirmişti; İstanbul'da mütareke dönüşü kendisini karşılayan basın mensuplarına, çok karamsar olarak Limni'ye gittiğini ancak şimdi aynı karamsarlıktan kurtulduğunu, yenilen bir devlet gibi değil, eşit iki devlet gibi mütareke imzalandığını ve barıştan umutlu olduğunu söylüyordu. Mütareke ile devletin istiklalinin ve saltanatın hukukunun tamamiyle kurtarıldığına inanan Rauf Bey'in bu düşüncelere kapılmasındaki en önemli etkenlerden birisi de Calthorpe'un kendisine verdiği kişisel güvence mektubu idi. Bu mektupta

Calthorpe, İstanbul'a tek bir Yunan askerinin çıkmayacağı konusunda hükümetini iknaya çalışacağını ve Arap memleketlerinde Osmanlı hukununun korunması hakkında da aynı teşebbüste bulunacağını vaat etmişti. İngilizler uluslararası diplomaside böyle kişisel vaatlerin hiçbir şey ifade etmediğini Rauf Bey'e ve mütareke hükümetlerine çok acı bir şekilde gösterecekler, bırakın verilen sözleri, imzalanan mütarekeyi bile parça parça ederek ayaklar altına alacaklardı. Meşhur deyiş bir kez daha kendisini gösterecekti: "Vay mağluplerin haline..."

Mütareke heyetinin olumlu açıklamalarına rağmen, sultan kendisini ziyaret etmek isteyen heyeti huzuruna kabul etmiyordu. Sultanın bu tavrı bazı çevreler tarafından kendi istediği kişilerin görüşmelere gitmemesine bir tepkisi olarak görülüyordu. Acaba sultan, mütareke hükümlerini beğenmemiş mi idi? Oysa Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, mütareke ile ilgili yaptığı açıklamalarda, kamuoyunu umutlandırıcı ifadeler kullanıyor, bu mütarekenin ileride Türkler ve İngilizler arasında dostça ilişkilerin ve ahengin kurulmasına hizmet edeceğini kabul ediyordu. Çünkü sadrazam, mütarekeden önce arabulucu olarak İngiltere hükümetine gönderilen Osmanlı Devleti'nin elindeki esirlerden General Townshend ile görüştüğünde ona, *"Onur ve şerefimizi kırıcı şartlar kabul edemeyiz, biz başkaları gibi değiliz, namusumuz vardır ve haysiyet kırıcı şartlar kabul etmektense arkamızı duvara dayar, sonuna kadar savaşırız. Asırlardan beri yerleşmiş bulunduğumuz İstanbul ve Türk Avrupasından bizi çıkarmaya kalkışmayınız, böyle şartları kabul edemeyiz"* demişti. Demişti, ama İngiliz hükümetinin bu isteklere verdiği karşılık peşin değildi ve bu karşılık üç yılda yavaş yavaş verilecekti.

Mütarekenin resmi metni gazetelerde yayınlandığı zaman, kamuoyunda takdir ve tenkit yönünde birbirine zıt iki fikir ortaya çıktı. Takdir edenler, muharebenin resmen bittiğini, bu yüzden İstanbul'un harple işgalinin ve yeni bir istila ve ilerleme hareketinin

önüne geçildiğini, fırsat bekleyen unsurların fenalığından Türklerin korunduğunu söylüyorlardı. Tenkit edenler, Mütarekenamenin 4. ve özellikle 7. maddesine bakarak memleket içinde ayrılıkların körükleneceğini, istiklal ve istikbalin tehlikeye düşeceğini iddia ediyorlar ve düşmanların dilediklerini yapmak için mütarekenamenin ellerinde bir alet olacağını ifade ediyorlardı.

Nasıl yorumlanırsa yorumlansın, Mondros'ta imzalanan mütarekenin savaşa son veren bir bırakışmadan ziyade bir anlaşma niteliğinde olduğu görülüyordu. Dünya Savaşı sonunda tarihte ilklerden biri daha yaşanmaktaydı; Müttefikler, mağlup ettikleri Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti ile imzaladıkları mütarekelerde, ellerindeki bütün harp malzemelerinin teslimini ve askerlerinin terhisini kabul ettirmişler, böylece mütarekeden sonra yeni bir savaş döneminin başlamasını önlemişlerdi. Bu yüzden galipler, Osmanlı Devleti ile imzalanacak nihai anlaşmayı ellerinden geldiği kadar geciktirerek anlaşma olan mütarekenin keyfini çıkaracaklardı. Peki, bu mütareke hangi şartları kapsamaktaydı? Bu şartları gözden geçirmeden mütareke döneminin olaylarını anlamak mümkün değildir.

30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri adına İngiltere'nin Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe ile Bahriye Nâzırı Rauf Bey'in başkanlığındaki Osmanlı Devleti delegeleri arasında Limni Adası'nın Mondros Limanı'ndaki Agememnon Zırhlısı'nda yapılan görüşmeler sonucunda 25 maddelik Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandı. Anlaşma hükümlerine göre, Müttefikler için Boğazlar açılacak, istihkâmlar işgal edilecek; Türkiye, savaşta aldığı tutsakları geri verecek, sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli olandan fazla askeri terhis edecek, Türk savaş gemileri limanlarda kontrol altında tutulacak; Müttefikler güvenliklerinin tehdit edildiğine karar verdikleri durumlarda önemli noktaları işgal edebilecekler, limanlar ve demiryolları bu devletlere açılacak, karşı devletlere kapatılacak; Müttefikler

isterse Osmanlı Devleti, Kafkasları boşaltacak, Toros Tünelleri işgal edilecek, telsiz ve telgraf hatları denetlenecek, Hicaz, Asir, Yemen, Suriye, Irak, Bingazi, Trablus'taki Türk birlikleri teslim olacak, Türkiye, Almanya ve müttefikleriyle bütün ilgisini kesecek; Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas'ta karışıklık çıkarsa buralar İtilaf Devletleri'nce işgal edilebilecekti.

Belirsizliklerle dolu olan bu mütareke imzalandığı sırada Türkiye'nin silah altında 400.000 kişilik bir ordusu vardı. Başkomutanlık Karargâhı İstanbul'da, 2. Ordu Adana, 3. Ordu İstanbul, 5. Ordu Gelibolu, 6. Ordu Musul, 7. Ordu Racu (İslahiye güneyinde), 8. Ordu İzmir, 9. Ordu Kars'ta bulunuyordu. Kafkas İslam Ordusu da Bakü'de idi. Mütarekenin imzalandığının öğrenilmesi, savaştan bıkmış kamuoyunda ve askerler üzerinde genel bir memnunluk meydana getirdi. Bu memnuniyetin sebebi sadece savaş kayıplarını gözden geçirmekle bile anlaşılabilirdi. Osmanlı Ordusu savaş boyunca toplam 1.720.000 kişi kaybetmiş, 355.000 esir vermişti. Osmanlı Devleti tarafından seferber edilen ordu miktarı 2.870.000 kişi idi. Türkiye mütareke hükümlerine göre mevcut kuvvetlerinin neredeyse dörtte üçünü terhis edecekti. Mütarekeden bir ay sonra Osmanlı Genelkurmayı'nın hazırladığı rapora göre, Türk ordusunda toplam 61.223 er vardı, tüfek mevcudu ise 41.000 kadardı. Bu acı kayıpları yaşayan sadece Osmanlı Devleti değildi, mesela Fransız ordusu savaşta 1.364.000 ölü, 740.000 sakat, 3.000.000 yaralı, 490.000 tutsak vermişti. Savaşın dünya devletlerine genel blançosu ise yaklaşık 10.000.000 ölü, 20.000.000 yaralı, 6.000.000 kayıptı.

Bu kanlı savaşı sona erdiren mütareke ile birlikte Osmanlı Devleti, Ortadoğu ve Arap Yarımadası'ndaki topraklarından, Kafkasya'dan vazgeçtiğini de kabul etmiş oluyordu. Bu şartlar altında devlet tamamıyla parçalanmış durumdaydı. Tam bir dağılma olan bu parçalanmadan bir sürü Arap devleti ortaya çıktı. Irak, Hicaz Kralı Hüseyin'in oğlu Faysal'ın hükümdarlığına getirildiği

bir meşruti krallık oldu. Hüseyin'in krallığı altındaki Hicaz da bağımsızlığını ilan etti. Filistin de Irak gibi İngiliz mandasına verildi ve Yahudilerin vatanı olmaya aday hale getirildi. Ürdün, özerk bir prenslik olarak, Hüseyin'in diğer oğlu Abdullah'ın yönetiminde Filistin'e bağlandı. Suriye ise Fransız mandasına geçti. Mısır Osmanlı egemenliğinden tamamen çıkarıldı, İngiltere tarafından Kral Fuad'ın yönetiminde bağımsız bir krallık olarak tanındı. Anadolu'da Ermenistan ve Kürdistan devletlerini kurmak için adımlar atılmaya başlandı. Bu son maddeyi gerçekleştirebilmek için Anadolu içerisinde ve başkentte fiili işgaller gerekiyordu. İtilaf Devletleri fazla vakit geçirmeden harekete geçmeleri gerektiğinin farkında idiler ve öyle de yaptılar; Anadolu'nun dört bir tarafından eş zamanlı olarak harekete geçtiler.

İNGİLİZLER GELİYOR, FRANSIZLAR KISKANIYOR, AZINLIKLAR EĞLENİYOR, TÜRKLER...!

İstanbul, 29 Mayıs 1453 tarihinde Türk hakimiyetine girdiği günden beri böyle acı günler yaşamamıştı. Mütarekenin en ağır uygulandığı yer olan başkent İstanbul'da yaşayan Türklerin ortak düşüncesi, o günleri bir daha yaşamamak ve hatta hatırlamamak yönündedir. Beyoğlu, Galata ve Adalar ayrı bir dünyayı, Üsküdar, Kadıköy ayrı bir dünyayı yaşamaktaydı. Askeri binalar, bakanlıklara ait binalar ve nihayet İstanbul beylerine ve paşalarına ait konaklar, İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerine ait birer mekân haline dönüştürülmekteydi. Muzaffer orduların komutanları zaferin tadını İstanbul'da çıkarmak için adeta birbirleri ile yarışmaktaydılar.

İşgal ordularının öncüleri, mütarekeye imza koyan Rauf Bey'in 2 Kasım'da İstanbul'da gazetelere verdiği demeçte, *"Sizi temin ederim ki, İstanbul'umuza tek bir düşman askeri çıkmayacaktır"* demesinden sadece beş gün sonra İstanbul'a geldiler. Harbiye Nezareti nezdinde İngiliz İrtibat Subayı Murphy ve Bahriye Nezareti nezdinde İngiliz İrtibat Subayı Chilton, "Yaşasın İngilizler!" diye bağıran bir topluluk tarafından karşılanmışlardı.

Hükümet, gelenler için Perapalas ve Tokatlıyan otellerinde 80 oda ayırmıştı. Bütün Beyoğlu Caddesi yabancı bayraklarla dolu idi. 10 Kasım'da İngiliz Clarck Muhribi ile 2 İngiliz generali Cory ve Vaugh, Fransız Mangini Muhribiyle de General Bunoust İstanbul'a geldiler. Bu ilk ziyaretçilerle birlikte, Osmanlı'nın kendi ülkesinde yaşayanlar arasında mağlubiyetini dört gözle bekleyenlerin olduğu görüldü, imzadan bir gün sonra azınlıkların gösteri ve taşkınlıkları başladı. İstanbul ve İzmir'de bazı binalara İtilaf Devletleri'nin bayrakları çekildi. 1 ve 2 Kasım günü, bütün gün bayraklar asılı kaldılar, ancak gece vakti zabtiyeler bu bayrakları güçlükle indirilebildiler.

İstanbul, İtilaf Devletleri için yalnızca Osmanlı Devleti'ni kontrol altında tutacak bir merkez değil aynı zamanda bütün Karadeniz'i ve Karadeniz çevresindeki toprakları idare edecek bir üstü. Bu yüzden İstanbul'a ulaşmak için acele ediliyor, oraya ulaşacak yollar açılıyordu. 6 Kasım'da İngilizlerle Fransızlar, 1915'te çetin deniz ve kara savaşlarıyla ele geçiremedikleri Çanakkale Boğazı'nı işgale başladılar. Bataryalarından alınan erler, uzak ordugâhlara gitmek üzere, şan ve şerefle savundukları mevzilerinden gözyaşları ile ayrıldılar. Küçük bir İngiliz birliği Çanakkale'nin içindeki Müstahkem Mevki Komutanlığı'na yerleşti. Çanakkale Boğazı'nın iki yakasındaki tabyaları ve iskeleleri işgal edecek askerleri taşıyan İtilaf gemileri Boğaz'dan geçmeye başladı. Bu geçiş sırasında Seddülbahir'e ve Kumkale'ye asker çıkardılar. Böylece müttefik donanmasına İstanbul yolu açılmış oluyordu. Savaşın ağır yükünü taşımış olan payitahtı şimdi acı günler bekliyordu.

İstanbul'a gelen İtilaf donanması buradan Karadeniz'e açılmış, Bolşeviklere karşı Çar ordusunu desteklemek için Kırım'a asker çıkarmıştı. Doğuda Batum'a çıkan İngilizler, buradan Kafkasya'yı ve Bakü petrollerini kontrol altında tutabilmenin yollarını aramışlardı. Ayrıca Anadolu'nun kuzeyini de yine Karadeniz vasıtasıyla

kontrol etmişler, Samsun ve Trabzon bölgesine askeri kuvvetleri Karadeniz'den çıkarmışlar ve buradan İç Anadolu'ya geçişi sağlamışlardı. Bütün bu gelişmelerden anlaşılacağı üzere İstanbul, İngilizler ve Fransızlar için bütün Anadolu'yu, Güney Rusya'yı ve Kafkasya'yı idare edebilecek eşsiz bir merkez haline gelmişti. Bu şartları 1915'te elde edemeyen İtilaf Devletleri şimdi muzaffer olarak Dersaadet'e ayak basıyorlar ve istediklerine kavuşuyorlardı. Fakat onlara göre Türkler, 1915'teki direnişleri ile savaşın boşu boşuna iki yıl daha uzamasına sebep oldukları için bütün bunları hak etmişler, hatta daha da kötüsü dünyanın başına yeni bir belanın musallat olmasına ortam hazırlamışlardı; bu bela kendilerini yaklaşık bir asır uğraştıracak olan Bolşeviklerdi.

Bolşevikler, Rusya'da zafere doğru yürüdükçe ihtilal ordularının yıkılmasından umut kesilmiş, Romanof Hanedanı'nın sağ kalan prenslerinden, Çarın son Hariciye Nâzırı Çarikof'a kadar, generaller, amiraller, Bolşeviklerin elinden yakasını kurtarabilen bütün burjuvalar İstanbul'a kaçmaya başlamıştı; yıkılan Rusya, yıkılmakta olan Osmanlı saltanatının başkentine sığınmaktaydı. Geçen elli yıl boyunca Osmanlı Devleti'ni aşağılayan ve her türlü hakarette bulunan Rus bürokrasisinin temsilcileri şimdi İstanbul'da sığınmacı idiler. Bu günlerde talihin cilvesi türünden birçok ilginç olay da yaşanıyordu. Bunlardan birisi çok dikkat çekicidir:

> "Eski Erzurum Valisi Tahsin Bey harpten önce Beyoğlu Mutasarrıfı iken kendisine haber verirler. Rusya Büyükelçisi Büyükdere rıhtımı üzerine dikilen telefon direklerinden sefarethane karşısına düşenlerin hemen kaldırılmasını ister. Yoksa kavasları ile söktürüp denize attıracağını söyler. Yüreğinin yumuşaklığına getirip izin almak imkânı olup olmadığını denemek için Mutasarrıf Tahsin Bey, Büyükdere Rus Elçilik binasında Rus sefirini görmeye gitmiş. Kapıdan girdiği vakit, sefir merdivenlerden inmekte imiş:
>
> - Kimdir bu adam? diye sormuş.

- Beyoğlu Mutasarrıfı imiş, sizden bir ricada bulunmaya gelmiş, derler.

-Beyoğlu Mutasarrıfının benimle ne münasebeti var? Bir diyecekleri varsa Sadrazamları gelip konuşur, öyle söyleyiniz, der ve Tahsin Bey'i geri çevirir.

Mütareke günlerinde Tahsin Bey evinde kızına Fransızca dersi vermek için Rus muhacirleri arasından ucuzca bir hoca aradığı vakit, kendini kapı eşiğinden kovan büyük elçiyi müracaatçılar arasında görür. Kibarlık edip vakayı hatırlatmaz bile!"

Henüz başka yerlere gidemedikleri için İstanbul; Rus güzelleri ve kibarları ile dolu idi. Onlarla beraber Beyoğlu lokanta ve gece lokallerine büsbütün başka bir üslup gelmişti.[3] İstanbul'un bu çehresi, savaştan sıkılmış İngiliz ve Fransız subayları için zevkli ortamlar sunuyordu. Ama gelenlerin amaçları eğlenmek değildi tabiî ki. Mütareke hükümlerini uygulamak için İstanbul'a gelen komutanların lideri İngiliz Amiral Calthorpe'a İngiltere Dışişleri Bakanlığı tarafından verilen talimat, dört yıl boyunca uygulanacak olan şartları ve İngilizlerin İstanbul'da niçin bulunduklarını açıklıyordu:

"Mezopotamya, Suriye ve Arabistan'da işgal altında bulundurulan toprakların Osmanlı yönetimine geri dönmemesi siyasetimizin önemli bir parçasıdır. Türkler "gerçek doğulu biçimde" zevahiri kurtarmak için bütün İslam dünyasında mütarekenin askeri yenilgi sonucu olmayıp bizimle uyuşma isteklerinden ileri geldiğini telkin etmeğe çalışacaklardır. Şimdiden bırakışma hükümlerinin kendileri için elverişli olduğunu iddia ediyorlar. Böyle bir izlenimi silmemiz gerekecektir. Mısır ve Hindistan'daki Müslüman uyruklarımızın Türklerin tamamen yenildiklerini anlamalarını özellikle istiyoruz. Bu, İslamcılığa, Turancılığa ve

3 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul, 1984, ss. 134-136.

genel olarak İslam'ın siyasal bakımdan sömürüsüne öldürücü bir darbe indirecektir.

Türk bakanları, kendilerini içten İngilizci olarak sunup sizi kazanmağa, hatta bizimle müttefiklerimiz arasında husumet yaratmak için manevralara da başvurabileceklerdir. Ayrıca Padişah ve diğer Türk ileri gelenleriyle olan toplumsal ilişkilerin tamamen resmi olacaktır ve onların dostça yaklaşmalarına nazikâne bir uzaklıkla karşılık gösterilecektir..."[4]

İngiliz temsilcisine verilen talimattan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti'nin savaşta mağlup olması yalnızca kendi açısından bir son olmuyor, aynı zamanda İngiltere'nin ve Fransa'nın idaresi altında yaşayan Müslüman sömürgeler için de bağımsızlık umudunun sonunu getiriyordu. Cihad-ı Mukaddes ilan etmiş olan Halifenin ordusunun galip gelmesi halinde bütün İslam dünyasını Almanların etkisi ile idare edecek olan Osmanlı Devleti, şimdi bu umutlarını değil bütün ülkesini de kaybetmekle karşı karşıya idi. Almanların bu politikasına karşı savaş boyunca propaganda ve sansür faaliyetlerine çok önem veren ve bu sayede galip olan İngiltere, şimdi kendi politikalarına bir zemin hazırlamak ve bütün Müslüman sömürgelerindeki hakimiyetini pekiştirmek için Osmanlı Devleti'nin mütareke ile ilgili iyimser ilanlarını silmek ve Türklerin savaşta ezildiğini bütün dünyaya duyurmak ve göstermek için harekete geçiyordu.

Osmanlı Devleti yöneticileri, mütareke döneminde belki de çaresizliğin bir sonucu olarak çok duygusal davranmışlar, Fransa ve İngiltere'nin yardım etmeleri konusunda defalarca müracaatlarda bulunmuşlardı. Fakat bu devletler, realist bir yaklaşımla bu istekleri geri çevirmişlerdi. Daha mütarekenin ilk günlerinde İngilizlerin, Türklerin nasıl davranacaklarına ve neler

4 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele,* I, İstanbul, 1990, s. 93-94.

isteyeceklerine dair düşüncelerinin ne kadar isabetli olduğu da dikkat çekicidir. Onlar, bütün olacakları düşünerek karşı planlarını çoktan hazırlamışlardı.

İngiltere'nin büyük harp boyunca kendi kamuoyunu savaşa teşvik etmek için kullandığı konuların başında, Türklerin idaresinde yaşayan ve savaş sırasında onların zulmünü gören Hıristiyanların haklarının iadesi ve korunmalarının temini geliyordu. Savaş sona erdiğine göre şimdi bu sözlerin tutulması gerekiyordu. Bundan daha da önemlisi dört yıldan beri devam eden savaştan bıkmış olan Avrupa kamuoyunu, Anadolu ve Ortadoğu'ya girmek konusunda ikna edebilmek şarttı. Bu amaca ulaşabilmek için İngiltere'nin politika inşa edenleri savaş sırasında yaptıklarını yapacaklar ve bunda başarı sağlayacaklardır.

Sömürge idaresinde yaşayan İslam âlemine bir örnek olması açısından İngilizlerin ve Fransızların İstanbul ve Anadolu'daki tavırları çok ezici olacaktır. İngilizler, yerli Hıristiyan polisleri aracılığı ile İstanbul içinde ve yazlıklarında Türk ailelerini evlerinden kovacak ve göçmenleri yerleştireceklerdir. Yuvalarını ellerinden almak şantajı altında Türk halkı soyulup duracaktır.

Mütareke İstanbul'una İngilizler, Fransızlar ve Ruslardan başka gelenler de vardı. Bunlar savaş sırasında Osmanlı Devleti'ne karşı takındıkları tutum dolayısıyla yurt dışına çıkarılmış olan Rum ve Ermeni liderleri idi. İki yıl önce, hükümet emriyle İzmir valisi tarafından ülkeden çıkarılan Rum Metropoliti Hrisostomos, İstanbul'a döndü. Hrisostomos, Kurtuluş Savaşı boyunca İzmir'de siyasi çalışmalara katıldı ve 15 Mayıs'ta İzmir'i işgal eden Yunan kuvvetlerini kutsadı. Ermeni Patriği Zaven Efendi de aynı tarihlerde Mısır'dan İstanbul'a geldi, kendisine Galata'dan Kumkapı'ya kadar büyük bir kalabalık tarafından eşlik edildi. Patrik ertesi gün törenle makamına oturdu, hükümet bir bildiriyle gösteriyi kanunlara aykırı bulduğunu ve soruşturma açtığını açıklayacaktı.

Zaven Efendi, İtilaf Devletleri'nin siyasetine uygun olarak Türk Kurtuluş Savaşı aleyhine çalışacaktı. Rum Patrikliği'ne Dorothes Mamelis getirilerek daha faal çalışma ortamı oluşturuldu. 16 Mart 1919'da İstanbul'da Rumlar kiliselerde toplanarak gösteriler yaptılar, kiliselere Yunan bayrakları çekildi. Bütün Rum kiliselerinde, Rumların, Yunanistan'a bağlanmak için açılan kampanyaya imza koyması istendi. Hükümet bir bildiri yayınlayarak Rumları kanun dairesine dönmeye davet etti. Ancak hükümetin bu tür bildirileri mütareke boyunca hep sonuçsuz kaldı, hükümetin yapabildiği en iyi şeylerin başında haksızlıkları ve kanunsuzlukları protesto etmek geliyordu.

İstanbul'un bu karışık havasından faydalanmak isteyen Türkler de yok değildi. Bazı İngiliz subaylarının anlattıklarına göre, Türklerden vatanını düşünen yoktu ve herkes Beyoğlu'nda kendilerine hizmet etmekte idi. İngiliz subayları bu düşüncelerinde yanılıyorlardı. Onlar bu durumu Beyoğlu'ndaki Türklerin durumu ile karıştırmışlardı. Türkiye'de "Tatlı Su Türkü!"nün dışında yaşayan Türkler de vardı. Osmanlı hükümetinin nâzırlarının bile, *"...Elbette, mağlup değil miyiz? İstediklerini yapacaklar"* dediği bir ortamda halkın yılgınlığı içinden bir ses çıkıyordu. Bu ses Kadıköy kadınlarının sesiydi. Gazetelerin koymağa cesaret ettikleri ve bu kadınların hükümete gönderdikleri telgrafta dikkat çekici sözler vardı:

> "Çanakkale müdafaasını yapan şehitlerin muazzez ruhları önünde Türk kadınlığına ve medeniyet âlemine hitap ediyoruz. Limanımıza girdiğini gördüğümüz ahenin kalelerin karaya çıkardıkları yarım milyon askeri denize döken milletimizi mağlup addetmiyoruz. Peçelerimizi yırtan, sonra da cihan hürriyeti namına harp ettiklerini ilan edenlere teessüf ediyoruz. Milli hukukumuzu ve ismetimizi muhafaza edecek hükümet ve erkek yoksa biz varız."

İstanbul'un resmen olmasa bile fiilen işgaline ilk tepki bu telgrafla Kadıköy kadınlarından geliyordu. Bunlardan başka 19 Mart'ta yapacakları miting yasaklanınca İstanbul İnas Darülfünunu (Üniversitenin kız bölümü) ile Asri (Çağdaş) Kadınlar Cemiyeti, Fatih Türbesi'nde bir anma töreni düzenleyerek İtilaf Devletleri'nin tutumunu protesto ettiler, İstanbul'un Türklerde kalacağını belirttiler. İstanbul'daki İngiliz ve Fransız uygulamalarına karşı gösterilen bu tepkileri gazetelerdeki köşe yazıları izleyecekti. İşte Süleyman Nazif Bey'in yazdıkları ve başına gelenler...

KARA BİR GÜN

13 Kasım 1918'de İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan gemilerinden oluşan 61 parçalık büyük filo İstanbul limanında, meclis binası ve padişahın oturduğu Dolmabahçe Sarayı önünde demirlemişti. Galipler, 3.500 askeri karaya çıkarmak ve Boğaz istihkâmlarına yerleşmek için gemilerde bekliyordu. Bu gemiler arasında, Mondros Mütarekesi'ni imzalayan İngiliz delegesinin resmi vaadine rağmen, Yunan filosu da bulunuyordu. Bu sebeple Beyoğlu Hıristiyanları gösteri yapıyor, "Zito Venizelos!" çığlıkları atıyorlardı. Bir gün sonra İstanbul istihkâmları Türkler tarafından boşaltılmaya başlandı ve buralara İtilaf askerleri yerleşti. Sonradan gelenlerle birlikte gemilerin sayısı 167'ye yükseldi. Bütün bu denetim işlemine rağmen İstanbul resmen işgal edilmiş sayılmıyordu. Fransız Gazetecisi Asquit, yazdıklarıyla İstanbul'a gelişlerindeki gerçek niyetlerini göstermekteydi:

> "... Asırların gördüğü en aşağılık idareyi tahrip ederek ileriye doğru bir adım attık. Büyük hasta ölüm döşeğinde. Bu hastanın milletler ailesi ortasında, bir şer kuvveti olarak, son günlerini yaşadığını umut edelim. Mezarı üstüne yazılacak kitabenin ne olacağını bilmiyorum, fakat Osmanlı Devleti bir daha bâs-ü bade'l-mevte (öldükten sonra dirilmeye) nail olamayacaktır."

Mustafa Kemal Paşa da VII. Ordu'nun eski komutanı olarak aynı gün İstanbul'a gelmişti: **"Geldikleri gibi giderler"** sözleriyle de işgallere karşı tavrını göstermişti. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, padişahın kendisine kabinede değişiklik yapmasını istemesi üzerine baskı altında bulunduğunu bildirerek istifa etmiş, yerine kurulan İngiltere taraftarı bir politika izleyeceği anlaşılan Tevfik Paşa hükümeti henüz meclisten güvenoyu almamıştı. İstanbul'da siyasi belirsizliklerin hüküm sürdüğü bir ortamda hükümet, ateşkes hükümlerine aykırı işler ve taşkınlık yapan azınlıkları İngiliz Yüksek Komiserliği'ne şikâyet etmekten başka bir şey yapamıyordu. İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe, Türk hükümetine verdiği cevapta:

> "Savaşta yenildiniz. Ateşkes anlaşmasına göre yükümlülüğünüzün her bir zerresini yerine getirmedikçe, bize olan şikâyet yazılarınız kabul edilmeyecektir" demişti.[5]

Bu cevap, kendi ülkelerinde Türklerin hâkimiyetine büyük bir darbe idi. Ancak İstanbul Türklerini bu cevaptan daha kötü olaylar bekliyordu. Mütarekenin İngilizler tarafından imzalanması, güney bölgelerinin İngilizler tarafından işgal edilmesi ve onların Osmanlı hükümeti üzerindeki etkileri Fransızları rahatsız etmeye başlamış, bu ise iki müttefik arasında güç gösterisine dönüşmüştü. Bu güç gösterisi Türkler üzerinde uygulanacaktı. İngiltere ve Fransa için belki de savaşın eğlenceli bir sonucu olan bu yarış, İstanbul'u Türkler için yaşanmaz kılıyordu.

Mütarekenin uygulanması konusunda İngilizlerle Fransızlar arasındaki anlaşmadan kısa süre sonra problemler yaşanmaya başladı. 1921 yılı Ekimi'nde Ankara ile Fransa arasında imzalanacak olan Ankara İtilafnamesine kadar devam edecek olan bu çekişme,

5 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, I, s. 143.

İstanbul ve Anadolu'da üstünlüğü ele geçirme amacından kaynaklanıyordu. Daha 9 Ocak 1919 tarihinde Fransız Yüksek Komiseri Amiral Amet, İngilizlerin demiryollarına el koymasını protesto etmişti. Fransızlar İstanbul'daki Şark Demiryolları yönetimini ele geçirmişler, İngiliz subayları ve memurları da Haydarpaşa İstasyonu'na el koymuşlardı. İngiliz hükümeti, İstanbul'daki polis ve sağlık teşkilatına el konulmasını emretmiş ve bu emir kısa süre içerisinde yerine getirilmişti. Hatta Osmanlı hükümeti işi bir adım öteye götürerek, İngilizlerin İstanbul'da polis ve sağlık işlerine el koymasından memnun olduğunu resmen açıklamıştı. Fransızlar ise bu durumdan duydukları rahatsızlığı hem Osmanlı hükümetine hem de İngilizlere bildirmişilerdi.

Bu uygulamalar kısa süre içerisinde ekonomik tedbirleri de peşinden getirdi. Zira savaşın esas amaçlarının başında bu sebepler geliyordu. İtilaf Devletleri savaş boyunca kaybettiklerinin karşılığını şimdi telafi etmek istiyorlardı. İttihat ve Terakki yöneticileri, Osmanlı Devleti'ni savaşa sokarken bağımsız bir ekonomik ortam oluşturabilmenin yollarını da aramışlardı. Bunun için savaştan önce İngiltere ve Fransa nezdinde ittifak teşebbüsünde bulunduklarında, kendilerini yaklaşık yarım asırdır ekonomik yönden esir haline getiren kapitülasyonların kaldırılmasını teklif etmişler, ancak bu taleplerine olumlu cevap alamamışlardı. Bu sebeple İttihat ve Terakki hükümetinin savaş başlayıpta Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş ilan etmesinin hemen ardından yaptığı ilk iş, kapitülasyonların kaldırılması ve bağımsız bir devletin uygulayacağı gümrük uygulamalarına dönmesi oldu. Bu uygulamalar, Osmanlı Devleti'nin bütün kaynaklarını bir Osmanlı vatandaşından daha avantajlı bir şekilde kullanmaya alışmış olan İngiliz, Alman, Avusturyalı, İtalyan ve Fransız tüccarları için tabii olarak kabul edilebilir değildi.

Bu yüzden savaştan sonra galipler için yapılması gereken işlerden birisi de Osmanlı gümrüklerinde tekrar eski ekonomik uygulamalara dönülmesi oldu. 19 Ocak 1919'da Müttefikler, Türk hükümetine verdikleri ortak bir notayla, 1914'te ilan edilen, kapitülasyonların tek yanlı olarak kaldırılması kararını ve bu karara dayanarak yapılan işlemleri kabul etmeyeceklerini bildirdiler. Hükümet bu notayı görüşerek, İttihat ve Terakki'nin kapitülasyonları zamansız kaldırdığı görüşüne varacak, ancak nihai kararın barıştan sonraya bırakılmasını da İtilaf Devletleri'nden istemeye cesaret edebilecektir. Sonuç olarak kapitülasyonlar uygulamaya konulacak böylece Osmanlı Devleti'nin dört yıldır sürdürmeye çalıştığı ekonomik bağımsızlık politikaları yürürlükten kaldırılacaktır.

Bu ekonomik uygulamalar yanında İtilaf Devletleri görünürde memleketi işgal etmedikleri halde, valileri tayin ediyor veya görevlerinden uzaklaştırıyorlar, polisleri yönetiyor, basını denetliyor, Rum ve Ermeni tutukluları işledikleri suçlara bakmaksızın serbest bırakıyorlardı. İngilizlerin politikası, sürgün ve tutuklama tehdidine dayanıyordu. Fransız işgal kuvvetleri Komutanı d'Esperey, İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe'u bu konuda uyararak, *"Tutuklama tedbirlerini yalnız Türk makamları alabilirler"* diyordu.

İngiliz-Fransız rekabeti ve bunun Türkler açısından en acı sonuçları, 7–9 Şubat 1919 tarihleri arasında yaşandı. 7 Şubat'ta Suriye ve Kilikya'daki İngiliz Orduları Başkomutanı General Allenby İstanbul'a geldi. İngilizler İstanbul sokaklarında zafer gösterileri yaptılar. Allenby, ertesi gün Hariciye ve Harbiye nâzırlarını ayağına çağırtarak onları aşağıladı, Güneydoğu'da İngiliz egemenliğini pekiştiren 12 maddelik isteklerini yazdırdı. İsteklerin başlıcaları, İngilizler istediği herhangi bir yeri işgal

edebilecek, istediği memurları değiştirecek, halkın silahları alınacak, VI. Ordu hemen dağıtılacaktı. Bu isteklerin çoğu Hükümet tarafından kabul edildi, İngiliz generalinin tavrı, *"Münakaşa etmem, istiyorum, yapacaksınız"*dan ibaretti.[6]

Birgün önceki İngiliz gösterilerine karşılık olarak, Fransızların Doğu Orduları Başkomutanı d'Esperey İstanbul'a ikinci defa girdi. 1918'de İtilaf kuvvetlerinin Selanik Cephesi başkumandanı olarak Bulgarlara karşı kesin bir zafer sağlamış olan Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanı, iki hafta önce İstanbul'a gelişi sırasında yapılan karşılama törenini yeterince parlak bulmamıştı. Bu defaki gelişinde, Romalıların zafer alaylarını taklit etmek hevesine kapılmış olacak ki, Rum ve Ermeni azınlıkların gösterileri, 21 parça top atışı, mızıka sesleri arasında Sirkeci'den Beyoğlu'na kadar iki kara derili insan tarafından çekilen beyaz bir at üzerinde görkemli bir yürüyüş yaptı. Rum ve Ermeni okulları da karşılamaya çıkarıldı. Dolmabahçe Sarayı'nda oturacağını söyleyerek Padişah'ın oradan çıkarılmasını isteyen d'Esperey'in İngilizleri dahi öfkelendiren bu tavrının sergilendiği gün, Türkler için "kara bir gün" oldu.

Ertesi gün, *Hadisat* gazetesinde Süleyman Nazif Bey'in "Kara Gün" başlığı altında siyah çizgilerle çerçevelenmiş bir yazısı çıktı. Bu küçük karşı koyma hareketi bile İstanbul'daki Türklerden birçokları için günlerce teselli vesilesi oldu. Süleyman Nazif Bey bu yazısından dolayı Fransız generali tarafından kurşuna dizilmek istenecek; fakat araya giren dostlarının teşebbüsleri ile güçlükle kurtarılacaktır. Süleyman Nazif'in, "Kara Gün" yazısı sadeleştirilerek aşağıya alınmıştır:

> "Fransız generalinin şehrimize gelişi münasebetiyle birtakım vatandaşlarımız tarafından icra olunan nümayiş, Türkün ve İslam'ın kalbinde müebbeden kanayacak bir yara açtı. Ara-

6 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, Ankara, 1993.

dan asırlar geçse ve bugünkü hüzün ve çöküşümüz yok olup büyüklüğe dönüşse, yine bu acıyı hissedecek ve bu hüzün ve teessürü evlat ve torunlarımıza nesilden nesile ağlayacak bir miras terk edeceğiz.

Almanya orduları 1871 senesinde Paris'e dahil olarak büyük Napolyon'un zaferlerinin sonuçları olan "tak-ı zafer" altından geçerken bile, Fransızlar bizim kadar hakaret görmemiştir ve bizim dün sabah saat dokuzdan on bire kadar hissettiğimiz yeis ve azabı duymamıştır. Çünkü yalnız Hıristiyanları değil, Yahudi Fransızlarla Cezayirli Müslümanlar o matem-i milli karşısında aynı utanç ve hicap ile ağlamış ve kızarmışlardı.

Biz ise milli varlıklarını ve dillerini bizim büyüklüğümüze bağlı olan bir kısım halkın şamatalarıyla muazzez matemimize en acı hakaretlerin birer tokat şeklinde atıldığını gördük. Müstahak olmasa idik bu felakete düşmezdik. Her kavmin hayat sayfalarında birçok yükseliş ve çöküş sahifeleri vardır. Fransa Kralı Birinci François'yı, Şarlken'in hapishanesinden kurtarmış ve koca Viyana şehrini defalarca sarmış ve ümmetin kader defterinde böyle bir üzücü satır da yazılı imiş. Her hal mütehavvildir (değişkendir)."

Süleyman Nazif Bey'in bu yazısı İstanbul basınını etkilemiş ve onların da bu tür yazılar yazmasına sebep olmuştur. Ancak bu yazılar, halkı İngiltere ve Fransa aleyhine kışkırttığı gerekçesiyle basına sansür uygulaması getirilmiştir. Sansür uygulanan gazeteler yanında bu gelişi ve uygulamaları farklı yorumlayan gazeteciler de vardı. Türkçe İstanbul Gazetesi'nde Sait Molla'nın d'Esperey'in İstanbul'a gelişi münasebetiyle yaptığı yorum ilginçti:

"Fransa ve Biz: Türkiye Fransa'nın birçok yardımlarını gördüğü halde Umumi Harp'te Fransa'yı gücendirmiştir. Türkler İngiltere'ye, Fransa'ya karşı silah tutmakla cinayet işlemişlerdir. Fransa bir dakika bizi dinlerse beratımıza hükmedecektir. İttihatçılar on yıldan beri bize yalnız İngiliz ve Fransız dost-

luğunu değil, insanlığı da unutturdular. Fransa'dan büyüklük bekliyoruz."

İstanbul'un iki yüzü, yalnızca halk arasında değil bu tür yazılarla ve yayınlarla basında da görülüyordu. İstanbul dışındaki topraklar da savaş günlerini arar olmuşlardı. İşgallerin başlaması, bütün Anadolu için mukadder görülüyordu.

İLK İŞGAL YA DA MİSAK-I MİLLİ'DEN İLK KOPUŞ

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından ilk ihlaller de başladı. Mütareke döneminde İngilizlerin gerçek niyetlerini gösteren ilk işgal Musul'da yaşandı. Osmanlı Devleti Irak bölgesini Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerine ayırarak idare etmişti. Irak bölgesini İngiltere için cazip kılan şey Hindistan yolunun güvenliği ve petroldü. Musul'da petrolün mevcut olduğuna dair işaretler çok eskidir.

Bu bölgenin sakinleri Sümerler ve Asurlar zamanında burada yer yer kendiliğinden yanan ateşler mevcuttu ki, halk bunlara bir kudsiyyet izafe etmekteydi. Asurî hükümdarı Buhtunnasır devrine ait kaynaklarda da bu devamlı yanan mukaddes ateşlerden bahsedilmektedir. Musul petrolleri ilk defa Osmanlı hâkimiyeti zamanında işletilmeye başlanmıştır. Bu işletme belki de Osmanlı Devleti'nin sonunu getirmiştir. Çünkü kaynak büyük devletlerin ilgisini hemen üzerine çekmiştir. XX. yüzyılın vazgeçilmez hammaddesi artık petroldür ve bu değerli kaynak Ortadoğu'da ve İran'da bulunmaktadır.

Musul Vilayeti içerisinde yer alan Kerkük, Süleymaniye ve Erbil şehirleri sadece petrol açısından değil ziraat açısından da

önemli kaynaklara sahipti. Bu bölgede valilik yapmış olan Ebu Bekir Hazım Tepeyran hatıralarında Musul arazisinin ziraat kabiliyeti hakkında son derece ilginç bilgiler vermektedir. Bunlardan bir kısmını kısaca nakledelim:

> "Bu vilayetteki tabii servet menbalarının çokluğu ve çeşitliliği yeryüzünde pek az memlekete nasip olan bir derecededir. Vilayetin hemen hemen her tarafında her nevi madenler bol ve petrol kaynakları meşhur olmakla beraber Dicle Nehri'ne yakın maden kömürleri bulunduğu gibi, civardaki bazı kaynaklardan biraz kırılınca arasıra parlak, fakat kaçıcı saf civa madeni de görmüştüm. Musul civarında çıkarılan eski eserlerden dolayı vilayetin muhtelif yerlerinde erimiş altın ve yakut gibi madenler de mevcuttu. Avrupalı seyyahlar notlarında bu bölgenin zenginliğinden sık sık bahsetmektedirler."[7]

Musul Vilayeti'nin bu stratejik ve tabii kaynaklar açısından zengin oluşunun farkında olan İngiltere, Osmanlı Devleti'nin büyük savaşa Almanya'nın yanında girmesi ve cihat ilan etmesi üzerine, amansız bir propaganda, istihbarat ve casusluk faaliyeti başlatmıştır. Bu faaliyetin yürütüldüğü cephelerden birisi de Irak olmuştur. Irak Cephesi'nin propaganda açısından öncelikli olarak seçilmesinin jeopolitik, stratejik ve etnik birçok nedeni bulunmaktadır. Bölge, Birinci Dünya Savaşı'ndan çok daha önce İngiltere, Almanya ve Rusya gibi büyük devletlerin politikalarında önemli rol oynamıştır. İngiltere, Birinci Dünya Savaşı öncesinde de Irak'a yönelik propaganda faaliyetleri ile büyük bir nüfuz kazanmıştır. Osmanlı Devleti, daha umumi harbe resmen girmeden önce İngilizlerin Basra Körfezi'nden Irak'ı istila için Hindistan'da hazırlık yaptıkları yolunda bilgiler almaktaydı.

Osmanlı Devleti tarafından da Irak'ta bulunan aşiretlere, tek bir amaca yöneltilmeleri konusunda planlı bir faaliyet gös-

---

7 Ebubekir Hazım Tepeyran, *Hatıralar*, İstanbul, 1998, s. 365.

teriliyordu. Bununla birlikte halkın fakirliği, geçim zorlukları ve aşiret reislerinin sonsuz ihtirasları ve çıkarlarına olan aşırı düşkünlükleri, bunların kendilerine maddi imkânları sağlayacak tarafa katılacaklarını gösteriyordu. Irak'ta savaş öncesinde ve savaş sırasında, taraflardan her biri sayıları 220'yi bulan aşiretlerin kendilerine katılmaları için propaganda faaliyeti sürdürmüşlerdi. Osmanlı Devleti, aşiret reislerinin bazılarına paşalık rütbesi ve nişanlar vererek bunlar üzerinde otorite sağlamaya çalışmıştı. Osmanlı Devleti'nin cihat politikasına karşılık İngilizlerin en büyük propaganda aracı, Kürt ve Arap aşiretlerine savaş sonunda bağımsızlık vaat etmeleri idi. İngilizler bu bölgede bol miktarda para harcayarak aşiretleri kazanmaya da çalışmışlardı. Bu propagandalar çoğu zaman Rusya ve İngiltere tarafından Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya da sirayet ettirilmekte idi.

Bu sebeplerden dolayı Irak bölgesi Osmanlı cephelerinin en hareketlilerinden birisi idi. Nitekim Osmanlı Devleti savaş boyunca elde ettiği sınırlı zaferlerden birisini bu cephede Kutü'l-Amare'de İngiliz birliklerine karşı elde etmişti. Ancak bu başarıyı devam ettiremediğinden İngilizler 1916 yılından itibaren Irak'ın kuzeyine doğru ilerleyişlerini devam ettirmişlerdi. İngilizler Kut'taki geri çekilişlerinde General Townshend ile birlikte 17.000 askerini esir bırakmışlar, ancak burada İngilizleri kuşatan Osmanlı ordusunu kumanda eden Golç Paşa da tifüsten vefat etmişti. Golç Paşa'nın yerine Irak Cephesi'ne Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa tayin edildiyse de mütarekenin imzalanmasından önce, VI. Ordu Komutanlığı'na Ali İhsan Paşa getirilmişti.

Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman güney bölgesinde Osmanlı Devleti'nin sınırları Antakya'nın güneyinden Fırat Nehri'ne ulaşıp, Musul ve Süleymaniye'yi içine alarak İran hudu-dunda sona eriyordu. İngilizler 1918 yılı Eylül-Ekim ayı boyunca Musul-Süleymaniye hattında taarruzlarda bulunarak bu bölgeyi bir an önce ele geçirmek istemişler; ancak bunu başaramamış-

lardı. İngilizler ileri hareketlerini yarıda bırakmak istemiyorlardı. Mütareke imzalandıktan bir gün sonra İngilizler ileri harekâta devam ederek Musul'u işgal edeceklerini ve Türklerin beş mil daha kuzeye çekilmelerini ihtar ettiler. Bu durumun uluslar arası savaş kurallarına aykırı olduğu açıktı. Ancak ortada olan bir gerçek vardı ki, o da mütareke imzalandığında Musul'un Osmanlı sınırlarında olması idi.

Musul'daki Ali İhsan Paşa ile İngiliz kuvvetleri kumandanlarının mütareke hükümlerini anlayışları ve bilhassa Musul şehrini ilgilendiren tatbik şekli, tamamen farklı idi. Ali İhsan Paşa, Mütareke'ye ait tebliği alır almaz, İngiliz Irak Orduları Başkumandanı General Cassel'e, çarpışmanın durdurulmasını, mütarekenin diğer şartları hakkında diyecekleri varsa bir anlaşmaya varmak için müzakereye hazır olduğunu bildirdi.

Ali İhsan Paşa, bu müracaatına cevap beklerken, İngiliz tümen kumandanından 1 Kasım 1918 tarihli resmi bir mektup aldı. Bu mektupta; 31 Ekim 1918 öğleden itibaren çarpışmanın durdurulmasını ordusuna tebliğ ettiğini bildirdikten sonra, Mütarekenin 7. maddesine göre, lüzumlu gördüğü stratejik yerleri işgal etmek hakkı olduğundan askerlerine Musul'u almalarını emrettiğini haber veriyordu. İngiliz kumandanı "kan dökülmesini arzu etmediğini" önemle belirttikten sonra, "işgal kuvvetlerine kolaylık gösterileceği" ümidini de açıklıyordu. Irak'taki garnizonların mühimmat ve harp malzemesinin ve askerlerinin en yakın Müttefik kumandanına teslimini istiyordu.

İngiliz yetkililer bununla da yetinmeyerek, Mütareke'nin 7. ve 16. maddelerinin tatbiki münasebetiyle hemen hemen bütün Musul, Diyarbakır, Urfa ve Siirt şehirlerini Irak hududu içine alıyorlardı. Böylece Güney Anadolu'nun da işgal edileceği bilgileri verilmiş oluyordu. Bu planın uygulanmasının önündeki engel olarak gördükleri Ali İhsan Paşa'yı baskı altında tutarak hemen

Musul'u terk etmeye davet ediyorlardı. Şehirde Türk bayrakları yerine zorla İngiliz bayrağı çektiriyorlardı. İngilizlerle anlaşma ümidi kalmayan. VI. Ordu komutanı, arada geçen bütün hadiseleri İstanbul'a yazarak talimat istedi. Sadrazam Ahmed İzzet Paşa'nın, İngiliz generallerinin bu sert talepleri ve hareketleri karşısında verdiği cevap kendilerinde hâkim olan fikrin ifadesi bakımından dikkat çekiciydi. Paşa cevabında: *"İngiliz hükümeti isterse, bütün memleketi sulh zamanında da işgal edebilir. Çünkü karşı koyacak hiçbir kuvvetimiz yoktur. Fakat bir İngiliz subayının ince tefsirleriyle, iki gün evvel verilmiş sözü tutmamasını, havsalam almaz"* dedikten sonra mütareke metnini izah etmekle beraber İngilizlerin Karadeniz Orduları Komutanı Amiral Calthorpe'un kapısını çaldığını haber veriyor ve beklemek tavsiye ediyordu.

İzzet Paşa Kabinesi'nin, Amiral Calthorpe'un şahsına ve mütareke müzakereleri sırasında mütarekename metninde yer bulmayan teminatına fazla güvendiği anlaşılıyordu. Nihayet Sadrazam, Amiral Calthorpe'un olmusuz cevabı üzerine VI. Ordu komutanına, 8 Kasım 1918 tarihinde şu kesin emri verdi:

> "Mütarekenin 7. maddesine göre, Musul'un boşaltılması, 20. maddesine göre silahların teslimi, İngiliz kumandanının göstereceği yere kadar askerlerimizin çekilmesi".

Bu emir üzerine Musul şehri, içinde takriben iki milyon lira kıymetindeki erzak, silah, cephane ve harp malzemesi ile birlikte bir daha Türklere geri dönmemek üzere İngilizlerin eline düştü ve bundan sonra Musul vilayetinde Türklere karşı şiddetli bir baskı politikası uygulanmaya başladı. Osmanlı Dışişleri Bakanlığı'nın protestoları karşısında İngiliz Amiral Webb verdiği cevapta: *"Ateşkes şartlarının yenilmiş Türkiye'ye dikte ettirildiğini unutmayınız!" demişti. Bakan Reşit Paşa, İngilizleri ziyareti sırasında: "Fransız nüfuzunu isteyenler varsa da, padişah ve hükümet adına kesinlikle söylüyorum ki, çoğunluğun istediği*

bizi İngiltere'nin idare etmesidir" demişti. Anlaşılan Osmanlı hükümeti hâlâ başına geleceklerin ya da gelenlerin farkında değildi. Ya da İngiltere taraftarı görünerek durumdan en az zararla kurtulmayı hedefliyordu. Amaç ne olursa olsun bir devletin dışişleri bakanının başka bir devletin kendilerini yönetmelerini istemesi onur kırıcı bir davranıştı ve bu tür taleplere mütareke dönemi boyunca çok sık rastlanacaktı.

Bu ilk işgalin sebebi olarak mütarekenin 7 ve 16. maddelerindeki gerekçeler gösterilmişti. Mütarekenin 7. maddesi sihirli bir değnek gibi İngilizlerin her sıkıştıkları anda yardımlarına koşacak, onların istedikleri gibi hareket etmelerini sağlayacaktı. Bu maddeye göre, müttefikler güvenliklerini tehlikede gördükleri her bölgeyi işgal etme hakkına sahiptiler.

VI. Ordu Komutam Ali İhsan Paşa, Musul Vilayeti'nin Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasını bir türlü kabullenemiyor, bu vilayetin nüfus ve ahalisinin menşei hakkında Harbiye Nezareti'ne raporlar yazıyordu. Ali İhsan Paşa bu raporlarından birinde özetle şu bilgileri veriyordu:

> "Musul Vilayeti Arap değildir. Esasen Kürdistan mıntıkası Diyarbakır tarafından gelerek Mardin-Nusaybin-Sincar-Musul-Kerkük-Selahiye-Kızılribat hattı üzerinde ve doğusundaki bölgede uzanmaktadır. Bu hattın güneybatısı bedevi Araplarla meskûndur. Mardin, Nusaybin, Sincar, Musul etrafı, Musul-Kızılribat doğusunda tamamen Kürt ve Türkler yaşamaktadır. Bir tek Arap yoktur. Erbil-Altınköprü-Kerkük-Dahok-Selahiye civarındaki birçok köyde tamamen halis Türkler yaşamaktadır. Bunlar IV. Murat zamanından kalmış mücahit ve hudut muhafızlar sülalesidir."

Ali İhsan Paşa'nın raporlarında bahsettiği konular doğru olmakla beraber belki biraz da eksikti. Çünkü İngiliz propagandası sonunda bu bölgedeki Türkmen aşiretleri de zamanla Kürt aşireti olarak adlandırılmaya başlanmıştı. Paşa, İngilizlerin bölgedeki işgalci tavırlarına karşı bir taraftan fazla silah ve cephaneleri Diyarbakır, Ergani, Elazığ ve Malatya'ya sevk ederken diğer taraftan da Türk, Kürt ve Araplardan gönüllü milis taburları teşkil ederek ve silahlandırarak her şehir ve kasaba için özel muhafızlar vücuda getirmeye çalışıyordu. Bu çalışmaları yaparken bir taraftan da İngilizlerin Kürdistan politikaları hakkındaki görüşlerini ve çözüm önerilerini Harbiye Nezareti'ne bildiriyordu.

27 Aralık 1918 tarihli raporunda; Irak'taki İngilizlerin Kürdistan istiklali için büyük gayret sarf ettiğini, Süleymaniyeli Şeyh Mahmud'un hakimiyeti altında "Müstakil Kürdistan" adı altında bir idarenin oluşturulduğunu, bu bölgelerde İngilizlerin teşvik ve himayesinde Türkçe yazışma dahil konuşmanın bile yasaklandığını, Musul Vilayeti içinde böyle müstakil veya muhtar bir Kürdistan teşkilinin aslında Müslüman olan Kürtlerin dağınık ve medeniyetten mahrum olan bir zümre olması dolayısıyla Osmanlı Devleti'nden ayrılmak istemeyeceklerinin zannedildiğini, bilhassa Amerikalılar tarafından himaye gören Nasturilerin, Şemdinli, Gevar (Yüksekova) ve Hakkari kesiminde muhtar bir idare kurmalarının da pek muhtemel olduğunu belirtmiş, bu durumda İngilizlerin, Kürdistan'ın hudutlarını Erzurum, Harput ve Diyarbakır'ın batı taraflarına kadar genişletmesinin söz konusu olabileceğini dile getirmiştir. Ali İhsan Paşa, Musul Vilayetinde "esmekte olan Kürdistan rüzgârının" kendi bölgesi içindeki araziye sirayet etmemesi için gayret sarf ettiğini de bu telgrafında belirtmişti[8].

---

8 *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi (1914-1918)*, c. 3, 2'nci Kısım, s. 626.

Bölgedeki direniş faaliyetleri İngilizlerin dikkatinden kaçmayan paşa, İngilizlerin baskısı üzerine Osmanlı hükümeti tarafından görevinden alınarak İstanbul'a çağrıldı ve 2 Mart 1919'da İstanbul'a geldiğinde İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya gönderildi. Böylece İngilizler bölgede kendilerine karşı gelebilecek önemli bir ismi ortadan kaldırmış oluyorlardı. Bu uygulama İngizlizlere neler yapabilecekleri hakkında yeni fikirler veriyordu ve görevden alma, sürgüne gönderme ile Türkleri yola getirme çalışmaları bundan sonra da devam edecekti.

Musul bölgesinin bu şekilde boşaltılması, Mondros Mütarekesi'nden bir hafta sonra gerçekleşmişti. 12 Ocak 1920 tarihinde Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda kabul edilen ve tüm dünyaya duyurulan Misak-ı Milli metninde, Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada geçerli olan sınırların sağlanması teminat altına alınmıştı. Bu sebeple Musul bölgesinin terki hem mütareke döneminin bir kırılma nıoktası oldu, hem de Türk topraklarının Konya ve Sivas bölgesine kadar işgali sonucunu doğurdu. Zaten Musul'u almakla İngilizlerin ilerlemesi durmuş değildi, Diyarbakır Vilayeti içlerine doğru sokulmaya başlamışlardı.

Hemen şunu da ifade etmek gerekiyorki, İngilizler ilk olarak Birinci Dünya Savaşı sırasında Orta Doğu'ya girdiler. Petrol onları bu bölgeye çeken esas unsurdu. Musul, Kerkük ve Süleymaniye İngilizler tarafından işgal edildikten sonra bölgedeki Kürt ve Arap aşiretlerine savaş boyunca vaat edilmiş olan bağımsızlık sözleri bir tarafa bırakıldı. İngilizler, Irak'ta Şiileri, Kürtleri ve Süryanileri ayrı ayrı idare etmeyi hedeflemişler, bunlar arasında ayrılıklar meydana getirmişlerdi. Kendilerine bağlı bir krallıkla Irak petrollerini II. Dünya Savaşı sonuna kadar işleten İngilizler, bugün Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak politikalarında da etkili olmaktadırlar. Tarihi birikim ve bölgenin kültürel yapısına vakıf olan İngilizler bu birikimlerini Amerikalılara aktarmaktadırlar. Ancak Amerikalılar İngilizler kadar başarılı bir sömürge politikası

uygulayamamaktadırlar. İngilizlerin sömürgelerindeki idare tarzı her zaman yerinden yönetim ve yumuşaklık politikası olmuş, çıkmaz durumlarda blöfü uygulamışlardı. Oysa Amerika'nın askeri müdahaleleri hem Iraklıları hem bütün dünyayı karşısına almak sonucunu doğurmuştur.

Mütareke boyunca İngiliz ve Fransız işgalleri geçici oldukları düşünülerek büyük tepkilerle karşılanmadı. Ancak Yunan işgali bunlardan ayrı tutularak ilhak olarak görüldü ve büyük tepkiler doğurdu. Bu anlayış bir bakıma haklı olsa da Musul'un, sanki ayrı bir katagoride tutulmuşcasına, ülkeden kopuşu kabullenilmiş gibi bir hava esiyordu. Neden İzmir'deki tepkiler Musul'da gösterilmedi? Bu sorunun cevabı Milli Mücadele Hareketi'nin doğuş sebepleri içerisinde yatmaktadır. Tabii ki zamanın şartları ve oluştuğu dönemdeki iç gelişmeler bu durumda etkili idi. Savaş sonrası milli direncin doğması için vakte ihtiyaç olduğu görülüyordu. Mütareke döneminin belirsizliği hem İstanbul'da hem de Anadolu'da bürokraside ve ordu komutanlarında gözleniyordu. Bu belirsizlik Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya Genelgesi'ni yayınlamasına kadar açık bir şekilde devam edecektir. Türklük haysiyet ve gururunun İstanbul'da ve Anadolu şehirlerinde özellikle İzmir'in işgalinden sonra ayaklar altına alınması bu belirsizliği kesin bir şeklide ortadan kaldıracaktır.

İLK KURŞUN

Musul ile başlayan İngiliz ve Fransız işgalleri yine güneyde İskenderun ile devam etti. 14 Ekim 1918'de kurulan Ahmet İzzet Paşa hükümetinin İtilaf Devletleri ile mütareke imzalayabilmesi için yaptığı işlerden ilki, Osmanlı ordusundaki Alman subaylarının görevlerine son vermek oldu. Bu sebeple Güney Cephesi'nde bulunan Yıldırım Orduları Grup Kumandanı Liman von Sanders'in de görevine son verilmiş ve yerine Mustafa Kemal Paşa tayin edilmişti. Mütareke imzalandığında güney cephelerinde Musul'da Ali İhsan Paşa, Halep'te ise Mustafa Kemal Paşa bulunuyordu. Savaş boyunca uygulanan yanlış harp politikalarını görerek bu konulardaki endişelerini dile getiren Mustafa Kemal Paşa, harbin bu son günlerinde iş başında idi ve mevcut durumdan çok ümitsiz görünmüyordu. Ancak düşündüklerini uygulayabilmek için artık çok geçti, çünkü göreve başladığı gün savaş sona ermiş, Osmanlı Devleti mütareke imzalamıştı.

Mütarekeden bir gün sonra Türk karargâhı üzerinde uçan bir İngiliz uçağı ve İstanbul'dan gelen bir telgraf, mütarekenin şartlarını Mustafa Kemal Paşa'ya tebliğ etti. Mütareke metnini okuyan paşa, anlaşma şartlarının çok ağır olduğunu ve aynen uygulanması halinde ülkenin bütünü ile işgalini sağlayacak belirsiz hükümlerin bulunduğunu etrafındakilere açıkladı. Daha

sonra paşa, kendi bölgesi ile ilgili mütareke hükümlerinin birçok soru işaretleri taşıdığını, örneğin mütareke metnindeki Kilikya tabirinden hangi şehirlerin kast edildiğinin açıklanmadığını, Toros Tünellerinin hangi kısımlarının İtilaf Devletleri'ne teslim edileceğinin ve ne kadar işgal kuvvetinin bölgesine geleceğinin belli olmadığını ifade ederek bu sorulara açıklık getirilmesini Harbiye Nezareti'nden istedi. Çok umut verici görünmeyen açıklama gecikmedi ve mütareke ortamının hükümet anlayışını tam anlamıyla ortaya koyuyordu: Belirsizlikler ve teslimiyet.

> "Kilikya tabiri gerekli görülürse açıklanır, Amanos Tünelleri hariç bütün Toros tünellerini İngilizler işgal edebilir, işgal kuvvetlerinin miktarını İngilizler tayin edecektir."

Bu cevaplar üzerine Mustafa Kemal Paşa, subaylarına; *"Bundan sonra büyük harp bitmiştir, küçük harp başlayacaktır"* sözü ile büyük savaşın artık bittiğini, Anadolu için yeni bir savaş döneminin başlayacağını anlatmak istemişti. Bu umutsuzluğun temelinde yatan gerçek, geçen iki yıl boyunca uygulanan Osmanlı harp taktiklerinde yatıyordu. 1917 yılı Ekimi'nde Rusya'daki büyük ihtilalden sonra Kafkasya ve Orta Asya'da doğan boşluktan yararlanmak isteyen Osmanlı Harbiye Nezareti, başarılı sayılmasa da İngiliz ilerleyişine karşı önemli sayılabilecek bir direniş gösterdiği Irak ve Suriye Cephelerindeki kuvvetlerin bir kısmını kuzeye, Kafkasya ve İran Cephelerine yöneltmiş, böylece Enver Paşa'nın "Orta Asya'ya Doğru" projesini uygulamaya koymak istemişti. Enver Paşa, Osmanlı Devleti'ne karşı İngilizlerle birlikte hareket eden bölgelerin terkini, kendilerine kucak açan Orta Asya'daki Türklerin sahiplenilmesini istiyordu. Hedeflenen bu kazançlar savaşın son aylarında elde edilmiş, Osmanlı birliklerinin Kafkasya ve İran içlerindeki ilerleyişi mütareke imzalanana kadar devam etmişti. Kafkasya'daki başarının aksine Irak ve Suriye Cephesi'ndeki Osmanlı direnişi kırılmış ve İngilizlerin kuzeye doğru ilerlemesi

için bir engel kalmamıştı. Türk birlikleri, yeni dünyaları keşfe ve ırkdaşlarını "Rus zulmü"nden kurtarmaya giderken asırlık Osmanlı şehirlerini, Şam'ı, Kudüs'ü, Bağdat'ı terk ediyor, bu şehirleri "İngiliz zulmüne" bırakıyordu. İngilizler daha insaflı ve medeniyetperver olduklarından mı bu kayba göz yumuluyordu, yoksa asırlık Rus düşmanlığı şimdi Türklere yeni fırsatlar mı sunuyordu? Sebep ne olursa olsun bu fırsatların daha fazla devam edemeyeceği kısa süre içerisinde anlaşıldı. Zira Harb-i Umumi'nin sonuçlarını sathi başarılar değil umumi başarılar belirleyecekti; İtilaf Devletleri savaşta bu umumi başarıya sahiptiler.

Irak ve Suriye Cephelerindeki planlı hareketlerine mütarekenin imzalanmasından sonra da devam eden İngilizler İskenderun üzerine harekete geçti. Nitekim 3 Kasım 1918'de Fransızların Arbalet adlı savaş gemisi İskenderun Limanı'na girdi. İngilizlere bu girişin sebepleri ve ne istendiği sorulduğunda, gemide bulunan bir İngiliz binbaşısı, limandaki torpilleri toplamak istediklerini, bu iş için yardım edilmesini ve ayrıca kasabanın da işgal edileceğini bildirmişti. Ancak kendisiyle konuşmağa memur edilen Türk mevki komutanı, işgale karşı durulacağını, mütareke hükümlerine aykırı olan bu hareketin sorumluluğunun da İngilizlere ait olacağını bildirdi. Bunun üzerine İngiliz binbaşısı, meselenin daha yüksek makamlarda görüşülüp bir sonuca bağlanacağını ve bu süre içinde herhangi bir teşebbüse girişilmeyeceğini söyledi. Aynı gün Mustafa Kemal Paşa, durumu Başkumandanlık Erkan-ı Harbiyye Riyaseti'ne (Genelkurmay Başkanlığı'na) yazmış ve mütarekenamede karaya asker çıkarmağa dair ek madde bulunmadığını bildirmişti. Hâlbuki hükümet işgalcilere, özellikle İngilizlere karşı sert davranılmasını sakıncalı görüyor, onlara karşı hoşgörülü olmanın barış konferansında Osmanlılar lehine bazı çıkarlar sağlanmasına hizmet edeceğini düşünüyordu. Bu sebeple Sadrazam İzzet Paşa, Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı'na bir yazı göndererek, İtilaf Devletleri kuvvetlerinin İskenderun

şehrini işgal etmeğe hakları bulunmadığını, bununla beraber şehre zorla girmek isterlerse ateş etseler dahi karşılık verilmemesini, durumun sadece İngilizler katında protesto edilmesini bildirdi. Ertesi gün İskenderun Limanı'na gelen gemiler torpilleri toplamağa ve şehri işgale başladılar. Mustafa Kemal Paşa onların bu isteğini reddetmiş ve İskenderun'a çıkacak İtilaf askerlerine ateş açılması için emir vermişti. Bunu haber alan Sadrazam İzzet Paşa telaşlanarak, "... *Gerçi Mondros Mütarekesi'ne göre İngilizlerin İskenderun'u işgale hakları yoktur. Ancak Halep çevresindeki ordularını besleyebilmeleri için İskenderun'dan faydalanmak istemeleri de haklı bir istektir. Ayrıca mütareke müzakereleri sırasında İngilizlerin bizim lehimize yaptıkları değişiklik ve centilmenliğe karşılık vermek gerekir. Onları memnun etmek bir taraftan da Yunanlıların kıpırdanışını önlemek demektir. Esasen İngilizlerin İskenderun Limanı'ndan faydalanmaları ve Halep-İskenderun şosesini onarmaları bu yerlerin onlara bırakılacağını da göstermez. Onlar bu yerlerden sadece konuk olarak faydalanacaklardır*" diyordu.

Bu ilginç cevap, sanki bir İngiliz generali tarafından hazırlanmış gibiydi. Tabii olarak Mustafa Kemal Paşa, buna da itiraz etti ve gönderdiği yazıda, İngilizlerin gerçek maksatlarının İskenderun'u işgal ederek Yedinci Türk Ordusu'nun geri çekilme yolunu kesmek olduğunu açıkladı; mütareke müzakereleri sırasında gösterilen centilmenliğe karşılık verilmesine gerek duymadığını, İskenderun'un işgal işinin Yunan kıpırdanışı ile ne gibi bir ilgisi bulunduğunu anlayamadığını belirtti; İskenderun'a her ne sebep ve bahane ile olursa olsun çıkacak askerlere ateş açılacağını, İngilizlerin tekliflerini ve bu husus için verilecek emirleri yerine getiremeyeceğini bildirerek yerine başka bir komutan tayinini istedi. Ancak mesele daha çok uzamadı; çünkü bir yandan İzzet

Paşa, Yıldırım Orduları Grubu ile 7. Ordu Karargâhı'nı kaldırdı, öte yandan da Amiral Calthorpe, İskenderun hakkındaki İngiliz isteklerini hükümete resmen tebliğ etti. Bütün bu yazışmalardan anlaşılacağı üzere bu hükümet, İtilaf Devletleri'nin güçleri karşısında şaşkına dönmüş, bu yüzden mantıkla uzlaştırılamayacak emirler vermişti.[9] Mustafa Kemal Paşa'nın bu cephedeki uygulamalara karşı istifa edeceği yönündeki tavrı, işgaller karşısında gösterilen ilk resmi tepki niteliğindedir.

Sadrazamın emrinden üç gün sonra, 9 Kasım'da Antakya, Altınözü, Kırıkhan, Reyhanlı, Samandağ, Yayladağı, İskenderun İngiliz birlikleri tarafından işgal edildi. İşgal hareketi, halkın hoşnutsuzluğuna sebep oldu. İskenderun bölgesi aynı zamanda Milli Mücadele döneminde, işgallere karşı ilk direnişin gösterildiği yerdir. Bu direnişin temelinde yatan gerçeklerden birisi de, savaş sırasında tehcire tabi tutulmuş olan Ermenilerin, Fransız askerleri ile birlikte bölgeye dönüşleri olmuştur. Dönenler intikam duygusu ile hareket ettikleri gibi, Fransızlar da bunlardan askeri kuvvet olarak yararlanmak istemişler bu yüzden Ermenilerin Türklere karşı hakaret dolu davranışlarına göz yummuşlardır.

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Suriye'yi işgal altında tutan Fransız Generali Hamelin, Fransız Doğu Lejyonu'nu bizzat ikiye ayırmış, Suriye'de ikamete mecbur ettiklerine "Suriye Lejyonu" adını vermişti. Bu general, Doğu Lejyonu'ndan kalan ve Anadolu'dan göç etmiş olan kuvvetlerden üç Ermeni bataryası meydana getirmişti. Bu Ermeni birlikleri İskenderun-İslâhiye, Toprakkale-Dörtyol ve Mersin'e yerleştirilmiş, bölüklere ayrılarak Tarsus, Pozantı ve Adana çevresine dağıtılmıştı. Adana ve çevresindekiler, "Ermeni Lejyonu" olarak isimlendirilmişti. Ayrıca Fransızların bu birliği İskenderun limanına çıkaracağı ve

9 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, İstanbul, 1990, s. 39.

buradan Toroslara doğru ilerleyerek, Çukurova'yı kontrolü altına alacağı görülüyordu.

Aralık ayının sonuna gelindiğinde, Türk ordusu Pozantı'ya kadar bütün Çukurova bölgesini boşalttı. O zaman Adana Vilâyeti'ne bağlı bir kaza merkezi durumundaki Dörtyol, küçük bir Anadolu kasabasının Harb-i Umumi sonundaki perişanlığını ve sessizliğini yaşıyordu. Savaş şehirde geriye yaşlılardan, kadınlardan, çocuklardan ve gazilerden oluşan bir nüfus bırakmıştı. Terhislerin başlamasıyla birlikte savaşta hayatlarını kurtarabilenler geriye dönebileceklerdi ama döndüklerinde cehennemi yaşadıkları o günleri tekrar yaşamak istemeyenler çok olacaktı. Bu yüzden onlar bir müddet sessiz kalmayı tercih edecekler ve savaşın şokunu üzerlerinden atana kadar işgallere karşı bir tepki gösteremeyeceklerdi.

Ancak bu sessizlik uzun sürmedi, bir ay önce İskenderun ve çevresindeki şehirleri işgal eden İtilaf kuvvetleri 11 Aralık 1918'de, Dörtyol'u da işgal ettiler. İşgali gerçekleştiren Fransızlar, bu işgalde dört yüz Ermeni'den oluşan bir Fransız taburundan faydalanmışlardı. Bu işgal birliğine bağlı erler, Türklere ait on iki evi basarak eşya ve paralarını gasp etmiş, bir kadını boğazından yaralamış ve Osmanlı jandarmasını kasabadan çıkarmışlardı.

Ermenilerin, Fransızlar desteğinde, bölgeyi işgal edeceği söylentilerinin yayılması ve bunların işgalle birlikte hakaret, gasp ve yaralama olaylarına girişmeleri Türk halkının sert tepkiler göstermesine sebep olmuştur. Kısa süre içerisinde sayıları on bini bulan, Dörtyol'a yerleştirilen Ermenilerin neler yapabilecekleri Fransızları bile tedirgin etmeye başlamıştır.

Bu işgallere ve Adana'daki Fransız-Ermeni zulmüne son verilmesi için Osmanlı Hariciye Nezareti'ne müracaat edildiğinde ilginç cevaplar almıyordu. Hariciye Nezareti'nin girişimde bulunmasını isteyen bir yazıya Nâzır Mustafa Reşit Paşa şu karşılığı

veriyordu: *"Böyle girişimlerimiz sonuçsuz kalıyor. Devlet işlerine dış müdahale, yalnız Adana'da değil, İstanbul'da da var. Siyaset yoluyla çözümlenemediği için Meclis-i Vükela'da (Bakanlar Kurulu'nda) ya kabul ediliyor, ya da göz yumuluyor. Böyle olduğu halde, Hariciye Nezareti'nin görüşüne neden lüzum görülüyor, anlayamıyorum..."* diyor! hem durumdan şikâyetçi olup hem de göreve devam etme hastalığının bir örneğini veriyordu.

İstanbul'dan bir yardım beklemenin sonuç vermeyeceğini gören, Ermenilerin yaptığı zulümlerden ve işkencelerden bıkan Dörtyol'a bağlı Özerli Köyü halkı, Hacı Hüseyin Oğulları'ndan Emin Hoca liderliğindeki üç kişilik bir heyetle, bölgenin İngiliz Komutanlığı'na müracaat etti. Heyet, köylerinin ve çevrenin, Fransızların ve özellikle Ermenilerin zulmünden korunmasını istedi. Bunun üzerine, İngiliz Komutanlığı, Hintli Müslümanlardan oluşan bir müfrezeyi, Dörtyol'a gönderdi. Bu müfreze, asayiş ve sükûneti geçici bir zaman için sağlamayı başardı.

Fakat bir süre sonra, Fransızlar ve Ermeniler, Özerli Köyü'ne saldırdılar ve halka hakaret ettiler, bazı evleri yağmaladılar, böylece kendilerini İngilizlere şikâyet eden köylüleri yola getireceklerini zannediyorlardı. Bu kötü tutum ve hakaretlere tahammül edemeyerek karşı koyan Özerli Köyü İhtiyar Heyeti'nden Muhtar Şeyhmuszâde (Şeyh Musazâde) Mehmet Ağa ile üye Abdülkadir Ağazâde Yusuf Ağa, elleri bağlı olarak, Fransız İşgal Komutanı'nın kapısı önünde süngü ile şehit edildi. Dörtyol'un güneyinde ve yakınındaki Karakese Köyü'ne güçlü bir müfreze ile taarruz eden Fransızlar ve Ermeniler, Özerli'de işledikleri cinayetleri bu kez gerçekleştirme imkânı bulamadılar. Karakeseliler ve çevresindeki köylerin halkı, Fransızların ve Ermenilerin zulmüne uğramamak için, Dörtyol ve Özerli'ye giden yolları taştan hazırladıkları siperlerle kapatarak, kendilerini savunmaya karar verdiler. Burada cereyan eden şiddetli bir muharebeden sonra beş-on erlerini kaybeden Fransızlar, Dörtyol'daki karargâhlarına geri çekilmek

zorunda kalmışlardır (19 Aralık 1918). Dörtyol ve çevresindeki köylere ait hayvanlara zorla el koyarak götürmek isteyen Ermeni kafilesi de Turunçlu yakınında karşılarına çıkan Koca Ömer Oğlu Mehmet Çavuş (Mehmet Kara), Köse Mehmet ve bazı arkadaşları tarafından imha edilmiş, hayvanlar kurtarılmıştır.

Dörtyollu Mehmet Çavuş (Mehmet Kara) ve müfrezesinin bu tavrı, Millî Mücadele'de düşmana karşı atılan "İlk Kurşun"un, Mondros Mütarekesi'nden elli gün sonra, burada atıldığını göstermektedir.

Ancak bu ilk kurşunun karşılığı ağır olmuştur. Bu çarpışmaları takiben, Dörtyol'a dönen Fansız askerleri, Jandarma Komutanı Teğmen Hasan'ı, bu olaylardan sorumlu tutarak ağır şekilde yaraladılar. Dörtyol civarındaki Çaylı Köyü'nden Osman Oğlu Mustafa da Kurtkulağı Mevkii'nde şehit edildi. Bu ve benzeri haksız davranışların devamı Türk halkını direnişe sevketti. Yöre halkı, canını ve namusunu kurtarmak için, her türlü imkânını kullanarak silâh satın almaya başladı. Kara Hasan da Fransızlardan, kardeşinin intikamını almak için, Kuzuculu Köyü'nde bir teşkilât kurarak direnişe geçti. Mal ve hayvanlarını satarak silâhlanan yöre gençleri de Kara Hasan'a katıldılar. Böylece, zamanla sayısı 300-400'e varan bir millî teşkilât ortaya çıktı. Aynı direniş örgütleri Aralık 1918, Ocak ve Şubat 1919'da İskenderun ve Belen'de de oluşturulmuş, buralarda Ermeni Lejyon askerlerinin Türklere karşı yaptıkları taşkınlıklara yöre halkının aynı şekilde karşılık vermeye başlamasıyla Milli Direniş balaşmıştır. Dörtyol'da atılan Milli Mücadele'nin ilk kurşunu; çeşitli cephelerde bulunan Antakya, İskenderun ve çevresindeki şehirlerin gazilerinin terhislerinden sonra daha şuurlu bir hal almıştır.

Bölgede direnişi örgütleyen Kara Hasan, Atatürk'ün sevdiği, takdir ettiği bir çete reisi olmuştur. Zira Kara Hasan 1922 yılı Ocak ayından sonra dağlardan inmiş, köyüne çekilmiş, emrindeki katır,

silah, yemek kazanları, yatak ve benzeri levazımatı Dörtyol'daki askeri birliğe teslim etmiştir. Okur-yazar olmamasına rağmen, namuslu bir kurmay subayı gibi davranması, Atatürk'ün de hoşuna gitmiş ve ona hitap ederken "Paşa" diye seslenmiş, 1925-1926'da Dörtyol'da bizzat ziyareti sırasında mütevazı ve hatta yoksulluğa terkedilmişliğini görünce 25 dönüm kadar narenciye bahçesi tahsis ettirmiş, 1931 yılında da bahçesini gezerek kahvesini içmiştir. Onun anısına şu anda Dörtyol-Yeşil Beldesi'nde "Hasan Paşa İlkokulu" bulunmaktadır.

1918 yılında Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının hemen arkasından işgale uğrayan Hatay, düşmana karşı "İlk Direniş" hareketinin başladığı yer olmasına rağmen Türkiye sınırları dışında kaldı ve anavatana ancak 1939 yılında kavuşabildi. Bunun için bazı yazarlar Hatay'ın bu durumunu "ilk işgal son kurtuluş" olarak değerlendirmektedirler.[10]

Güney bölgelerindeki işgallere karşı tepkiler yalnızca bu bölgede silahlı direniş şeklinde olmadı, mütarekenin bu şekilde uygulanmasını ve hükümetin bu uygulama karşısındaki sessizliğini gören İstanbul'da yaşayan Adanalılar da Adana'nın işgal edildiği 21 Aralık 1918 tarihinde İstanbul'da Kilikyalılar Cemiyeti'ni kurdular. Trakya Paşaeli, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye, Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi, bölgelerinin Türk egemenliğinde kalmasını sağlamaya çalışacak olan cemiyet, Adana Vilayeti'nin nüfus itibariyle Türklerden oluştuğunu bu sebeple Wilson prensiplerine göre bu bölgenin Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kalması gerektiğini uluslar arası alanda duyurmaya çalışıyordu. Bu teşebbüsler dışında Adana ve çevresindeki milis kuvvetlerinin de gizlice desteklenmesi bu cemiyetin faaliyetleri içerisinde idi.

10 Erol Seyfeli, "Milli Mücadele'nin "İlk Kurşun"unun Hatay'da Atılması ve Mustafa Kemal Paşa", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 35, Cilt: XII, Temmuz 1996.

Bu ilk teşkilatlanmalar, işgallere karşı gösterilen tepkilerin iki şekilde oluşacağını da gösteriyordu: Bölgesel silahlı direniş örgütleri oluşturmak ve etkili cemiyetler kurmak.

TRAKYA'DAKİ İŞGALLER

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunu getiren gelişmeler, hiç kimsenin ummadığı şekilde Makedonya Cephesi'nde cereyan etti. Oysa İtilaf Devletleri subayları yoğun Avrupa cephelerinden sıkıldıkça ve yorgunluk hissettikçe kendilerini bu cepheye atmak ve biraz dinlenmek isterlerdi. 1917 yılında bu bölgeye Ege Denizi'nden çıkarak yeni bir cephe oluşturan İtilaf kuvvetleri, çoğu zaman siperlerden Bulgar askerlerinin futbol maçlarını izlerlerdi. 1918 yılının Eylül ayında Bulgar Cephesi beklenilmeyen bir şekilde çökünce bütün Avrupa cephelerinde bir çözülüş başlamış ve İttifak Devletleri birbirlerinden birer birer koparak mütareke imzalamışlardı.

Osmanlı Devleti'nin Trakya bölgesine komşu olan bölgelerdeki bu gelişmeler, savaş sonunda Yunanlıların bölge üzerindeki iştahlarını kabartacaktı. İstanbul'un karadan güvenliği açısından stratejik bir konuma sahip olan Trakya'nın savunması, Osmanlı hükümeti için son derece önemli idi. Bununla beraber, Trakya bölgesindeki tarihi gelişmeler bu bölgenin böyle bir işgal için hazırlıklı olduğunu da gösteriyordu. İki yıl önceki savaşı hatırlamak, Trakya'daki Türkler için hiç bitmeyen kargaşa döneminin yeniden yaşanması anlamına geliyordu. Trakyalı Türkler Balkan

Savaşları sırasında kendi bağımsız devletlerini kurmuşlar ve haklarını uluslar arası alanda savunabilmişlerdi.

Tarihte Kurulan İlk Türk Cumhuriyeti

Trakya Bölgesi, Balkan Savaşlarına kadar Osmanlı Devleti idaresinde idi. Birinci Balkan Savaşı'nda beklenmedik bir şekilde büyük yenilgiler alan Osmanlı ordusu Çatalca hattı gerisine çekildi, bu hattın batısındaki topraklar, Bulgar ve Yunan ordusu tarafından işgal edildi. 30 Mayıs 1913'de yapılan Londra Barış Konferansı sonucu Osmanlı Devleti Midye-Enez çizgisinin batısındaki bütün toprakları Balkan devletlerine bıraktı. Batı Trakya, Bulgaristan tarafından işgal edildi ve burada yaşayan Türklere Bulgarlar tarafından çok aşırı baskılar uygulandı, birçok Türk ailesi yüzyıllardan beri yaşadıkları topraklarını terk ettiler, bu Balkanlar'da yaşanan ilk göç değildi ve son da olmayacaktı.

Galip Balkan devletleri savaş ganimeti konusunda birbirlerine düştükleri için 29 Haziran'da ikinci bir savaş başladı. Edirne'nin kaybını kabullenemeyen Osmanlı orduları bu savaştan yararlanarak Edirne'yi geri aldı. Fakat Osmanlı Hariciye Nezareti'nin Meriç'in batısına geçilmeyeceğine dair olarak Avrupalı ülkelere vermiş olduğu teminat gereğince daha ileri gidilemedi. Bununla birlikte, Bulgar çetelerinin Batı Trakya'da mezalim yaptıkları ile ilgili haberler üzerine Kolordu Kurmay Başkanı Enver Bey'in emriyle Umum Çeteler Kumandanı Kuşçubaşı Eşref komutasında 116 kişilik bir birlik bu bölgeye gönderildi. Kısa zamanda destansı bir başarı gösteren ve Enver Bey'in artık durulması yönünde çektiği telgrafa rağmen ilerlemesine devam eden bu birlik Batı Trakya'yı baştanbaşa ele geçirdi. Üstelik Gümülcine'yi alarak 31 Ağustos 1913'te "Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatesi" (Batı

Trakya Geçici Hükümeti)ni kurdu. İsminde de anlaşılacağı üzere geçici olmak kaydıyla kurulan bu hükümet, Batı Trakya ileri gelenlerinden oluşuyordu. Fakat gerçek yönetim gücü, İttihat ve Terakki'nin Batı Trakya işlerini yöneten Süleyman Askeri Bey'in elindeydi.

Tarihteki "İlk Türk Cumhuriyeti" diye anılabilecek bir girişime dönüşecek olan bu hükümetin üyeleri şunlardı: Reis-i Cumhur Dersiam Hafız Salih Efendi, İskeçeli Müderris Hacı İsa Efendi, Mehmet Paşa, Dedeağaç Merkez Kumandanı Binbaşı Süleyman Askeri Bey, İskeçe eşrafından Hilmi Paşa, Gümülcine eşrafından ve ayandan Hafız Galip Efendi, Dedeağaç eşrafından Hacı Saffet Bey, Mehmet Paşazade Şükrü Bey, Ahi eşrafından Hüseyin Paşa.[11]

Batı Trakya'da böyle bir hükümetin ilanı hem Sofya'yı, hem İstanbul'u telaşlandırdı. Osmanlı başkumandanlığı bu birliklere derhal Trakya'yı boşaltma emri verdi, bunun üzerine Batı Trakya yöneticileri İstanbul ile maddi ilişkilerini kestiler. Yunanlılar kendilerine 2 Ekim 1913'te Dedeağaç ve limanını teslim edince de "Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi" (Batı Trakya Müstakil Hükümeti)ni ilan ettiler. Bağımsız Cumhuriyetin yeşil-beyaz-siyah renkler üzerine ay ve üç yıldızlı bayrağı resmi binalara çekildi, yeni cumhuriyet yaklaşık 30.000 askeri silah altına aldı. 61.000 kişilik bir orduyu beslemeyi öngören bir bütçe tasarısı yapmaya girişti, pul çıkardı. Sesini Avrupa'ya duyurmak için resmi bir Batı Trakya Ajansı kurdu. Fransızca ve Türkçe olarak *Independant* adlı bir gazete çıkarmaya teşebbüs etti.

Batı Trakya'da bunlar olurken bir yandan büyük devletler İstanbul'u sıkıştırıyor ve Rus tehlikesinden söz ediyor, diğer yandan da Osmanlı-Bulgar görüşmeleri sürüyordu. İşte bu gö-

11 Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele,* I, Ankara, 1992, ss. 72-85.

rüşmelerin sonunda, 29 Eylül 1913 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması ile Batı Trakya tümüyle Bulgaristan'a bırakıldı. Bu antlaşma sonucu, tarihteki bu "İlk Türk Cumhuriyeti" de siyaset sahnesinden silindi. Bundan sonra Batı Trakya bir daha Türk egemenliğine geri dönemeyeceği gibi, Bulgaristan'ın Üçlü İttifak'a katılmasını sağlamak amacıyla Sofya'da imzalanan bir sınır düzeltme antlaşmasıyla bu devlete Doğu Trakya'dan bir toprak parçası da verilecekti.

Batı Trakya 1913-1918 yılları arasında hukuken ve fiilen Bulgar egemenliğinde kaldı. Bu süre içinde Türklerin Bulgar yönetimine karşı direnişi devam etti. Drama'da Yüzbaşı Fuad (Balkan), Şakir Zümre ve Cevad Beyler tarafından "Garbi Kurtuluş Komitesi" kuruldu. İttihat ve Terakki'nin bu komiteyi kurmaktaki amacı, Bulgar çeteleriyle mücadele etmek ve siyasal olarak örgütlenmekti. Savaşta müttefiki Bulgarlarla bile önemli toprak problemleri yaşayan Osmanlı Devleti savaştan sonra yine yakasını müttefiklerinden kurtarmaya çalışacaktı.

Trakya'da Milli Teşkilatlanma

Savaşın sonunu getirecek gelişmelerin Makedonya Cephesi'nde yaşandığı sırada Sadrazam Talat Paşa, Kafkaslar, Bakü ve Gümülcine yüzünden Almanlarla çıkan anlaşmazlığı halletmek için Berlin'de bulunuyordu. Sadrazam, burada Alman Hariciyesi ve Sovyet Elçisi Joffe ile görüşmeler yaparak Viyana'ya geçti. Viyana'da Otel Emperyal'de, o sırada sağlık problemleri yüzünden orada bulunan İstanbul Barosu Başkanı Celâleddin Arif Bey ile buluştu. Celâleddin Arif Bey, Avrupa'daki siyasi durum hakkında elde ettiği bilgileri Talat Paşa'ya anlatmak için Viyana'dan Berlin'e dönüşte onunla aynı trende bulundu. Yolculuk esnasında Talat Paşa ile aralarında geçen konuşmaları Celâleddin Arif Bey anılarında şöyle anlatmaktadır:

"...Getirdiğimiz nevaleleri yedik ve sigaralar yakıldığı vakit Paşa'ya:

—Paşam nereye gidiyorsunuz? dedim. Cevaben

—Berlin'e! Dedi.

—Berlin'e gittiğinizi biliyorum. Fakat memleket nereye gidiyor? dedim.

—Zafere! Cevabını aldım.

—Bir parça görmesini bilen müdekkik bir adam özellikle Avusturya'nın halini gördükten sonra zafere değil izmihlâle gittiğimize kani olur, dedim.

—Senin buralarda miden bozulmuş, İstanbul'a git de biraz kuvve-i maneviyen yerine gelsin, dedi, güldü ve:

—Evet memlekete Avrupa gazetelerini sokmadığınızdan, umumi karargahın malûm klişeleri dahilindeki tebliğler de artık kimseyi aldatamaz bir hale geldi. Bugün kolaylıkla anlaşılıyor ki memleket mahvolmuştur. Tarafsız memleketlerden gelen kişileri gördüm. Özellikle Hahambaşı Hayım Naum Efendi ile de görüştüm. Onun da dediği gibi Türkiye için her şey bitmemiş ve mahvolmamıştır. İngilizler bu son günlerde yeni bir Hindistan yolu keşfettiler, o da Kafkasya yoludur. Biz orada ve Almanlar da Karadeniz sahilinde bulundukça Türkiye'nin İtilaf Devletleri karşısında oldukça mühim bir kıymeti vardır. Paşa bu sözlerimi kabul etmedi. Bir haylice münakaşa ettik..."

Eylül'de Berlin'den hareket eden Osmanlı heyeti Sofya'da Kral Ferdinand tarafından gönderilen bir grup tarafından karşılandı. Burada Bulgaristan'ın İtilâf Devletleri'ne mütareke teklif ettiği öğrenildi. Bulgarlar "işi berbat etmişlerdi". Bulgaristan'ın bu şekilde harpten ayrılacak olması Osmanlı Devleti ile müttefikleri arasındaki bağı koparacaktı. Savaş boyunca Alman yardımıyla ayakta kalmaya çalışan Osmanlı ordusu için bu durum savaşın sonu demekti.

Talat Paşa, yukarıda bahsedilen Berlin seyahati dönüşünde bu sonu görmüş olmalı ki, Edirne istasyonunda, Edirne Valisi

Zekeriya Zihni Bey'le görüşürken Edirnelileri, Trakya'nın geleceği hakkında kaygılandıracak ifadelerde bulunmuş ve halk teşkilatı kurulmasını tavsiye etmişti. Bundan sonra, Edirne'de, kötümser bir hava esmeye başladı. İstanbul'da, bütün harp boyunca Başkumandan vekili Enver Paşa'ya bağlı olarak çalışmış olan Teşkilatı Mahsusa'yı idare edenler, Batı Trakyalılara, memleketlerinin kaderiyle yakından uğraşacak bir cemiyet kurulması fikrini telkin ediyorlardı. Bu telkinlerin, İttihat ve Terakki Genel Merkezi'nden, bilhassa Talat Paşa'dan geldiği anlaşılıyordu. Edirneliler, Balkan Harpleri sırasında yaşadıkları tecrübelerden sonra bu tür gelişmelere hazırdılar. Daha beş yıl önce Bulgar işgalini yaşamışlar ve gizli-açık teşkilatlanmalarla şehirlerindeki Türk çoğunluğunun haklarını dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmışlardı.

Şimdi Bulgarlar, kendi müttefikleri olmasına rağmen bu bölge üzerinde de hak iddia ediyorlardı. Bu nasıl savaş, bu nasıl ittifaktı? Bir hafta önce aynı cephede savaştığınız ve kader birliği yaptığınız, kendi safınızda savaşa katılması için Dimetoka bölgesini kendisine verdiğiniz bir devlet, bununla doymamış olacak ki, şimdi daha fazla toprak elde edebilmek amacıyla, yenilmiş olmasına bakmaksızın, galiplerin aracılığı ile hak iddia ediyordu. Bu tür diplomatik davranışlar savaş sonrası birçok müttefik arasında cereyan edecek ve bu dünya siyasetinin öğrenmesi gereken yeni bir dil olacaktır. Böylece büyük savaş sadece sınırları değiştirmekle kalmayacak, uluslar arası diplomasi kurallarını da kökünden etkileyerek değiştirecektir.

Bulgarların mağlup olmalarına rağmen bu isteklerde bulunmaları galipler safındaki Yunanlılara neler yaptırmazdı ki. Hele başlarında bütün Avrupalı liderleri ve hatta Amerikalı Wilson'u bile büyülemiş Venizelos gibi bir başbakan varken. Çok geçmeden Venizelos da Trakya hakkındaki düşüncelerini Paris'te açıklayacaktı. Buna göre, İstanbul'a kadar bütün Trakya, mümkün olursa İstanbul da yeni ve büyük Yunanistan içerisinde olmalı idi.

Yunanlıların bu taleplerde bulunmalarından önce, öteden beri Bulgarların neler yapabileceklerini bilen ve tarihte bunları acı bir şekilde tecrübe etmiş olan Edirneliler, Talat Paşa'nın ve İttihat Terakki Cemiyeti'nin uyarılarını dikkate alarak bir araya gelme zorunluluğu duydular. Önce Edirne Mebusu Faik (Kaltakkıran), Edirne Belediye Reisi Şevket ve Avukat Şeref (Aykut) beylerle tüccardan Yolgeldili Kasım Efendi ve bunlara katılan bazı Edirneliler arasında, 2 Kasım 1918 günü, İstanbul'da bir toplantı yapılarak Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adında bir cemiyet kurulması kararlaştırıldı. Şeref Bey'in teklifi üzerine cemiyete Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti denilmesi uygun bulundu. Bu toplantı ile Trakya Paşaeli Cemiyeti, resmen değilse bile fiilen kurulmuş oluyordu. Bundan bir ay sonra cemiyet, Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi ismi altında Edirne'de beyannamesini vilayete vermiş ve çalışmaya başlamıştı.

Trakyalıların, haklarının savunulmasını, yalnız hükümetten beklemeyerek, bu hakların müdafaasını, bizzat kendi ellerine almaları ve bunun için de kuvvetini, doğrudan doğruya halktan alan milli bir teşkilat kurmaları milli mücadele hareketinin önemli aşamalarından birisidir. Müttefiklerin Osmanlı Devleti ile mütareke yaparken Türkleri, Doğu Trakya'dan çıkarmaya ve Avrupa'da Türk hakimiyetine nihayet vermeye karar vermiş oldukları görülüyordu. Bu karar; ancak, yalnız Doğu Trakyalıların değil, bütün Türk milletinin kendi kendini savunmasıyla bozulabilirdi.

Edirnelilerin teşkilatlanma çalışmalarının haklı olduğu kısa süre içerisinde anlaşıldı. Teşkilat çalışmalarının devam ettiği sırada, Fransızların 122. Tümen komutanı, ülkenin diğer bölgelerinde başlatılan hareketlerle eş zamanlı olarak, Uzunköprü'deki Türk birliği komutanına bir emir gönderip, 9 Kasım'da 3 bölükle geleceklerini, 70 oda, 3 ton sebze, 5 ton yakacak hazırlatmasını istedi. Bu istek, Hükümet tarafından hayretle karşılandı. Birlik komutanına verilen talimatta, işgal için sebep yok, zorla girerlerse yalnız protesto edin, ateş etmeyin, dendi. Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Türk birlik-

leri Fransızların isteklerini yerine getireceklerdi. Hükümet, Fransız Siyasi Temsilcisi'nin İstanbul, Edirne ve Çatalca'da halkın elindeki silahları 15 Mart 1919'a kadar teslim etmesini şart koşan, teslim etmeyenlerin cezalandırılacağını ilan eden kararını da uygun buldu. Bu müsait ortamdan yararlanan Fransızlar, Uzunköprü-Sirkeci arasındaki Doğu Trakya Demiryolu'nu işletmeye başladılar. Bir müddet sonra, Trakya'ya, Yunan askerinin geleceği haberi duyuldu. Çok geçmeden Fransızlar 1919 yılı Ocak ayının ortalarında Trakya demiryolunun muhafazasını bir Yunan taburuna devrettiler. İstanbul hükümeti, bu işgallere, hiç de mukavemet taraflısı görünmüyordu. Tersine, İstanbul'da yerleşen İtilaf Devletleri'nin kontrol ve baskısı altında, milli menfaatlere aykırı bir yol tuttuğu gün geçtikçe daha çok beliriyordu.

Yunan işgali üzerine yapılacak teşebbüsler hakkında görüşmek üzere Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti İstanbul'daki murahhaslık binasında 22 Ocak 1919 günü bir toplantı düzenledi. Bu toplantıya, cemiyetin merkez heyetiyle İstanbul temsilcilerinden başka, Doğu Trakya'nın birçok şehirlerinden temsilcilerle İstanbul'da bulunan Sobranya (Bulgar Meclisi)'ndeki Türk mebusları da katılmışlardı. Trakyalıların bu önemli İstanbul toplantısında aşağıdaki kararlar alınmıştı:

1- Trakya'nın geçirmekte olduğu felaketli durum karşısında, birleşmeleri lüzumunun Trakyalılara anlatılması,

2- Trakya, parçalanmaz bir bütündür. Trakya'nın gerçek sahipleri, ahalisinin yüzde yetmiş beşinden fazlasını teşkil eden Türklerdir. Şüphe edilirse, Wilson Prensipleri'ne göre plebisit yapılmasını istiyoruz.

3- Doğu Trakya'ya gelen Yunan askerinin çıkarılması için gerekli teşebbüslerde bulunulması.

Üçüncü maddede sözü geçen teşebbüsü, hemen uygulamak üzere Edirne Belediye Reisi Şevket, cemiyet reisi Müftü Mestan

ve Trakyalı ileri gelenlerden oluşan geçici bir heyet meydana getirildi. Heyet, birkaç gün içinde, Sadrazam Tevfik Paşa, ilk mütareke kabinesini kurmuş olan Müşir Ahmet İzzet ve eski milletvekillerinden Çürüksulu Mahmud Paşaları ziyaret ederek Ayan Meclisi Reisi Ahmet Rıza, Dışişleri Müsteşarı Reşat Hikmet ve Mütareke Komisyonu Reisi Galib Kemali (Söylemezoğlu) Beylerle görüşmeler yaptı.

Bu sırada çok zor günler geçiren ve İttihatçılar hakkında gereken cezalandırma faaliyetlerinde bulunmadığı için İngilizlerin baskısı altında bulunan Sadrazam Tevfik Paşa, kendisini ziyarete gelen heyete şunları söylemişti:

> "-Biz, muhasara altındayız. Dışarıyla irtibatımız kalmamış gibidir. Aleyhimize çevrilen entrikaları öğrenemiyoruz. Durum, tahminden çok daha vahimdir. Trakya için, bugün bir şey söyleyemem. Trakyalıların, vatanları için gösterdikleri alakayı şükranla karşılarız. Çalışın; fakat Osmanlı Devleti'nin varlığına zarar getirmemeye dikkat edin. Aksi takdirde, hareketiniz isyan olur. Hamiyet ve milli namusunuz, vatanın selametini temine hizmet edecektir. Ne yapalım, bugünler de geçer!"

Osmanlı sadrazamı bu sözleriyle devletin de artık kendisi gibi yorulduğunu, yapılması gerekenlerin bilindiğini ancak buna imkân ve gücün kalmadığını ifade ediyordu. Osmanlı devlet adamlarıyla temaslarını bitiren ve fiili bir destek alamayacaklarını anlayan Trakya heyeti, daha sonra İngiltere ve Amerika yüksek komiserliklerini de ziyaret etti. İngiltere sefaretinde, heyetin sözcüsü Mestan Efendi, Müsteşar Hollar'a, Trakyalıların isteğinin bugünkü gibi Osmanlı vatanının bir parçası olarak kalmaktan başka bir şey olmadığını anlattı, Trakya'nın bir Yunan istilasından korunması ve Doğu Trakya'ya gönderilmiş olan Yunan taburunun hemen çıkarılması temennisinde bulundu. İngiliz müsteşarının kısa cevabı şu oldu :

"Yunan kuvveti, İtilaf ordularını temsil vazifesiyle Trakya'da bulunuyor. Bunda, endişe edilecek bir nokta yoktur. Müracaatınızı komisere söylerim."

İstanbul temasları sonunda, Trakya için duyulan endişeler artmış bulunuyordu. Heyet, Batı hatta Doğu Trakya'nın da Yunanlılara vaat edilmiş olduğu şüphe ve kaygısı içinde Edirne'ye döndü. Cemiyetin İstanbul'daki daimi temsilcileri, bundan sonra da temas ve çalışmalarına devam ettiler. Bu murahhaslardan Celal (Perin), Nedim, Hüseyin Sabri (Tüten) ve Hasan Tahsin (Argun) Beyler, o vakit İstanbul'da bulunan Arıburnu ve Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Paşa'yı da birkaç defa ziyaret ederek, Trakya davası üzerinde, kendisiyle konuşmuşlardı. O, mütareke aylarında, İstanbul'da bulunduğu sıralarda, yalnız Trakya ile değil, hiç şüphesiz, bütün Türk vatanının kurtuluş davasının fikir hazırlığını yapıyordu. Trakya davası için mütalaasını soran Trakyalılara, Mustafa Kemal Paşa'nın tavsiyeleri, yaşlı ve muhafazakâr Osmanlı devlet adamlarınınkinden çok daha başka ve kıymetli olacaktı. Mustafa Kemal, Trakyalıları, Türklerin, Trakya, bilhassa Doğu Trakya üzerindeki haklarını, sonuna kadar savunmaları için teşvik etti. Trakyalıların 7 Şubat'ta "başımıza geçer misiniz?" teklifine:

"Böyle parça parça çalışacağımıza, bütün memleket mukadderatını idare edecek, ele alacak bir teşekkül meydana getirip beraber çalışsak nasıl olur!"

cevabını vermişti.

Mustafa Kemal Paşa, görüştüğü Trakyalılara, Doğu ve Batı Trakya davalarının birleştirilmemesi tavsiyesinde bulundu. Doğu Trakya, ahit ve hukuk bakımından Türk sınırları içinde bulunan bir yurt parçası idi. Ona göre, burası her vasıta ile sonuna kadar,

müdafaa edilmeliydi. Böylece Misak-ı Milli sınırlar içerisinde yer alacak olan bir sınırdan bahsediliyordu.[12]

Cemiyetin bu İstanbul teşebbüsleri dışında, yurt dışında da faaliyetleri olmuştu. Cemiyet üyeleri bölgelerinin kaderinin belirleneceği Paris'e gitmek kararı verdiler. 20 Mart 1919'da Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti ile Batı Trakya Komitesi karma temsilciler heyeti, Trakya'nın Türklerde kalmasının gereğini Paris'te anlatmak üzere İstanbul'dan yola çıktı. Kurula verilen talimat üç seçeneği bünyesinde toplamıştı: Doğu ve Batı Trakya birleştirilip Osmanlı yönetiminde bırakılsın, bu olmazsa Batı Trakya bağımsız olsun, Doğu Trakya da Türklerden alınacak olursa, her iki Trakya da İngiltere'nin mandası kabul edilsin.

Osmanlı Devleti'nin kendi geleceği ile ilgili olarak uluslar arası alanda yapmayı düşündüğü plana çok yakın olan bu teklifin, bu tarihte iş başında bulunan Damat Ferit hükümetinin düşüncesi olduğu anlaşılmaktadır: İngiliz mandasına razı olarak devletin devamını sağlamak...

Doğu Trakya'nın işgaline karşı milli teşkilatlanmalar, Sevr Anlaşması'nın imzalanmasına kadar umutla sürdürüldü. Bu anlaşma ile Batı Anadolu gibi Doğu Trakya da Yunanistan'a bırakıldı. Doğu Trakya'nın Türkiye sınırlarına katılması; ancak Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra mümkün olacaktı. Trakya hakkında hükümetin teslimiyetçi tutumu ve halkın teşkilatlanarak başının çaresine bakması gerektiği fikri aynı şekilde doğuda da uygulanıyordu. Batıda Trakya Bulgar-Yunan tehdidini yaşarken doğuda Vilayat-ı Şarkiyye (Doğu Vilayetleri) Rum-Ermeni tehdidini yaşıyordu. Hangisi daha tehlikeliydi? Olaylar ikisinin de birbirinden ayırtedilemez şekilde tehlikeli olduğunu gösteriyordu.

---

12 Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, I*, ss. 123-157.

DOĞUDAN ÇEKİLİŞ VE ANADOLU'DA İLK MİLLİ TEŞKİLATLANMALAR

Doğu Cephesi'nden Çekiliş: Turan'ın Sonu

1917 yılı Ekimi'nde başlayan ve 1922 yılına kadar başarılı olmak için savaş veren Bolşevik İhtilali, Çarlık Rusyasının yıkılmasına sebep olmakla kalmamış Harb-i Umumi'nin de dengelerinde önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Rusya'nın bu gelişmeler dolayısıyla istemeyerek de olsa Brest-Litovsk Anlaşması'nı imzalaması, İttihat ve Terakki Fırkası'nın özlemini duyduğu Orta Asya'ya ulaşma düşüncelerine ortam hazırlamıştı. Savaş boyunca doğuda Rus ordusuna karşı önemli bir varlık gösteremeyen Osmanlı ordusu, Trabzon, Erzurum, Erzincan, Van ve Bitlis gibi önemli şehirlerini de kaybetmişti. Savaşın son yılında bütün bu kayıplarını telafi etme imkânını yakalayan ordu, ileri harekâtla Bakü ve Tiflis'e kadar olan araziye yerleşti. Ancak savaşın sonunu bölgesel başarılar değil genel başarılar belirleyecekti.

Osmanlı Devleti'nin müttefikleri ile birlikte yenilmiş olması ve mütareke için İtilaf Devletleri'ne başvurması, Kafkasya'da büyük fedakârlıklarla elde edilen üstün durumun yıkılması sonucunu ortaya çıkardı. Savaşın son günlerinde Enver Paşa, Kafkasya'daki

Türk kuvvetlerinin Azerbaycan ve Dağıstan ordusu olarak yerinde bırakılmalarını tasarlamıştı. Fakat İttihat ve Terakki hükümeti yerine geçen Ahmet İzzet Paşa kabinesi, Brest-Litovsk Antlaşması ile anavatana kavuşan Üç Sancağı kurtarabilmek için Batum Andlaşmaları ile alınan yerlerin (Ahıska, Ahılkelek, Gümrü, Nahçıvan) boşaltılmasına karar vermişti. Osmanlı hükümeti bu politika gereğince daha mütareke görüşmelerine başlamadan önce Brest-Litovsk Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne dahil edilmemiş olan bütün arazinin boşaltılmasını uygun bulmuştu. Bu emirle Kafkas İslâm Ordusu ve Şimalî (Kuzey) Kafkas Komutanlığı kaldırılmış olduğundan Üç Sancak dışındaki Kuzeybatı İran'ın ve bütün Kafkasya'nın boşaltılması görevi Dokuzuncu Ordu'ya yani Yakup Şevki Paşa'ya verilmişti.

Mondros Mütarekesi'nin 11. maddesine "Mâverâ-yı Kafkas'ın önce Osmanlı kuvvetleri tarafından boşaltılması emri verildiğinden geri kalan kısmı, Müttefikler tarafından mahallî durum incelenerek istenirse boşaltılacaktır" hükmü konmuştu. Bu madde ile büyük bir avantaj sağlamış olan İngilizler, Türk birliklerinin harpten evvelki sınıra çekilmelerini yani Kars, Ardahan ve Batum'u boşatmalarını istediler. Hemen uygulanması istenen bu şartlar, Dokuzuncu Ordu'yu özellikle kış mevsiminde beklenilmeyen ve çözülmesi çok güç olan karışık meseleler ve zorluklar karşısında bırakacaktı. Harbiye Nezareti ile İngiliz Umumî Karargâhı arasında iki ay süren yazışmada Üç Sancak'ın Şubat 1919 nihayetinde boşaltılabileceği üzerinde ısrarla durulmuştu. Bu suretle yazışma ile kazanılan iki ay içinde Dokuzuncu Ordu hem kendi araçları ve hem de ahalinin araçları ile Üç Sancak'ta bulunan yiyecek ve mühimmatı Sarıkamış'a, oradan da Erzurum'a taşımağa başlamıştı. Fakat taşınacak maddelerin çokluğu, cinsi, mevsimin elverişsizliği ve taşıma araçlarındaki yetersizlik yüzünden taşıma işinde güçlükler çekiliyordu. Ayrıca İngilizler demiryollarını kontrol altına almışlar ve yalnız terhis edilen erlerle yiyecek maddelerinin

taşınabileceğini hükümete bildirerek istasyonlara bu yolda emir göndermişlerdi.

Boşaltılacak olan Kuzeybatı İran'da iki bin ton yiyecek maddesi, Culfa, Iğdır, Eçmiyazin ve Gümrü bölgesinde on sekiz bin ton yiyecek maddesi ile eşya ve mühimmat, Ahılkelek ve Ahıska kazalarında da on bin ton yiyecek maddesi vardı. Bunlar nüfusu yüz bin insan ve kırk bin hayvan olan Dokuzuncu Ordu'nun ancak birkaç aylık ihtiyacını karşılayabiliyordu. Bu yiyecek maddelerinin geriye taşınması için de iki aylık zamana ihtiyaç vardı. Eğer bu maddeler taşınmazsa, Üç Sancak'ta ve Doğu vilâyetlerinde toplanacak olan ordunun yiyeceği tehlikeye düşecekti. Ordu her imkândan faydalanarak bunları geriye çekmeğe çalışıyordu. Ayrıca Dokuzuncu Ordu'da 1918 Aralık ayına kadar terhis edilmiş olan binlerce er ve subay misafirhanelerde vasıtasızlık yüzünden yığılmış kalmıştı. Memleketlerine dönmek isteyen erler bu yokluk yüzünden yerlerinden kıpırdayamıyorlardı. Savaşın sona ermesi dört yıl boyunca savaşan gençlerin sıkıntılarını sona erdirmemişti.

Dokuzuncu Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa, Erzurum Vilâyeti'nde bulunan bütün ahali araçlarının kayıtsız ve şartsız derhal Sarıkamış'a gönderilerek orduya yardım edilmesini Harbiye Nezareti'nden istedi. Dahiliye Nezareti tarafından da kabul edilen bu istek üzerine Erzurum ve Pasinler'den Sarıkamış'a ilk parti olarak 2069 halk vasıtası gönderildi. Savaş boyunca ordu için elinden gelen fedakârlığı yapmış olan Doğu Anadolu halkı şimdi ümitsiz bir şekilde yıkılmış ordunun geriye kalan parçalarını toplamaya çalışıyordu. Halkın şikâyetlerine kulak asan Erzurum Valisi Münir Bey ile Yakup Şevki Paşa arasında tartışmalar başlıyor, komutan geriye çekilme işleminin başarı ile ve kayıpsız yapılmasını hedefleyerek ordu ihtiyacını düşünürken Vali, halkın ve vilayetin imkânlarının kısıtlı olduğunu Dahiliye Nezareti'ne bildiriyordu. Tabii ki bu tartışmadan komutan galip çıkacaktı; çünkü aralık ayından itibaren İngilizler, Batum'daki

Türk birliklerinin silah ve teçhizatına el koyup bunları Ermenilere vermeye başlamışlardı. Bu durumun önüne geçmek gerektiğini bildiren Paşa, Münir Bey'in şikâyetlerine kulak asmamıştı. Böylece Milli Mücadele içerisinde sık sık karşılaşacağımız asker-sivil çekişmesinin ilk örnekleri ortaya çıkmış oluyordu.

Batum, İngilizler tarafından 24 Aralık 1918'de resmen işgal edildi. Bu sırada doğudaki Türk kuvvetlerinden 25.000 kişi çekilmek üzere Batum'da toplanmış bulunuyordu. İşgal kuvvetleri tarafından kışlalarından atılmış, depolarındaki malzeme ve techizatlarına el konmuş, subay ve erlerinin üzerleri aranarak kişisel eşyaları bile alınmış olan bu birliklerin durumu çok kötü idi. Bu işgallerle, güneyde Musul ile yaşanmış olan ilk kopuşun ardından, Misak-ı Milli'den ikinci kopuş yaşanmış oluyordu.

Ordu bir taraftan bu boşaltma işleriyle meşgul olurken bir taraftan da asayişi sağlamak için çaba harcıyordu. Mütareke'nin 24. maddesine göre, altı vilâyette (Erzurum, Bitlis, Van, Diyarbakır, Sivas, Elazığ) karışıklık çıkması halinde İtilâf Devletleri sözü geçen vilâyetlerin herhangi bir kısmını işgal hakkını muhafaza ediyorlardı. Bu sebeple doğu vilâyetlerinde asayişin korunması büyük önem taşıyordu. Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis vilâyetlerinin Rus işgalinden kurtarılmasının üzerinden bir yıl geçmiş olmasına rağmen hükümet memurları çok eksik ve yetersizdi. Her tarafta sefalet vardı, yeteri kadar memur gelmediğinden işler görülemiyordu ve bazı memurlar kendi çıkarlarının peşine düşmüşlerdi.

Yakup Şevki Paşa, Mondros Mütarekesi'nin imzalanması üzerine Elviye-i Selâse'yi boşaltırken Kars'ta bir hükümet kurulmasını teşvik etmiş ve kurulan hükümete silah ve cephane vererek yardım etmişti. O, milli hareketin başlamasını istiyor, bir taraftan Ermeni ve Gürcü saldırılarına karşı teşkilâtlanarak milli şuralar teşkil eden halka silah, cephane ve maddi ve manevi yönden

destek olmaya çalışıyordu. Yakup Şevki Paşa'nın bu çalışmaları sonunda Erzurum'da bütün camiler ve depolar erzak ve mermi ile dolmuştu. Bölgedeki 204 ağır makineli tüfek İngilizlere teslim edilmiş, yine İngilizler, nisan ayı içerisinde Erzurum'a heyetler göndererek teftişler yaptırmışlar, Hasankale ve Erzurum civarına uçaklar göndererek halka bildiriler attırmışlardı. Atılan bildirilerde, direniş örgütlerinin özellikle Kars İslâm Şurası'nın tanınmadığı belirtilerek, silahların hemen teslimi isteniyordu.

Yakup Şevki Paşa'nın Elviye-i Selâse ile Kafkasya ve Azerbaycan'daki bu faaliyetleri bölgede görevli İngiliz Generali Milne'in dikkatinden kaçmamıştı. Paşa'nın varlığı, İngilizlerin Elviye-i Selâse ile ilgili plânlarını gerçekleştirmelerine engel teşkil ediyordu. Fakat Harbiye Nezareti'ne yapılan baskılar sonunda defalarca İstanbul'a gelmesi istenen Şevki Paşa, gözlerindeki rahatsızlık sebebiyle dönüşünü ertelemekteydi. General Milne, 1 Nisan 1919'da Batum'a geldikten sonra yaptığı araştırmalar sonucunda, Yakup Şevki Paşa'nın bir gün daha Erzurum'da kalmaması gerektiğine karar verdi. Harbiye Nezareti, 2 Nisan 1919 tarihli bir emirle Dokuzuncu Ordu'yu kaldırmış, On Beşinci Kolordu Komutanı Erzurum'a varıp kumandayı alıncaya kadar oradaki birlikleri tümen komutanlarından birisinin vekâletle idare etmesi ve sıhhi durumu müsait ise Yakup Şevki Paşa'nın derhal İstanbul'a hareketini emretmişti. Böylece Dokuzuncu Ordu bölgesinde yeni emir ve komuta düzeni kurulmuş, doğudaki 4 tümen Erzurum'a tayin edilen Kâzım Karabekir Paşa'nın kumandası altına verilmişti.

İngilizler, Yakup Şevki Paşa'nın hastalığına inanmıyor ve onun İstanbul'a hemen dönmesi için hükümete baskı yapıyorlardı. Nihayet hükümetin teslim olma politikalarını eleştiren Yakup Şevki Paşa, İngilizlerin yıldırma politikasını protesto etti:

"Türk milleti, onların sevgisini kazanmakla hiç bir zaman hayatını devam ettiremez" dedi. Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda; *"Boyun eğme yolunun sonu yokluktur. Mukavemet yolunun faydasız olduğu ve uçuruma göndereceği ileri sürülüyordu, hiç olmazsa şeref ve namusun korunması vardır. Türk milleti bütün dünya milletlerinin muhabbet ve yardımını kazanmalıdır"* dedi. Harbiye Nezareti, General Milne'in 5 Nisan 1919 tarihli telgrafını Yakup Şevki Paşa'ya gönderirken şöyle yazmıştı *"... şayet İstanbul'a gelmezseniz İngilizler İstanbul'u işgal edeceklerini bildirmişlerdir. Millet ve memleketin selâmeti için İstanbul'a gelmenizi ricâ ediyoruz"* şeklinde bir şifreli telgraf daha yollamıştı. Yakup Şevki Paşa bu ağır tehdit karşısında, *"mademki benim İstanbul'a gelmem memleket selâmeti için önemliymiş o halde gidiyoruz"* diyerek bu kararını Harbiye Nezareti'ne bildirdi.

Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi idarecileri, bu durumunu fırsat sayarak, tutumu ile direniş taraftarı olduğu bilinen Yakup Şevki Paşa'dan İstanbul'a gitmemesini, Erzurum'da kalıp cemiyetlerinin ve Milli Mücadele çalışmalarının başına geçmesini istediler. Fakat o, gözlerinden çok rahatsız olduğunu, tedaviye muhtaç bulunduğunu, bu sebeple mutlaka İstanbul'a gitmesi gerektiğini söyleyerek tekliflerini kabul etmedi ve 14 Nisan'da İstanbul'a gitmek üzere Erzurum'dan ayrıldı.

Bütün uygulamalardan sonra, XV. Kolordu'nun Karargâhı Erzurum olarak tespit edilmişti. Bu tertibat gereğince, doğu hududunda kuvvetli dört tümenin bulundurulması, daha sonra yapılacak olan doğu harekâtının ve bütün Milli Mücadele'nin başarılı olarak neticelendirilmesinde etkili olacaktır. XV. Kolordu'nun en zayıf tarafı lojistik durumuydu. Bölge halkı her şeyini yitirmiş, yoksul bir duruma düşmüştü. Bölgede bulunan sanatkârlar, göç ettikleri yerlerde iş bulup kalmış olduklarından bütün hizmetler felce uğramış, buna çare olarak kolorduca kimsesiz şehit çocuklarından iki bölük halinde 400 mevcutlu bir sanayi birliği

kurulmuştu. Ulaştırma araçları pek az ve ilkel, yollar bozuk ve yetersizdi. Erzurum'da bulunan hastaneler şimdilik ihtiyacı karşılamaktaysa da, araçların yetersiz ve ilkel oluşundan dolayı tahliye ve tedavinin büyük bir problem olacağı açıktı. Doğu bu çaresizliğine rağmen toprakları üzerindeki Ermeni ve İngiliz planlarının farkındaydı ve en azından buna karşı koyabilecek gücü kendisinde görüyordu.

Musul, Edirne ve Erzurum'daki bu gelişmeler iç bölgelerde güçlü bir milli yapılanmaya ihtiyaç duyulduğunu gösteriyordu. Gerek İstanbul'daki gerekse Anadolu'daki askeri ve sivil görevlililerden bazıları bu yapılanmaya kısa süre içerisinde başlayacaklardı.

Anadolu'da İlk Milli Teşkilatlanmalar

İttihat ve Terakki Fırkası son kongresini 1–4 Kasım 1918 tarihleri arasında İstanbul'da yaptı. 1889 yılında gizli bir cemiyet şekilinde kurulmasından beri her yıl gizli yapılan bu toplantılar, 1911 yılından sonra kamuoyuna açık olarak yapılmaya başlanmıştı. Fırkanın en önemli toplantısı, kendisini feshederek yerini yeni bir fırkaya, Teceddüd (Yenilikçilik) Fırkası'na bıraktığı, merkez yürütme kurulundan önemli üyelerin, Talat, Enver ve Cemal paşaların yurt dışına çıkmalarının istendiği kongresiydi. Paşaların isteklerinin aksine, İngilizlerin bu paşaları harp suçlusu olarak asmalarından korkulduğundan onlar yurt dışına çıkmaya zorlanmışlardı. 3 Kasım'da yurt dışına çıkmış olmalarına rağmen Talat, Cemal ve Sait Halim Paşaların akıbeti farklı olmamıştır. Ermeniler bu paşaları, savaş sırasında sebep oldukları Ermenilerle ilgili olaylardan sorumlu tutarak düzenledikleri suikastlarla öldürmüşlerdir. Belki de İngilizler bir gizli teşkilatla bu paşaları Ermenilere vurdurmuşlardır. Her nasıl olursa olsun bu suikastler Türkler için önemli bir darbe olmuştur.

Bu son kongrede ülkenin geleceği hakkında da önemli kararlar verilmiştir. Bu toplantıdan hemen sonra İstanbul'daki

İttihatçılar siyasal alanda farklı isimlerle açık ve gizli olmak üzere yeniden örgütlenirlerken, özellikle İttihatçıların Anadolu ayağı da bağlı oldukları fırka kulüplerinin dışında, bazı milli direniş örgütlerinin teşkilatlanmasında önemli rol oynadılar ve hatta mütarekeden sonra Anadolu'nun İtilaf güçlerince doğrudan işgal tehdidi altına giren yerlerinde bu teşkilatlanmanın önderi oldular. İttihat ve Terakki geçen on yıl boyunca toplumsal temelini kurmuş ve toplumun değişik kesimlerine dayanarak, ülkenin en köklü ve geniş katılımlı siyasal gücü haline gelmişti. Son kongresinde kendini feshetmiş olmasına rağmen, ülkenin tamamına egemen bir şekilde örgütlenmiş olan teşkilatları halen varlığını devam ettiriyordu. Bu yüzden son kongrede ele alınan ve kabul edilen, *"savaş sona ermiş olsa bile müdafaa durumunda kalarak Anadolu'ya geçip Kastamonu, Eskişehir, Sivas ya da Ankara merkezli direniş örgütleri oluşturmak ve bağımsız Osmanlı Devleti için çalışmak"* kararı garip görülmemektedir. Bu son madde onların saltanatçı olduklarının da bir göstergesi idi. İttihatçılar arasında Osmanlı Saltanatı dışında yeni bir devlet şekli düşünen yoktu. Ama onların dışında kalmış olan bir kişi, Mustafa Kemal Paşa, bu düşüncesini sayıları onu geçmeyen çok yakın arkadaşları ile paylaşmıştı ve o yeni bir Türk Devleti kurmayı düşünüyordu.

İttihat ve Terakki Fırkası'nın en iyi başardığı şey gizli örgütlenme idi. Çünkü parti cemiyetçilikten doğmuştu, başka bir deyişle kuruluş ruhu gizliliğe ve örgütlenmeye dayanıyordu. Cemiyetten partiye dönüştükten sonra kendisine yeni çalışma alanları bulmuş, Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı bu özelliğini kullanmıştı. 1912'den sonra takip ettiği Türkçülük politikası çerçevesinde, sivil ve asker bürokrasi ve aydın kitle arasında geniş bir desteğe sahip olmuştu. Savaşın sona ermesi ile birlikte ülkede işgalcilerle beraber başlayan İttihatçı düşmanlığına rağmen örgütlenme başarı ile yürütülebilmişti. Bu nedenle mütareke

döneminde, ülkenin batısından doğusuna kadar hemen her köşesinde kurulan yerel direniş örgütlerinin hepsinde ittihatçı bulmak mümkündür.[13]

İttihat ve Terakki Fırkası Genel Merkezi, savaşın son aylarında durumun hiç de iyiye doğru gitmediğini anlamış ve Anadolu'da çeşitli vilâyetlerde, her ihtimale karşı gizli teşkilât yapılması yönünde çalışmalarda bulunmuştur. Bu amaca yönelik fırka, Yenibahçeli Nail Bey'i Batum'a, Filibeli Hilmi Bey'i Erzurum'a, tüccar Cafer Bey'i Trabzon'a kurye olarak göndermişti. Mütareke imzalanıp fırka kapatıldıktan sonra, İttihatçılardan bir kısmı yurt dışına kaçmış, bir kısmı da Anadolu'ya geçerek çalışmalarına burada devam etmişlerdi. Erzurum ve Trabzon şehirleri, Anadolu'ya geçen İttihatçılar için önemli merkezler olmuş, Enver Paşa Mütareke günlerinde Erzurum'da bulunan İttihatçı Miralay Halid, Miralay Rüştü ve Süleyman Necati Beylere gönderdiği talimatta, teşkilat yapılarak şuralar hükümeti kurulmasını istemiştir[14].

Doğu bölgelerindeki bu örgütleme Yunan işgali tehlikesine karşı Batı Anadolu'da da yapılmıştı. İzmir'in işgalinden sonra bile Ege'deki teşkilatlanma çalışmalarında, Kuşçubaşı Eşref'in çiftliğinde saklanan silahlarla, "Teşkilat-ı Mahsusa" yöntemleriyle oluşturulan çetelerin özellikle Çerkez Ethem'in rolü bulunmaktadır. Aynı şekilde İstanbul'da, Hüsamettin (Ertürk) Bey'in başkanlığında Teşkilat-ı Mahsusa'dan türetilen "Mim Mim (Müdafaa-i Milliye) Grubu" da gerek Anadolu'ya silah kaçırma, gerekse insan gönderme, istihbarat sağlama açısından Ankara hükümetine büyük destek vermiştir.

13 Bünyamin Kocaoğlu, *Mütarekede İttihatçılık*, İstanbul, 2006, s. 267.

14 Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, (Hazırlayan Samih Nafiz Tansu), İstanbul, 1964, s. 208.

Doğuda İlk Teşkilatlanma: Kars Milli İslam Şûrası

Mütareke sonrasında ilk örgütlenmeler Üç Sancak (Evliye-i Selase=Kars, Ardahan, Batum) bölgesinde kurulan milli şûra hükümetleriyle başladı. Bu örgütlenmede İttihat ve Terakki Fırkası'nın, Kafkasya siyaseti gereğince savaş sırasında yaptığı teşkilatlanmanın önemli rolü olmuştu. Nitekim 1905 Rus-Japon Savaşı sonrasında da Rusya'da ve İran'da ortaya çıkan ayaklanmalar, İttihat ve Terakki'nin önce Panislamizm daha sonra da Panturanizm propagandasını, Doğu Anadolu ve Kafkasya'ya yayma fırsatını doğurmuştu. Bu çerçevede İttihat ve Terakki 1905-1918 yılları arasında özellikle bu bölgelere gönderdiği istihbaratçılar vasıtasıyla bazı milli teşkilatların kurulmasını sağladı. Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa, Yakup Cemil, Ömer Naci, Van Valisi Cevdet ve Küçük Kazım Bey gibi teşkilatçı İttihatçılardan başka Cihangiroğlu kardeşler de bu dönemde İttihat ve Terakki'ye bağlı olarak bölgede faaliyet göstermişlerdir. Bu kişiler mütareke sonrası milli oluşumlarda da etkin rol oynadılar.

Mütarekenin ilk günlerinde, Rus ve Ermeni katliam ve zulümlerini yaşamış olan bölgedeki Türk-İslam ahali, hürriyetlerini kaybetmemek için harekete geçtiler. Bu doğrultuda 29 Ekim 1918'de "Ahıska Hükümet-i Muvakkatası" (Ahıska Geçici Hükümeti), 3 Kasım 1918'de "Aras Türk Hükümeti", 5 Kasım 1918'de de Kars'ta "Kars İslam Şurası" kurulmuştur. 5 Kasım 1918'de kurulan Kars İslâm Şurası Hükümeti, Aralık 1918'de adını Milli İslâm Şûrası ve Ocak 1919'da Cenûb-i Garbî Kafkas Muvakkat Hükümeti (Güneybatı Kafkas Geçici Hükümeti) olarak değiştirerek bölgenin idaresini eline almıştı[15].

15 Bu hükümet hakkında, A. Ender Gökdemir, *Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti*, Ankara,1989 ve Fahrettin Kırzıoğlu, *Millî Mücadelede Kars*, I. Kitap, Belgeler, İstanbul, 1960 isimli çalışmalar geniş bilgiler vermektedir.

Osmanlı ordusunun Kafkasya'dan çekileceği haberini duyan "Ahıska, Ahılkelek, Gümrü, Iğdır, Nahçivan" kazalarındaki Türk-İslam ahali 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'ya müracaat ederek, *"Osmanlı hükümeti askerini arazimizden geri çekmesin, askeri geri çekmek zarureti varsa, İslam ahaliyi muhafaza için her kazada, bir temsilci ile kâfi miktarda muhafız asker bırak-sın..."* talebinde bulunmuşlardı. Bu istek üzerine Yakup Şevki Paşa İstanbul'a müracaat etti:

> "... işbu İslam ahali, bizim asker çekilince, Hıristiyanların gelip kendilerini mahv-ı perişan edeceklerinden korkuyorlar. Bu düşüncede de haklıdırlar. Binaenaleyh bu konuda herhalde etkili bir tedbir alınması lüzumludur."

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa imzası ile bu isteğe gelen cevabi telgraf İstanbul'daki mevcut havayı yansıtıyordu:

> "Büyük bir teessürle beyan ederim ki, müttefiklerimizle birlikte bugün mağlup vaziyette kaldık. Şeref ve milli namusumuza aykırı olmayarak gösterilecek şartlarda sulh temennisinde bulunduk. Şimdi hükümetimizin hedefi, elim olan bu siyasi durumu mümkün olduğu kadar el birliği ile lehimize çevirmek çarelerini aramak, barış görüşmelerine gidinceye kadar, düşmanlarımızın öteden beri cihan sulhu için ilan ettikleri esaslar haricine çıkmayarak, bunlardan bize uygun kısımları, şimdiden uygulamaya koymak ve bir taraftan etrafımızdaki hükümetlerle, yabancı unsurları tavır ve hareketimizden hoşnut bırakmak sureti ile itimatlarını ve sulh zamanında lehimize hareketlerini, mümkün olduğu kadar kazanmaktır. Binaenaleyh şimdiye kadar Kafkasya'da geleceğimizi muhafaza maksadı ile İslam ahaliye yapılan yardımların devamına maatteessüf artık imkân kalmamıştır"

deniliyor, bölgede yaşayan Türklerin başlarının çaresine bakmaları gerektiği gerekçeleriyle anlatılıyordu.

İstanbul'un bu tavrı, bütün mütareke dönemi boyunca değişmeden devam edecekti. Bu sebeple milli teşkilatlanmaların başlamasına bu teslimiyetçi tutum sebep olmuştur diyebiliriz. Bu gerekçelerle Kars'ta bulunan 9. Ordu Kumandanı Mirliva Yakup Şevki Paşa, bölgeyi ve dolayısıyla Kars'ı da işgal edecek olan İngilizlerle temasa gelmeyi istemiyor ve Kars'ı, kurulacak "Milli bir hükümete" devretmeği daha uygun buluyordu. Yakup Şevki Paşa'nın ve Kars Mutasarrıfı Hilmi Bey'in (Uran) de yardımlarıyla 5 Kasım 1918'de Kars ve çevresinde, Türk-İslam ahali "Kars İslam Şûrası" adıyla kendi milli hükümetini kurarak idareyi, Osmanlı Devleti'nden resmen devralmışlardır, Mondros Mütarekesi'ni imzalayan Osmanlı Devleti yöneticileri de Kars ve çevresini savunmaya hazırlanan Türk-İslam ahali de Wilson prensipleri'ne dayanmışlardı.

Kars İslam Şurası Oltu, Ardahan ve Kağızman ile buralara bağlı kaza ve nahiyelerden gelen temsilcilerin de katılımıyla ilk toplantısını 14 Kasım 1918'de yaptı. Toplantıya Ahıska Geçici Hükümeti'nden de temsilciler katıldı. Bu toplantıda "Milli İslam Şûrası Merkez-i Umumisi" adıyla yetkili bir hükümetin kurulmasına karar verildi. Aynı toplantıda çekilmekte olan Türk Ordusu'ndan kalan askeri binaların ele geçirilmesi, Kars Sancağı ile kazalarında ve Ahıska, Artvin, Batum'da, merkezi Kars olmak üzere Milli İslam Şûrası'nın şubelerinin açılması ve teşkilatlanmanın daha geniş tutulması, halkın birlik ve beraberlik yolunda uyarılması kararlaştırıldı.

Milli Şûra Hükümeti, Üç Sancağı kapsayacak şekilde geniş bir coğrafyada teşkilatlandı. Özellikle Gürcü ve Ermenilere karşı halkın bilinçlendirilmesinde önemli rol oynadı. 18 Ocak'ta yapılan ve 131 delegenin katıldığı Büyük Kars Kongresi, Kars Şûrası'nın 18 maddelik anayasasını görüştü ve şûra yönetimine Cenubigarbi Kafkas Hükümet-i Muvakkate-i Milliyesi (Güney-Batı Kafkas Milli Geçici Hükümeti) adını verdi. Yeni hükümetin başkanı Cihangir-

oğlu İbrahim Bey'di ve kabul edilen anayasaya göre hükümetin resmi dili Türkçe ve bayrağı ay yıldızlı, üç renkli olacaktı. 18 yaşını bitirmiş bütün erkekler seçimlerde oy kullanabileceklerdi.

Bütün bu çalışmalara rağmen İngilizler 12 Nisan 1919'da Kars'ı işgal ederek buradaki hükümeti tasfiye etmişler ve Ermenilerle birlikte çalışmaya başlamışlardır. Bu bölgedeki oluşumlar Trakya'daki çalışmalarla birebir örtüşüyordu. Kars ve Sarıkamış 1920 yılının sonbaharında TBMM. orduları tarafından kurtarılacakları tarihe kadar İngilizlerin kontrolü altındaki Ermeni yönetiminde kalacaklardı.

İstihlâs-ı Vatan (Vatanın Kurtuluşu) Cemiyeti

Elviye-i Selâse'deki bu teşkilâtlanma ve Mondros Mütarekesi'nin haksız bir şekilde uygulanmaya başlanması, Erzurum'da teşkilâtlanmaya hız kazandırmıştı. Erzurum halkının bilinçlendirilmesinde ve teşkilâtlanmada daha çok Erzurum dışından gelen Erzurumlular önayak olmuşlardır. Süleyman Necati (Güneri), Dursunbeyzâde Cevad, Küçük Kâzım (Yurdalan), Hüseyin Avni (Ulaş) Beyler bunlardan birkaçıdır.

Süleyman Necati Bey, mütarekden kısa bir süre önce Erzurum'a gelmiş ve bir hafta içerisinde dört sınıflı Albayrak Mektebi'ni açmıştı. Bu sırada İttihat ve Terakki Genel Merkez üyelerinden Hilmi Bey, İstanbul'dan kaçarak Erzurum'a gelmiş ve bir buçuk ay burada kalmıştır. Teşkilâtlanma işlerinde onun da payı olduğu muhakkaktır.

Süleyman Necati Bey Erzurum'a geldikten sonra Mondros Mütarekesi imzalanmış ve bu mütarekenin 24. maddesi Erzurum'un önde gelenleri tarafından Vilâyât-ı Şarkiyye'nin Ermenilere verileceği şeklinde değerlendirilmiştir. Bunun üzerine Süleyman Necati Bey, Hastane Baştabibi Doktor Fuat Sabit, 3. Fırka Kumandanı Halid ve İsmail Hakkı Beylerle birlikte bir cemiyet kurmaya karar vermişler ve cemiyet nizamname ve beyannamesini hazırlamışlardı. Başlan-

gıçta cemiyetin resmi bir surette açılması düşünülmüş, bu sebeple Vali Münir Bey'e müracaat edilmiştir. Valiye bir cemiyet kurulmak istendiği, bunun için de halkı bir camide toplayarak idare heyetinin seçilmesi gerektiği söylenmiş, fakat vali bu iş için caminin uygun olmadığını, müftü ve belediye reisiyle görüşüp toplantının belediyede yapılmasını bildirmiştir. Vali Münir Bey'e maksadını anlatan Süleyman Necati Bey, Belediye Reisi Zakir Bey ile görüşmüş, Zakir Bey ona güvenmeyerek valiye müracaat etmiş ve bu görüşmeden sonra Süleyman Necati Bey'in halkı toplayarak durumu anlatmasına izin vermiştir. Ertesi gün Belediyeye giden Süleyman Necati Bey, toplanan ihtiyar heyetine imzalanan mütareke hakkında bilgi vermiş ve milli teşkilatlanmanın zeminini kuvvetlendirmek amacıyla, bu gibi işlerden anlayanlara durumun anlatılmasını söyleyerek ertesi gün tekrar toplanılmasını istemiştir.

İhtiyar heyetinin bu durumu kabul etmesine rağmen Erzurum Polis Müdürü Zeki Bey, Süleyman Necati Bey'in, bir ittihatçı olduğunu, mevcut hükümetin bunların aleyhinde bulunduğunu Vali Bey'e anlatmış ve onun tutuklanmasını Vali Bey'den istemiştir. Vali Bey'in bu konuda kararsız kaldığını gören Zeki Bey, belediyeye İttihat ve Terakki düşmanı olanların toplanmasını ve Süleyman Necati'nin çalışmalarına engel olunmasını sağlamıştır.

Zeki Bey'in aleyhindeki çalışmalarını haber alarak belediyeye giden Süleyman Necati Bey, Ermenistan Meselesi'ni, Berlin Konferansı'nın 62. maddesini ve mütarekenin gerçek mahiyetini anlatmış, fakat toplantıda bulunanlar buna itiraz ederek *"efendim bizim valimiz var, kumandanımız var, padişahımız var, memleketimizin tehlikede bulunduğunu onlar bilmiyorlar da biz mi biliyoruz?"* diyerek şiddetle karşı çıkmışlardır. Ayrıca, Süleyman Necati Bey'i İttihatçılıkla suçlamışlar; fakat o gerekli cevabı ve-

rerek oradan ayrılmış ve bu şartlar altında çalışılamayacağına, gizli teşkilât yapılması gerektiğine inanmıştır[16].

Erzurumlu muhaliflerin tepkileri ile karşılaşan Süleyman Necati Bey aradığı desteği askeri görevlilerden görecekti. Elviye-i Selâse'de teşkilât kurmaya çalışarak, Ardahan Kongreleri'nin toplanması için çok gayret sarfeden 3. Fırka Kumandanı Halid Bey, bölgede Ermenilerin önüne setler çekmeyi başarmıştı. O, vatanın kurtarılması için Erzurum'da cemiyet faaliyetlerini çok önemli görüyordu ve bu sebeple Erzurum ile daima irtibat halindeydi. Miralay Halid Bey, bazen Narman'dan Erzurum'a gelerek cemiyetin toplantılarına katılıyordu. Civar vilâyetler ve Elviye-i Selâse'de bulunanlarla haberleşmenin yapılabilmesi için bir şifre de temin edilmişti.

Milli Mücadele döneminin en acı olaylarının başında particilik geliyordu. Ülkenin her bir yanı işgal altına alınırken siyasi kin ve intikamlar bazı kimselerin gözünü bürümüş, İngilizlerle birlikte çalışmak İttihatçılarla çalışmaktan daha faydalı görülmüştür. Muhalifleri haklı çıkarabilecek tek nokta, geçen on yılın İttihatçılık politikaları idi. Onlar, İttihatçıların ülkeyi daha kötü bir ortama sürükleyeceklerinden endişeleniyorlar, işin içine siyasi husumet de karışınca milli teşkilatlanmaya karşı çıkıyorlardı. Bu tür olaylar daha çok İstanbul'da, bazen de Anadolu'da yaşanmıştır. Erzurum'da, İstanbul hükümetinin de desteği ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın bir şubesi açılmıştır. Yapılan propagandalar sonunda Albayrak Mektebi kapatılmış ve mektebin vakıf gelirlerine el konulmuştur. Böylece müdafaa-i hukuk çalışmalarının önüne geçilmek istenmiştir. Fakat Hürriyet ve İtilâf Fırkası Erzurum Şubesi'nin ömrü uzun olmalmış, kısa süre sonra kapatılmıştır.

Erzurum'da İstihlas-ı Vatan ile kurulan ilk mili teşkilât daha sonra kurulacak olan Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için zemin hazırlamış, bu cemiyetin kuruluşunu kolaylaştırmıştır.

16 Süleyman Necati Güneri, *Defter-i Hatırat*, İstanbul, 2005, s. 7-9.

Mondros Mütarekesi'nin 24. maddesinde, İngilizce metinde kasten "Six Armenian Proviences" olarak yazılan Vilâyât-ı Sitte=Altı Vilayet (Erzurum, Bitlis, Van, Sivas, Elazığ, Diyarbakır) de bir karışıklık çıkması halinde bu vilâyetlerin herhangi bir kısmını işgal hakkını İtilâf Devletleri muhafaza eder deniyordu. Türk halkının huzurunu, münferit moral bozucu olaylardan ziyade Ermenilerin bu politik isteklerinin ortaya konması ve bunların İtilaf Devletleri tarafından desteklenmesi bozuyordu. Bu endişeyle, 1918 yılı Aralık ayı başında Şark Vilâyetleri Mebusları mecliste bir grup halinde toplanmak lüzumu hissetmişlerdi. Kendilerine "Vilâyât-ı Şarkiyye Grubu" diyen bu mebuslar seçildikleri bölgenin menfaatleri için ve Türk milleti namına hareket etmek üzere bir grup halinde bulunmaya karar vermişlerdi. Yedi maddelik bir program hazırlayan grup, kitap, gazete ve risaleler neşretmek, milli menfaatleri müdafaa maksadıyla Avrupa'ya heyetler göndererek haklarının korunmasına çalışmak gibi bir gaye takip ediyordu[17].

Erzurumlu Hoca Raif Efendi, mütarekenin imzalanmasından sonra hemen İstanbul'a giderek gerekenlerle ve bu arada Diyarbakırlı Süleyman Nazif Bey ile görüşmüş, bazı gazetelerin "Ermeni Tehciri" meselesini ele alarak Ermenileri suçsuz göstermelerinden yakınmış, Doğu Anadolu topraklarından bir kısmının bunlara terk edileceğine dair düşünce ve fikirlerin bölge halkı üzerinde yaptığı olumsuz tesiri anlatmıştı. Meseleyi çok ciddi kabul eden Süleyman Nazif Bey, Raif Efendi ile birlikte önce gazete idarehanelerini ziyaret etmiş ve Ermeni meselesi hakkında daha ölçülü yazılar yazılmasını istemiş ise de bundan bir netice alamamıştı.

Bundan sonra Beyrut Eski Valisi İsmail Hakkı, Hicaz eski valisi Mahmud Nedim, Bayezid Mebusu Şefik, Diyarbakır Mebusları Zülfü ve Fevzi, Sivas Mebusu Rasim, Süleyman Nazif Beyler

17 Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken, I*, Ankara,1959, s.28.

ve Hoca Raif Efendi bir araya gelerek 2 Aralık 1918'de Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuşlardır.

Cemiyetin kurulması ile ilgili ilginç bir görüşü ileri süren Mevlanzade Rıfat Bey hatıralarında şu bilgileri vermektedir:

> "...Avrupa ve Amerika'da Ermenistan'ın kurulması propagandaları ve bu fikrin yürütücülerinden olan bazı önemli siyaset adamlarının varlığından haberdar olan Babıâli, hiç olmazsa karşı propaganda yapma lüzumunu hissetmiş, doğu vilâyetlerinin münevver insanlarını hariciye vekâletinde gizli bir toplantıya davet etmişti. Toplantı neticesinde Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla bir organizasyona karar verilmişti. Bu sırada Mirliva Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında Ay-Yıldız adında gizli bir cemiyet kurulmuştu. Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bu cemiyetle ilişkiye geçerek, Ermenistan kurulmasına karşı silahlı mücadeleye geçilmesi kararı alınmıştı. Doğuda halk teşkilâtlandırılacak ve mücadeleye girişilecekti".[18]

Kim tarafından ve nasıl kurulmuş olursa olsun çok yararlı çalışmalar yapan Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ilk toplantılarında, cemiyet adına çıkarılacak gazete işi, tehcir dolayısıyla Türk milletine atılan iftiralara cevap verme yolları ve doğu vilâyetlerindeki Müslümanların haklarını hangi yollardan müdafaanın gerektiği uzun uzadıya konuşulmuştur. Bu toplantılarda düşüncelerin ve isteklerin bütün dünyaya duyurulması için Fransızca, *"Le Pays"* (Ülke) ve Türkçe *"Hadisat"* gazetelerinin çıkarılması kararlaştırılmıştır.

Bu cemiyetin üzerinde önemle durduğu konulardan birisi de, Kürtçülük çalışmaları olmuştur. Cemiyet bir taraftan Avrupa'ya Ermenilerin haksızlığını anlatmaya çalışırken bir taraftan da

18 Mevlanzâde Rıfat, *Türkiye İnkılâbının İçyüzü,* (Yay. Haz: Metin Hasırcı), İstanbul, 1993, s. 235-236

içerde Kürt bağımsızlığı için çalışan Kürt milliyetçileri ile uğraştı. Cemiyet görüşmelerinde, Ayan Meclisi üyesi Seyit Abdülkadir başkanlığında kurulan ve mühründe "Autonomie de Kurdistan" tabiri bulunan Kürt Teali Cemiyeti'nin çalışmaları ele alınmış ve bu cemiyetin dağıtılması kararlaştırılmıştır. Süleyman Nazif ile Dursunbeyzâde Cevad bu cemiyetin İçtihad Evi yanındaki merkezine giderek Seyit Abdulkadir ile görüşmüşlerdi. Görüşmede, Süleyman Nazif Bey, doğu vilâyetlerinin üzerinde kötü ihtiraslar dolaştığını, Ermenilerin Anadolu'ya göz diktiğini, bu durum karşısında Müslüman hakimiyetinin devamının ancak bu bölge halkının gösterecekleri birlikle mümkün olacağını, Kürt Teâli Cemiyeti adıyla bir cemiyet kurulmasının Kürt'le Türk'ü birbirinden ayıracağını, halbuki kurulan Vilâyât-ı Şarkiyye Cemiyeti'nin hiçbir kâvmi ayrılık göstermeksizin, Türk-Kürt ayırmaksızın bütün bu vilâyetler halkını içine alabileceğini kuvvetli bir delil ve mantıkla anlatmış, fakat Seyit Abdulkadir onlarla görüşecek hiçbir şeyleri olmadığını, İtilâf Devletleri'nin kendilerine her türlü yardımı yapacaklarını söyleyerek konuşmayı kesmiştir.

Bu görüşmeden sonra cemiyet, Kürt ileri gelenlerine, bu gafillerin durumunun gazetelerle anlatılması kararını almış ve *Hadisat Gazetesi*'nde Kürdistan Teâli Cemiyeti iddialarına cevaplar yayınlamıştır. Kürt Teâli Cemiyeti, Vilâyât-ı Şarkiyye Cemiyeti'nin hiçbir şekilde bölge halkını temsil edemeyeceğini iddia etmiş, fakat cemiyet bu iddialara gerekli cevabı vererek, üyelerinin Vilâyât-ı Şarkiyye'de doğup büyüyen kişiler olduğunu ve her şeyleriyle bu bölgeye ait olduklarını belirtmiştir[19]. Bu gazete yayınları dışında basılan kitaplarla da Vilâyât-ı Şarkiyye'nin tarihi, coğrafyası, madenleri, nüfusu ve içtimâi durumu gözler önüne serilmiş, Avrupa'nın, Vilâyât-ı Şarkiyye hakkındaki önyargıları ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

19 *Vakit*, 15 Ağustos 1335/1919, No: 643.

Cemiyetin bu çalışmalarının, Mütareke İstanbul'unda yapıldığı düşünüldüğünde fedakârlığın boyutu daha açık bir şekilde anlaşılır. Doğu ile ilgili bu çalışmalar Erzurum Kongresi ile anlamlı hale gelmiş, kongreye başkanlık eden Mustafa Kemal Paşa, hareketi daha planlı şekle sokarak ülke geneline yayabilmiştir.

PARİS BARIŞ KONFERANSI: "BARIŞA SON VEREN BARIŞ"

Birinci Dünya Savaşı'nın imzalanan mütarekelerle sona ermesinin ardından, 1918 yılı Ocak ayında toplanan Paris Barış Konferansı, toplanma sebebi olan savaş gibi birçok ilki bünyesinde barındırıyordu. Avrupa'nın büyük kitlelerini seferber edip o güne kadar görülmemiş bir askeri ve ekonomik enerjiyi ortaya koyan bu ilk savaş, toplu barış görüşmeleri ile tamamlanıyordu. Daha önceki hiçbir barış görüşmesi Paris Konferansı ile kıyaslanamazdı. Paris'te toplanan galipler, dünyaya yeni bir düzen vermek amacındaydılar, bu yüzden Paris, geçen yüz yıl boyunca oluşan düşmanlıkları ve rekabeti ortadan kaldırmayı hedefleyen bir hesaplaşma şehri olacaktı. Galipler anlaşma şartlarını hazırlarken mağluplara söz hakkı vermemişler, Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Paris'e çağrılmamışlardı. Bunlar kendilerini ilgilendiren anlaşmalar hazırlandıktan sonra çağırılacaklar ve bir oldubittiye getirilerek kendilerine tebliğ edilen anlaşmaları imzalamak zorunda bırakılacaklardı. 1878 Berlin Kongresi'nden bu yana yenilen devletlerin çok değerli olan barış anlaşması yapma hakları ellerinden alınmıştı. Bunlara ne fikir verme ne de barışın son hükümlerine karşı çıkma hakkı tanınmıştı. Bu karar kısa vadede Osmanlı Devleti ile uzun vadede Almanya ile barışı etkileyecek, Paris'te imzalanan barış

anlaşmaları dünyaya yeni bir düzeni değil kargaşayı getirecek ve savaş tohumlarını saçacaktı. Bu sebeple Paris'te imzalanan anlaşmalar için birçok araştırmacı-yazar, haklı olarak "barışa son veren barış" yakıştırmasını yapacaktır.

Paris'te 32 devletin temsilcileri kaderlerini belirleyecek anlaşmaları hazırlayacaklardı. Mağlupların çaresizliklerine karşın galipler bu şehri kuşatmışlardı; İngiltere Başbakanı David Lloyd George yanında 400 kişi getirmişti. Bunların arasında İngiliz heyetinin kaldığı Hotel Majestic'te çalışacak personel de vardı. Zira Fransız personel güvenlik riski ve bulaşıcı hastalık taşıyıcılar olarak görülüyordu. ABD Başkanı Woodrow Wilson yanında 200 kadın ve erkek ve bu arada bir yıldır bu barış antlaşması üzerinde çalışan akademik kadrosunu da getirmişti. Fransız hükümeti de heyet olarak tüm bürokratlarını kullanmaktaydı. Venizelos'un önderliğinde gelen Yunanlılar görüşmelerin sonuna öylesine bel bağlamışlardı ki, on altı kişilik heyetleri için seksen yataklı Hotel Mercator'u kapatmışlardı. Bununla beraber, Paris'te kendileri için yeni bir gelecek arayan küçük gruplar, mesela Fransız Hindiçini halkının hakları için konuşan Ho Chi Minh gibiler çareyi kendileri gibi olan arkadaşlarıyla otel odalarını paylaşmakta buldular.

Dört yıl savaştan sonra Paris'in otel ve kafe sahipleri bu kalabalıkla 1919'un kâr yılı olacağını anlamışlardı. 1919 Ocak ayı başında övülecek bir yanı bulunmayan, savaşın tahrip ettiği Paris'e gelen delegeler sadece kentin sefaletini, dar ve bencil küçük burjuvalarını, zalim polisini ve baskıcı hükümetini görüyorlardı. Bütün dünyanın gözü kulağı Paris'te idi ve buradan kendileri ile ilgili gelecek olan kararları bekliyorlardı. Paris'e dünyanın dört bir yanından gelmiş olan 500 gazeteci bu önemli görevi yerine getireceklerdi[20].

20 Misha Glenny, *Balkanlar (1804-1999)*, Türkçesi: Mehmet Harmancı, İstanbul, 2000, s. 301-302.

Bu atmosferde başlayan konferansa, Onlar Konseyi adı verilen, İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, İtalya ve Japonya'nın başbakanları ve dışişleri bakanlarından oluşan heyet hakimdi. Paris'te galipler içerisinde sadece Woodrow Wilson, "yeni ve açık diplomasi" temeli üzerine görüşülebileceğinde ısrar ederek diğer liderlerden farklı bir yaklaşım sergiliyordu. Burada uygulanacak diplomasinin de kendisinin On Dört Madde, Dört İlke ve Beş Nokta'sı ile uyumlu olmasını şart koşuyordu. Wilson'un bu self-determinasyon unsurları birbirleriyle uyumlu değildi, ayrıca bunları Avrupa'nın ve Ortadoğu'nun karmaşık demografik yapısına uygulamak en zeki insanların bile altından kalkamayacakları bir şeydi. Bu yüzden Wilson'un müttefikleri dahi 1919 yılında onun düşüncelerini çok ütopik buluyorlar, bir an önce onu Paris'ten uzaklaştırarak paylaşma görüşmelerine geçmek istiyorlardı. Bununla beraber altından kalkamayacakları ve çok masraflı olan manda ve himaye bölgelerini de Amerika'nın sırtına yüklemekten geri durmuyorlardı. Avrupa'nın siyasi manevraları yüzünden yaklaşık yüz yıldır onlardan kendisini tecrid etmiş olan Amerika, Başkan Wilson'un görüşleri sebebiyle yeniden Avrupa'nın tuzağına düşmek üzere idi. Ancak yaşanan tecrübeler ve Amerika Senatosu'nun temkinli yaklaşımları, Wilson'un savaş sonrası dünya siyasetindeki boşluktan yararlanarak "dünyanın liderliğini" ele geçirme planını sonuçsuz bırakıyordu.

Galipler daha konferans toplanmadan önce kendi barış planlarını hazırlamışlar ve bu amaçlarını gerçekleştirmek için Paris'e gelmişlerdi. Yunanistan Başbakanı Venizelos, 30 Aralık 1918'de konferansa sunmak üzere bir muhtıra hazırlamıştı. Venizelos, Bandırma'nın doğusundan Akdeniz'e inen çizginin batısında kalan toprakların Yunanistan'a verilmesini isteyecek, İstanbul'da Türk topluluğunun, diğer milletler nüfusu toplamının yarısı kadar bile olmadığını ileri sürecek, uluslararası garantiler altına alındıktan sonra, İstanbul'un da Yunanistan'a verilmesi fikrini savunacaktı.

İngiltere de Paris Barış Konferansı'nda güdeceği hedefleri belirleyen gizli bir plan hazırlamıştı. Plan gerçekleşirse, İstanbul ve Boğazlar ya uluslararası bir denetime, ya da ABD denetimine sokulacak, ya Trakya Yunanistan'a verilecek ya da Yunanistan'la Bulgaristan arasında bölüştürülecekti. İzmir ve çevresi Yunanistan'a verilecek, İzmir ve İstanbul serbest liman olacak, Suriye, Filistin, Mezopotamya, Arabistan, Ermenistan ve Kafkasya'da Osmanlı egemenliği sona erecek, Filistin, ABD veya İngiltere'nin denetimine verilecek, Musul, Bağdat veya Basra'da İngiliz denetiminde Arap devleti veya devletleri kurulacak, ABD veya Fransa koruyuculuğunda Ermenistan, ABD koruyuculuğunda Kafkas devletleri kurulacak, İngiltere rehberliğinde Kürtlerin ve Nasturilerin özerkliği sağlanacaktı.

İngiltere'nin hazırladığı bu plandan da anlaşılacağı üzere, konferansı en çok meşgul eden konular Osmanlı Devleti'nin ve Almanya'nın alacağı yeni şekil olacaktı. Ne Berlin ne de İstanbul, bu İngiliz, Fransız ve Yunan hesaplarını takip edebilecek durumda değildi. Her iki başkentte de siyasi çekişmeler ve savaş sonrası kargaşa hakimdi, ekonomileri tamamıyla çökmüş olan bu ülkeler yabancıların işgali altında, yeni yöneticilerini bekliyorlardı.

Osmanlı Devleti, diğer mağluplar gibi görüşmeler başladığı günden itibaren kendi temsilcilerinin Paris'e davet edilmesini bekledi durdu, her an Paris'e çağrılacakmış gibi Barış Konferansı'na sunulmak üzere birde muhtıra hazırladı. Bu konferansın da öncekiler gibi gerçekleştirileceğini zanneden Osmanlı hükümeti, hazırladığı 12 maddelik muhtırada, savaşa girilmesi suçunun millete değil, İttihat ve Terakki Fırkası'na ait olduğunu, bu parti ileri gelenlerinin cezalandırılacağını, yapıldığı varsayılan katliamı önce Ermeni çetelerinin başlattığını ancak İttihat Terakki hükümetinin gafleti sonucu zarar gören Ermenilere yardım edileceği belirtilerek, batıda Gümülcüne, doğuda Kars, Ardahan ve Batum, Güneyde Kerkük, Musul, Halep ve Lazkiye'den geçen sınır içinde bağımsız bir Türkiye'nin kurulması,

kapitülasyonların kalkması, Halifeliğin Osmanlı hanedanında bırakılması ve işgal edilen yerlerin boşaltılması isteniyordu.

Damat Ferit Paşa tarafından kaleme alınan bu muhtıra, ancak 1919 yılı Haziranında İngilizlerin lütufları ile Paris'e çağrılan Osmanlı delegeleri tarafından konferansta okundu. Yalnızca muhtıra okunması ile yetinilebildi çünkü hükümetin düşüncesi sadece kendilerine konferansta söz hakkı verilmesi yönünde idi ve İngilizler sadece bunu kabul etmişlerdi. Osmanlı Devleti kendisi hakkında verilecek olan kararları yalnızca kabul etmekle sınırlandırılmıştı. Rica minnet Paris'e kabul edilen Osmanlı Devleti'nin aksine, ondan ayrılarak toprakları üzerinde bağımsız devletler kurmak isteyen azınlıklar büyük bir sempati ile karşılanıyor, konferansa sunacakları talepleri adeta İngilizler tarafından kaleme alınıyordu. Konferansın Yunanlılardan sonra, Osmanlı Devleti açısından iki önemli konuğu daha vardı: Ermeniler ve Kürtler.

Diaspora'daki Ermenilerin lideri Bogos Nubar Paşa, daha mütareke imzalandığı gün İtilaf Devletleri'ne başvurarak, içerisinde Erzurum'un da bulunduğu tam müstakil bir Ermenistan'ın kurulmasını ve bu istiklâlin İtilaf Devletleri'yle Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti)'nin himayesi altına konulmasını istedi. Aynı amaç için çalışan Ermeni Patriği Zaven Efendi de 12 Şubat 1919'da İstanbul'dan Paris'e ve oradan Londra'ya hareket etti, Bogos Nubar Paşa ile görüşerek Ermeni Meselesi'ni İngiliz bakanlara anlattı. Ermenilerin minnettarlığını arz etmek üzere İngiltere Kralı V. George'u ziyaret etti, dönüşünde Fransa cumhurbaşkanı ve başbakanı ile görüştü.

Türkiye, Rusya, İran, Mısır, Suriye, Avrupa ve Amerika Ermenileri adına kurulan "Ermeni Birleşik Kongresi", 24 Şubat 1919'da toplanarak Bogos Nubar Paşa'nın başında bulunduğu altı kişilik bir heyeti, Paris Barış Konferansı'nda Ermeni isteklerini savunmakla görevlendirdi. 28 Mayıs 1919'da resmen kurulan

Kafkas Ermeni Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Avetis Aharonian da bu konferansa katıldı. Ermeni Delegasyonu, 26 Şubat 1919'da isteklerini içeren muhtırayı konferansa sundu. Ermeni Delegasyonu bu muhtırada, Çukurova'dan Karadeniz'e kadar uzanacak büyük bir Ermenistan kurulmasını istiyor, bunu savaşta müttefiklere verdikleri destekten dolayı hak ettiklerini ifade ediyordu. Büyük Yugoslavya'yı Sırpların idaresinde kurmayı kabul eden konferans onları tatmin ettikleri gibi küçük müttefikleri Ermenilerin isteklerini de kabul edecekler ancak bunun uygulanması için bir çözüm yolu arayacaklardı.

İngilizler, Paris Barış Konferansı sırasında Bogos Nubar ile Venizelos'u bir araya getirmişler, İstanbul ve Trabzon'un geleceği üzerinde Ermenilerle Rumları uzlaştırmışlardı. Ya da en azından uzlaştırdıklarını zannediyorlardı. Çünkü durumu öğrenen Trabzon Metropoliti Hrisantos, 2 Mayıs'ta "Esaret altındaki Rumların delegesi" sıfatıyla Bağımsız Pontus Devleti konusundaki muhtırasını Paris Barış Konferansı'na sundu. Muhtırada özetle, *"Güney Rusya'ya göçmüş Rumları da sayarsak Pontus bölgesinde Rum ve Müslümanların sayısı eşittir. Burada özerk bir Rum idaresi kurulmalıdır. Ermenilerin idaresine giremeyiz"* deniyordu. Hrisantos Paris'ten eli boş olarak Trabzon'a döndüğünde ağız değiştirmiş Müslümanlarla birlikte yaşamak istediklerini, bu bölgenin Ermenilere verilemeyeceğini söylemiştir.

Fakat İngilizler için esas problem, Doğu ve Güneydoğu Anadolu üzerindeki Ermeni-Kürt birliğinin sağlanması idi. Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devleti'nden ayrılmış olan Arnavutlardan sonra diğer Müslüman topluluklar da bu devletten kopuşun ve bağımsız devletler kurmanın yollarını Paris'te arıyorlardı. Kürtlerin temsilcisi olduğunu iddia eden Şerif Paşa, 22 Mart 1919'da Barış Konferansı'na Ermeni iddialarını reddeden bir muhtıra sundu. Şerif Paşa muhtırasında, Kürtlerin tarihini anlatarak İsfahan'dan Kilikya'ya kadar bütün Doğu Anadolu, Van, Bitlis, Diyarbakır,

Harput ve Erzurum'un yarısının Kürdistan adı altında anıldığını istatistiklerle göstermeye çalıştı. Muhtırada "özgürlük", "otonomi" ve "bağımsızlık" terimleri kullanılmıştı.

Şerif Paşa'nın Kürdistan sınırları, Ermenilerin kurmak istediği büyük Ermenistan sınırları ile örtüşüyordu. İngilizler de Şerif Paşa'nın "kendi kendine gelin-güvey" olduğunu belirtiyorlardı. Bu düşüncelerine rağmen İngilizler durumu çıkmazdan kurtarabilmek ve Kürtlerle Ermenilerin anlaşmalarını sağlamak için çeşitli teşebbüslerde bulundular; Bogos Nubar ile Şerif Paşa'yı bir araya getirdiler. 20 Kasım 1919'da Ermeniler adına Bogos Nubar Paşa ile Kürtler adına Şerif Paşa bir anlaşma yaparak aynı devletin mandası altında birleşip bağımsız Kürdistan kurulmasını, azınlık haklarına saygı gösterilmesini, iki devlet arasındaki sınırın Paris Barış Konferansı'nda çizilmesini kabul ettiler. Muhtıra metninde şu ifadeler yer alıyordu:

> "İttihat ve Terakkinin aleni ve hafi idare-i meş'umesinden Ermenilerle Kürtlerin kurtarılması, ancak fenni ve iktisadi bir vazifedir. Bölgenin mandasını üzerine alacak bir büyük devletin düzenlemeleri ile her iki unsura istiklal verilmesi...".

Bu sırada Güneydoğu Anadolu bölgesinde gizli çalışmalarda bulunan ve "Kürt Lawrens'i" olarak nitelendirilen İngiliz Binbaşısı Noel de bölgedeki Kürt ve Ermeni ileri gelenleriyle yaptığı görüşmeler sonunda, Ermenistan ile Kürdistan arasında bir sınır tespit etmişti. Noel'in sınır tespiti çalışmaları, İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Webb tarafından uygun bulunmamıştı. İngilizler, Paris'te Ermenilerle Kürtleri bir araya getirmeye çalışırlarken, bazı Ermeni ileri gelenleri, doğudaki aşiret reislerine müracaat ederek Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte çalışmak teklifinde bulunuyorlardı. Haçetor isimli Ermeni eşrafı, aşiret reislerine müracaat ederek, Ermenilerle Kürtlerin er geç bir araya geleceklerini bildiriyor ve aynı soydan gelen! iki topluluğun bir-

leşmesi için şartlarının bildirilmesini istiyordu. Ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu aşiretleri bu istekleri reddediyorlar, Osmanlı topluluğundan ayrılmak istemediklerini ifade ediyorlardı.

Paris'te, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde kurulacak bir Kürdistan'ın kendisini kısa süre içerisinde geliştireceğinden bahseden Şerif Paşa, bu teşebbüsünden bir ay önce Cenevre'de Türkiyeli bazı aydınların yaptıkları toplantıda, Barış Konferansı'nda Türkiye'nin haklarını savunmakla görevlendirilen kurulun başına getirilmişti. Ne olmuştu da Şerif Paşa Osmanlı Devleti'nin haklarını savunmaktan vazgeçmişti, yoksa İngilizler onu ikna edecek bazı tekliflerde mi bulunmuştu? Bu soruların cevabını kesin olarak vermek güç. Ancak Şerif Paşa, bir yıl sonra İngilizlerin Ortadoğu'da oynadığı oyunu görerek Kürt delegeliği sıfatından da vazgeçecekti. Bu vazgeçiş, bütün problemleri halletmiş değildi, çünkü Şerif Paşa'nın kabahati yalnızca konferansa sunulan muhtıra ile sınırlı kalmamıştı.

Bu tür komplimanlara sahne olan konferans 30 Mart'ta, Venizelos'un verdiği muhtırayı inceledi. Yunan-Arnavut Komisyonu, İzmir ve arkasının Yunanistan'a verilmesini uygun buldu. Bu karardan yaklaşık bir ay sonra İngiliz Dışişleri Bakan Vekili Curzon, Müttefiklerin Türkiye hakkında siyasetinin kendileri için tehlikeli olacağını söylüyor, şu uyarıda bulunuyordu:

> "Barış Konferansının siyaseti tehlikelidir. Bu konuda görüştüğüm herkes fikir birliği içinde, susarsam görevimi yapmamış olacağım. Türklerin Anadolu'da bir hükümet kurmalarına izin verelim. Yoksa karışıklıklar artar."

Lord Curzon, Türkiye'de gelecekte olanları görüyor, uyarılarda bulunuyor, ancak burnunun dibindeki İtalyanların can çekişmesinden haberdar olamıyor ya da İtalyanlara karşı olan duygularından dolayı onların bu durumunu görmezlikten geliyordu. Bu yalnızca Lord Curzon'a ait bir düşünce değildi, Amerika Başkanı

Wilson, İngiltere Başbakanı Lloyd George ve Fransa Başbakanı Clamenceau da İtalya hakkında aynı olumsuz görüşlere sahiptiler. Konferans boyunca İtalya Başbakanı Orlando'yu görenler yüzlerini buruşturarak ondan kaçıyorlar, ancak sempatik tavırlı Venizelos'un sohbetlerini kaçırmıyorlardı. Bu davranış tarzının, Yunanlıların Anadolu'da kendileri için daha avantajlı bir ortam oluşturacağından mı yoksa gerçekten Venizelos'a karşı duyulan hayranlıktan mı kaynaklandığı bilinmez ama bilinen bir şey varsa o da her halükârda Türklerin ülkesinin işgal edileceği idi. Bu sebepten dolayı savaş sırasında İtalya'ya vaat edilen topraklar, konferansın "şımarık çocuğu" Venizelos'a peşkeş çekiliyordu. İngiltere böylece Hindistan ve Boğazlar yolu üzerinde kendisine bağlı olan jandarma ülkeyi güçlendirmiş olduğu gibi, bu stratejik bölgede rakip olabilecek İtalya'nın da önüne geçiyordu.

Paris Barış Konferansı'nda büyüklerin toplantısında, İngiliz Başbakanı Lloyd George, İtalyanlar aleyhine atıp tutuyor, Yunanlıları savunuyordu: *"İtalyanların Anadolu'yu istila ettiklerini her an haber alabiliriz. İş olup bittikten sonra onları Anadolu'dan çıkarmak güç olur."* diyordu. Lloyd George, Fransa Başbakanı ve ABD Başkanından, Yunanlıların İtalyanlardan önce Anadolu'ya çıkmalarına izin verilmesini istiyor, bir gün sonra İngiliz başbakanının önerisi kabul ediliyordu: Yunanlılar İzmir'i işgal edecekti! ...

İngiliz Genelkurmay Başkanı bu kararla ilgili olarak anı defterine şu notu yazmıştı: "Bütün bu iş delice ve adidir."

14 Mayıs 1919'da konferansta, yalnız İzmir değil bütün Osmanlı ülkesi ile ilgili önemli bir karar alınıyordu. Buna göre, İstanbul, Trakya ve Boğazlar Türk egemenliğinden alınacak, İzmir ve çevresi Yunan egemenliğine verilecekti. Yapılan manda önerilerinde ise, Yunanistan'a İzmir ve arkası, İtalya'ya güneye

uzanan bölge, Fransa'ya Ermenistan dışında Anadolu'nun kalan kısmı, Amerika'ya da İstanbul ve Ermenistan veriliyordu.

Bütün bu paylaşım kararları o kadar mantık dışı gelişiyordu ki, İngiliz Dışişleri Bakanlığı uzmanı Nicolson bu günle ilgili olarak şu kaydı tutmuştu: *"Bu bilgisiz ve sorumsuz kişiler, Anadolu'yu bir kek keser gibi kesiyorlar. Milyonların mutluluğuna böyle karar vermek korkunç değil mi? Balfour'la görüşürken Anadolu'nun bölünmesine karşı çıktım. Dediklerimin doğru olduğunu söyledi. Ancak Paris Konferansı'nda olduğumuzu unutuyorsun... dedi."*

Bu Konferans, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere batılıların yayılmacı emellerinin ortaya konduğu toplantılar silsilesi idi. Yunanistan ise onların "zafer sarhoşu fedaisi" olarak ileri atılmıştı. Paris'teki görüşmelerden de anlaşılacağı üzere Anadolu felaketinin sorumlusu iki kişiydi: David Lloyd George ve Elefterios Venizelos; Woodrow Wilson ve Georges Clemenceau Yunanlıların bu toprak kapma isteklerine tam olarak destek vermişlerdi. Curzon, General Wilson ve Churchill gibi İngiliz diplomatlar Lloyd George'un Yunan yayılmacılığını himaye etmesini ciddi bir hata olarak görmüşler ve bunu sık sık da dile getirmişlerdi. Bu hataların sonucu olarak doğan Sevr ve Versay Anlaşmaları kinin ve ihtirasın sonuçları idi. Tarih kin ve ihtirasa kurban olanları affetmeyecekti: Versay ve Sevr, uygulanmak istenen devletler tarafından parça parça edilerek yırtılacak, ancak bunu yapmak binlerce insanın hayatına mal olacaktı. Almanlar ve Türkler için bağımsızlık ve milli haysiyet duyguları önemli idi, Paris'te alman kararlarla her iki milletin de haysiyeti ve gururu ayaklar altına alınmıştı.

VENİZELOS'UN RÜYASI

Paris'te diplomasi becerisinin zirvesini yaşayan Venizelos, 1864 yılında, bir Osmanlı adası olan Girit'in Hanya şehrinde doğdu. Doğduğu yıllar, Etnik-i Eterya Cemiyeti'nin Adalar Denizi'nde yer alan bütün Osmanlı topraklarını Yunanistan sınırı içerisine dahil etmek için yoğun faaliyetler içerisinde bulunduğu yıllardı. Mora Yarımadası'ndan sonra İstanbul'u da içerisine alacak büyük Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmayı hedefleyen cemiyet, Avrupa'da Rönesans ile başlayan Yunan kültürü hayranlığından son derece istifade etmesini bilmişti. Bu cemiyetin hararetli üyelerinden birisi olacak olan Venizelos, bir Giritli olarak adanın Osmanlı idaresinden kurtulmasını ve bundan sonra Büyük Bizans İmparatorluğu'nu ihya etmek istiyordu. Bu düşünce sadece genç Venizeleos'un değil, 1829 yılında bağımsızlığını kazanmış olan Yunanistan'da yetişen bütün Yunan gençlerinin hedefi haline gelmişti. Avrupa'nın aydınları, kilise görevlilileri, liberalleri kısacası her sınıf halkı küçük Yunanistan'dan büyük şeyler ümit ederek Rönesans ve Reform çağının ilham kaynağı olan bu halka sempati ile bakmış, onun bağımsızlığı için çaba harcamıştı. Oysa küçük

Yunanistan kurulduğu yıllarda Avrupa'nın hayal ettiği kültürden çok uzak bir hayat yaşamaktaydı.

Avrupa'nın bu yersiz ve isabetsiz, ancak kendi amaçlarına uygun Yunan hayranlığından istifade etmesini bilen, hukuk tahsili görmüş olan Venizelos, Girit'in Yunanistan'a katılmasını amaçlayan ayaklanmaları düzenledi. 1898 yılında Girit komiserliğine atanan Prens Georgios'u düşürdükten sonra, yüksek komiser yardımcılığını elde etti, 1910'da Yunanistan'daki askeri yönetimin başkanlığına getirildi ve aynı yıl Liberal Parti'yi kurarak kral tarafından başbakanlığa getirildi. Böylece 1910 yılında Yunanistan'da meydana gelen olaylar Megali İdea (Büyük Düşünce= Bizans'ı yeniden ihya)'nın gerçekleşmesi yolunda atılacak adımları hızlandırdı. Bu teşebbüsler 1910'dan 1936'ya kadar başta Yunanistan olmak üzere, Balkanlar ve Doğu Akdeniz'deki siyasi olaylara kazanarak veya kaybederek imzasını koyacak olan yeni bir politikacıyı, Elefterios Venizelos'u sahneye çıkarıyordu.

Venizelos için gerçek başarı, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ ile kurduğu Balkan Birliği'nin desteğiyle, Türkiye'ye açtığı savaşta, Girit'in Yunanistan'a bağlanmasını sağlaması oldu. Bu başarı Venizelos'un hedeflerinden ilkinin gerçekleştirilmesi anlamına geliyordu. Ancak 1913 yılında Yunanistan'daki gelişmeler, Venizelos için kötü sonuçlar da getirecekti. Bu olaylardan ilki, Danimarka kökenli Kral I. Yorgo'nun bir akıl hastası tarafından öldürülmesi oldu. Yorgo'nun yerine, annesi Rus kökenli olan büyük oğlu Konstantin geçti. Balkan Savaşları sonunda tahta geçen bu yeni kral, Atina'da halk tarafından "Türkleri ve Bulgarları mağlup eden muzaffer kumandan" olarak çılgınca alkışlandı. Bu atmosferden etkilenerek kendisine son Bizans İmparatoru XI. Konstantin'in halefiymiş gibi XII. Konstantin sıfatı yakıştırılan kralın eşi Alman imparatoru II. Wilhelm'in kız kardeşi Sofia'ydı. Sofia, Alman hanedanından gelmesine rağmen, anneannesi olan İngiliz kraliçesi Viktorya'nın yanında büyüdüğünden İngiliz geleneklerini

benimsemişti ve Yunan sarayında bu yüzden tamamen "İngiliz stili" hâkimdi. Yunan kraliyet ailesinin fertleri, aralarında İngilizce konuşurlardı, askeri eğitimini Berlin'de yapmış olan Konstantin ise siyasi konularda Almanya'dan etkilenmiş olup, Alman düşünce ve disiplinine yatkındı. Saraydaki bu atmosfer garip görünse de Yunanistan kurulduğu günden beri Avrupa kökenli hanedan mensupları tarafından yönetiliyordu.[21]

Balkan Savaşlarına Kral Yorgo ile giren Venizelos, savaştan Kral Konstantin ile çıkıyordu. Bu değişiklik kısa süre içerisinde politik karışıklıklara sebep olacaktı, bundan sonra İngiliz yanlısı Venizelos ile Alman sempatizanı Konstantin arasında Yunanistan'ın dış politikasında çelişkiler ve çekişmeler yaşanacaktı. Bu durum Yunan toplumunu bir-iki nesil boyunca "Venizeloscular" ve "Konstantinciler" olarak ikiye bölecekti.

Konstantin, Cihan Harbi başladığında savaşa İngiltere yanında girmek isteyen başbakanına ve Etnik-i Eterya Cemiyeti'nin hayallerini taşıyan Yunan ideallerine göre daha mantıklı düşünebiliyor, savaşın Yunanistan için bir şey sağlamayacağını iddia ediyordu. Oysa Başbakan Venizelos, 1856 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda olduğu gibi tarafsızlıkla ellerinin boş kalacağını, Osmanlı mirasının paylaşılacağı savaş sonrası gelişmelerine seyirci kalınmaması gerektiğini iddia ediyordu. Bu düşüncelerini hem Almanların hem de İngiliz ve Fransızların savaşa katılma konusunda yoğun baskısı altında bulunan krala kabul ettiremeyen Venizelos, savaşın ikinci yılında, 1916'da Yunanistan'ın kuzeyine çekilerek Selanik'e yerleşti. Yanına kendisi gibi düşünen isyancı komutanları da alan Venizelos, başkenti Selanik olan ve İtilaf Devletleri'nin Doğu ordusunun himayesinde Milli Savunma hükümetini kurmuştu.

---

21 Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara, 1988, s. 68.

Kuzeydeki bu kuvvetin kendilerine vereceği desteği gören İtilaf Devletleri savaşın seyrine fazla tesir etmeyecek; ancak sonucunu getirecek bir teşebbüste bulunarak Atina'yı işgal edip Konstantin'i ülke dışına çıkardılar ve Venizelos'u tekrar Atina'ya getirdiler. Kral olarak Konstantin'in oğlu Aleksandr'ı seçmiş olan İtilaf Devletleri, Venizelos'un kendileri için yapmış olduklarını unutmayacaklardı.

Atina'da bu karışıklıkların yaşandığı sırada bundan daha kötü bir felaket Selanik'in eski Türk mahallesinde meydana geldi. 150.000 sakini olan şehir, ağustos ayının sert esen kuzeybatı rüzgârı ile çıkan yangını yaşıyordu (18 Ağustos 1917). Camilerin minareleri alev alev yanıyor, yangın Yahudi mahallesine de sıçrıyordu. Yangın 300 dönümlük bir alana sıkışmış ahşap binaların tümünü yerle bir etti. Yangından birkaç gün sonra Elefterios Venizelos'un liberal kabinesi yangında malını, mülkünü kaybetmiş 4.100 ailenin yanmış evlerinin arazisinin kamulaştırılacağını ilan ederek Selaniklileri şaşkına çevirdi. Yangın Sefaradların yaşadıkları semti tümden yok ettiği için bu mal sahiplerinden dörtte üçü Yahudilerdi.

Neden çıktığı bilinmeyen! yangının sonuçları tam Venizelos'un istediği gibi idi. Venizelos Selanik'in yeniden inşası için emirler vererek neo-klasik ve Bizans (Yunan) üsluplarını vurgulayarak en son kent planlama kuramlarına uygun bir kent merkezi yapılmasını istedi. Kendisine yeni Selanik'in düşünülen nüfusunun 350.000 olacağı söylenmişti ki, bu yangından önceki nüfusta yüzde 130 bir artış demekti. Bu plan gereği Selanik caddeleri Yunan tarihinin önemli anlarını ve mimari stilini temsil eden anıtlar ve heykellerle donatıldı.

Venizelos'un emeli Selanik'i modernleştirme iddiasının çok ötesine uzanıyordu. O bu şehirde yeni imparatorluğunun başkentini inşa ediyordu. Fransız Başbakanı Aristide Briand 1917

başlarında istifasından hemen önce Yunan lideri hakkında derin bir kuşkuya kapılmıştı:

> "Barış görüşmeleri başladığında Venizelos'un çok açgözlü davranacağından korkuyorum. Bizans İmparatorluğu'nu yeniden yaratma hayalini inkâr etmiş değildir... Yunanistan'ın geniş çaplı bir yayılması dünya barışına bir tehdit olacaktır. Ben uzun zamandır Yunanlılarla işbirliği istemişimdir ama asla bu koşullar altında değil."

Fransız Başbakan bu düşüncelerinde haksız değildi. Kısa süre sonra beklenen oldu.

1917 Mart'ında Rusya'da meydana gelen ihtilal İtilaf Devletlerine Yunanistan üzerinde daha etkili baskılarda bulunmak zorunluluğunu doğurmuş, bu baskı sonunda İttifak Devletleri'nin başşehirlerindeki (Berlin, Viyana, Sofya, İstanbul) Yunan elçilerini Atina'ya çeken Venizelos 1 Temmuz 1917'de Osmanlı Devletine de savaş ilan etmişti. Yunanistan'ın bu aşamada savaşa girmesi İtilaf Devletleri açısından çok büyük önem taşımayacaktı çünkü savaşın ilk yıllarında Çanakkale ve Sırbistan muharebelerinde duyulan destek ihtiyacı eskisi kadar önemini korumamaktaydı. Ancak İtilaf Devletleri'nin 1918 Eylül'ünde Makedonya Cephesi'nde girişikleri ve büyük savaşın sonunu getiren harekâta katkıda bulunabilecekti.[22]

Savaş sona erdiğinde Yunan halkının ve Venizelos'un İstanbul hayalini engelleyebilecek tek gücün İtalya olabileceği tahmin ediliyordu. Dünyanın en büyük ve muzaffer devletlerinin desteğini aldığı taktirde bunun da üstesinden gelebileceğini hesaplayan Venizelos, Paris Barış Konferansı'nda bütün diplomatik maharetini kullanarak ve İtalya'ya karşı bu devletlerde hakim olan stratejik ve politik uzaklıktan son derecede faydalanacaktır.

22 Misha Glenny, *Balkanlar*, s. 69-72.

Venizelos, toplanması öngörülen barış konferansının arifesinde Yunanistan'ın toprak talepleri hususunda kamuoyu oluşturmak ve mali ve askeri destek sağlamak üzere Paris ve Londra'da çeşitli temaslarda bulunacaktı, kendisi bundan sonraki zamanının büyük bir kısmını ülkesi dışında, Yunanistan için kulis yapmakla geçirecekti. Bu yüzden Mondros Mütarekesi'nden iki gün sonra, 2 Kasım 1918'de Türkiye ile ilgili isteklerini İngiliz Başbakanı Lloyd George'a bildirdi:

> "Makri'den Erdek'e kadar, Batı Anadolu'nun 812.000 Rum nüfusu ile Yunanistan'a bırakılmasını isteriz."

İtilaf Devletleri ve Venizelos bu düşüncelerini uygulamak için Anadolu'dan ve Rumeli'den kendilerine destekçi bulmakta güçlük çekmediler. Özellikle Rumlar, Mütareke'yi takip eden günlerde başta İstanbul olmak üzere Ege, Rumeli ve Doğu Karadeniz'deki yerleşim bölgelerinde taşkınlıklar yaparak Türkleri taciz etmeye başladılar. Bu hareketler de doğrudan doğruya Venizelos'dan talimat alan Mavri Mira (Kara Baht) adlı ve Anadolulu Rumların oluşturduğu bir cemiyet tarafından yönetiliyordu. Anadolu'nun Yunan kuvvetlerince işgal edileceğine dair söylentilerin yayılması da bu tecavüz ve aşırılıkların yoğunlaşmasına, Türk halkının giderek daha fazla ezilmesine sebep oluyordu.

İtilaf Devletleri'nin himayesi altında girişilen bu hareketler devam ederken İstanbul'daki Fener Patrikhanesi'nde de bazı değişikliklere gidiliyor, Mondros Mütarekesi'nin yol açtığı yeni ortam değerlendirilerek o tarihlerde Patriklik yapan V. Germanos (Kavakopulos)'un yerine daha dinamik ve yetenekli birisi, Dorotheos Mammelis patrik seçiliyordu. Osmanlı Rumlarının sözcülüğünü üstlenen Patrikhane ve yeni Patrik Dorotheos ilk iş olarak Yunan yayılmacılığına yardımcı olmak üzere paravan bir örgüt kurdu. Milli Komite adı verilen bu kuruluş öncelikle milliyetçi Osmanlı Rumlarının emellerini göz önünde tutmaktaydı

ve kısa sürede Avrupa'nın belli başlı merkezlerinde ve Osmanlı şehirlerinde teşkilatlanmıştı. Bu komitenin yoğun faaliyetlerine paralel olarak Patrikhane de ülkeyi yönetmekte acze düştüğü gerekçesi ile Babıâli'yi tanımazlıktan gelmeye başlamış, İzmir'in işgalinden bir ay önce Patrikhane ile Osmanlı Devleti'nin ilişiğinin kalmadığını, Rumları uyrukluk görevlerinden affettiğini ilan etmiş ve işi Rum okullarında Türkçe öğretilmesini yasaklamaya kadar götürmüştü.[23]

Tarihi bir belge olarak Patrik M. Doretheos'dan İngiliz Başbakanı Lloyd George'a gönderdiği bir mektubu burada kaydetmekte fayda vardır:

> "Türklerin kötü yönetimi devam ediyor. İstanbul hiçbir zaman ne kültür ne de nüfus olarak Türk olmamıştır. Müslümanlar için değil, fakat Yunanlılar için kutsal bir şehirdir. Büyük devletlerin Türkleri İstanbul'dan atmaması bir zayıflık sayılacaktır. Oysa İstanbul Yunanistan'la kuvvetli bir bağla bağlanmazsa Yunanlıların istekleri hiçbir zaman yerine getirilmemiş olacaktır. Türkler Boğazları koruyamadı. Yunanlılar uluslararası bir rejimle ve büyük devletlerin de çıkarlarını gözeterek koruyabilir. Bütün bu nedenlerle İstanbul anavatanla birleştirilmelidir. Bunu Boğazların uluslararası olması koşuluyla en iyi bir çözüm yolu olarak öneriyoruz. Biz İstanbul'a self determinasyon ve büyük devletlerin çıkarlarını garanti ediyoruz. Bu kabul edilmez ise İstanbul'un mandasını da almaya razıyız. Artık yeniden dünyaya gelen Yunanistan Türk mayasına katlanamaz, İstanbul'dan Türk hükümeti ve Türk Sultanı atılmalıdır. Barış Konferansı'nın en adil hareketi, doğudaki cinayetlerin yeniden tekrarına engel olmaktır, uygarlığın ve barışın haklarını vermesidir".[24]

23 Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı*, s.78-79.

24 *Türkiye'nin Parçalanması ve İngiliz Politikası, (1900-1920)*, s. 251-252.

Bütün bu bilgiler Venizelos'un Anadolu'da desteksiz kalmayacağını açıkça gösteriyordu. İstanbul'daki siyasi hava da buna yardım edecekti.

İTTİHAT VE TERAKKİ

İlk Tutuklamalar, İlk İdamlar, İlk Sürgünler

1889'da kurulduğu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin kaderini ilgilendiren hemen hemen her olayda yer alan İttihat ve Terakki Fırkası, son kongresinin son oturumunda (5 Kasım 1918) kendisini feshederek tarihe karıştığını ilan etti, ancak mevcut siyasi krizden dolayı bunu kabul etmek zorunda kaldığını kısa süre sonra gösterdi. Son kongresinde Teceddüt adıyla yeni bir parti kurulması da kararlaştırılmış olduğundan siyasi hayattan henüz çekilmeyen parti, Osmanlı Devleti ile aynı kaderi paylaşıyor, tarihinin en acı günlerini yaşıyordu. Talat Paşa Kabinesi'nin istifasından ve bazı önde gelen İttihatçıların yurt dışına çıkmalarından sonra İttihatçılara karşı bir kampanya başlatıldı. Bu hükümetin yerine kurulan Ahmet İzzet Paşa hükümetinde Ali Fethi Bey, Rauf Bey ve Cavit Bey gibi etkin İttihatçılar yer almıştı. Ancak bu kabinenin ömrü uzun olmadığından mütareke süresince, başta azınlıklar ve Hürriyet ve İtilafın ileri gelenleri olmak üzere anti-İttihatçı bir tutum sergilendi. Mondros Mütarekesi'ni müteakiben İstanbul'u işgal eden İtilâf Devletleri, savaş sırasında iktidarda bulunan İttihat ve Terakki mensuplarını, İngiliz esirlerine kötü

davranışlarda bulunmak ve Ermeniler hakkında sevk kararı alıp onları katletmek suçlarından cezalandırılmalarını istediler.

Bu baskılardan dolayı hükümet, feshedilmiş İttihat ve Terakki Fırkası'nın bütün mallarına el koymuş, genel merkez binasını mühürlemiş, partinin İstanbul'daki bazı binaları İngilizlerin emrine verilmişti. İttihatçıların yönetiminde olan sosyal kurumlardan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin Harbiye Nezareti'ne, Donanma Cemiyeti'nin Bahriye Nâzırlığı'na katılması ve her türlü mallarına ilgili bakanlıklarca el konulmasına ilişkin bir kararname de çıkarılmıştı.

Hem Anadolu halkı tarafından hem de İstanbul'u işgalleri altına almış olan İtilaf Devletleri tarafından savaşın ağır suçlusu olarak görülen İttihatçılara karşı bir de iktidara hazırlanan Hürriyet ve İtilafçıların eleştirileri eklenince durum şüpheliler hakkında hiçte iç açıcı sonuçlar doğurmamıştı. İtilaf Devletleri'nin ağır baskıları ve sürgünden dönen muhaliflerin intikam duyguları her geçen gün İttihatçıların geleceğini zora sokuyordu.

İngiltere ve Fransa için Mütareke'den sonra halledilmesi gereken önemli konuların başında Ermenilerin ve Rumların haklarının iadesi ve savaş suçlularının bir an önce hak ettikleri cezaya çarptırılmaları geliyor, bunu savaş boyunca yaptıkları propagandanın bir sonucu olarak görüyorlardı. Savaşın Osmanlı topraklarındaki yüzü, onlar için Hıristiyanların tutsaklıktan kurtarılması anlamına geliyordu. Bu sebeple mütareke döneminde kurulan her hükümet, İtilaf Devletleri'nin bu hassasiyetlerini görerek, kendisine öncelikli olarak savaş suçlularının yakalanarak cezalandırılması görevini verdi, bunu her şeyden önce kuruluş sebepleri olarak gördükleri İtilaf Devletleri'ni tatmin edebilmek için yapacaklardı.

Ermeni tehcirini ve sözde katliamın gerçekleştirenleri tespit etmek ve sorgulamak amacıyla 21 Kasım 1918 tarihinde Tahkik

Heyetleri oluşturulmuş ve bu heyetler Anadolu'nun değişik illerine yollanmışlardı. İçerisinde, Osmanlı Devleti'ndeki nüfuslarına oranla dengesiz bir biçimde gayrimüslim üyelerin de yer aldığı söz konusu heyetler, bir taraftan tehcir ve sözde katliam sanıklarını sorgularken, diğer taraftan da sorgulamalar sonucu suçlu olanları İstanbul'da kurulan Divân-ı Harb-i Örfî mahkemesine göndererek yargılanmalarını sağlamışlardı.

Kurulan inceleme heyetlerinin hazırladığı listeler çerçevesinde İttihatçıların tutuklanmasına başlanmış, bu tutuklama işlemi Ermeni ve Rumların da işin içine girmeleriyle tam bir karmaşaya dönüşmüştü. Hele Hürriyet ve İtilafçıların düşmanlıkları, hem İtilaf Devletleri'nin düşmanlıklarını hem de gayri müslimlerin düşmanlıklarını geçmişti. Onlara göre, Türk halkının çoğunluğu İttihat ve Terakki taraftarı idi, yakalananları asmak yetmezdi, bunlar sadece "ocağı kuranlardı, bir de ateşe üfleyenler vardı", bunların da cezalandırılmaları gerekliydi (Refi Cevad'ın Alemdar'daki yazılarından). Bu psikoloji ile ilk etapta 150 İttihatçı tutuklandı, ilk tutuklanan kişi, savaş yıllarında Diyarbakır Valiliği yapmış olan Reşit Bey olmuştur (5 Kasım 1918). Reşit Bey, 1919 Ocak ayında tutuklu bulunduğu Bekir Ağa Bölüğü'nden kaçınca hükümetin de başı İtilaf Devletleri ile belaya girmiş, bu yüzden yakalanması gerekli görülmüş ve sıkı takibe alınmıştı. Sıkı takip sonunda, yakalanacağını anlayan Reşit Bey hayatına son vermişti.

Tutuklular listesinde yakalanan 150 kişinin dışında, 130 kişi daha bulunuyordu. Tutukluların 1921 yılına kadar devam edecek olan mahkemelerinde 86 kişi yargılanmış, bunlardan 16'sı idam cezasına çarptırılmış ve 3 kişinin cezaları infaz edilmiştir. Cezaları infaz edilenler; Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey ve Erzincan'da otelcilik yapan Hafız Abdullah Avni'dir. Geriye kalan 13 kişinin idam kararları gıyaben verilmiştir. İttihatçıların yargılanması ve aldıkları cezaların infazında dönüm noktası, Damat Ferit'in ilk defa olarak

sadarete gelmesi olmuştur. Daha önce kurulmuş olan Ahmet İzzet Paşa ve Tevfik Paşa hükümetleri, hem tutuklamalar hem de yargılamalar konusunda İngilizleri oyalama politikası takip etmişler, bir bakıma bu işi askıya almışlardı. Ancak Hüriyet ve İtilaf Fırkası'nın ilk hükümeti olan bu hükümet daha ilk gününden itibaren bu kritik günlerde vatan ve milletin geleceğinden çok İttihatçılardan alacağı intikamın peşine düşerek tarihe kara bir leke bırakmıştır. İşte bu hükümetin kara lekelerinin başında idamlar gelmektedir.

Milli Mücadele tarihi açısından, Yozgat Mutasarrıf Vekili ve Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in yargılanması ve bunun sonucunda idam edilmesi önemli bir aşamadır. Bu yargılama ve kararın infazı milletlerin tarihinde az rastlanan olaylardandır. Savaş sırasında, 1915'te Ermenilerin, Boğazlıyan ilçesine bağlı Türk köylerini ateşledikleri ve üzerlerine gönderilen jandarmalara karşı silah kullandıkları sırada Boğazlıyan Kaymakamı olan Kemal Bey, Dahiliye Nezareti'nin emri üzerine bu Ermenileri Suriye taraflarına sevk etmişti. Kemal Bey bu eyleminden dolayı Kürt Mustafa Paşa Divan-ı Harbi'nde, 5 Şubat 1919 tarihinde yargılanmaya başlanmıştı. Bu davada, tehcir sırasında yapıldığı iddia edilen suistimaller sebebiyle Kemal Bey, Yozgat evkaf memuru Feyyaz Ali Bey ve Yozgat Jandarma Kumandanı Binbaşı Tevfik Bey yargılanmışlardı. Yargılamalar sonucunda Kemal Bey'e idam cezası verilmiş ve bu ceza tasdik edilmek üzere Padişaha sunulmuştu. Padişah Vahdettin Şeyhülislam'dan fetva aldıktan sonra bu idam hükmünü tasdik etmişti ve karar 10 Nisan 1919 tarihinde infaz edilmiştir. Tevfik Bey bu davada asıl suçlu olmayıp, işlenen "suçlara" ortak olduğu hükmüyle 15 yıl geçici kürek cezasına çarptırılmıştır. Müzayededen aldığı bir yüzük sebebiyle yargılanan sanık Feyyaz Bey'in davası ise aylarca sürmüştür. An-

cak bir müddet sonra davası ayrılmış, suçsuzluğu sabit görülerek beraat etmiştir.[25]

Şahitlerinin çoğunu bilinmeyen kişilerin oluşturduğu bir mahkemede yargılanarak idam edilen Kemal Bey'in tabutu, Kadıköy Karakolu'nun önünden geçirilirken halk heyecanlanmış, karakoldaki subay ve erler de bayrağı yarıya indirerek askeri merasimde bulunmuşlardı. Kemal Bey asılmadan önce *"aldığım emri yerine getirdim. Ecnebi devletlere yaranmak için beni asıyorlar. Yaşasın millet!"* diyerek son düşüncelerini açıklamıştır. Mezarı başında konuşan bir tıbbiye öğrencisi *"İngilizleri Odesa'dan attılar. Haydi biz de İstanbul'dan kovalım. Ne bekliyoruz! Felaketimizi hazırlayan İngiliz'i yok etmek zorundayız!"* dedi. Sonunda sekiz kişinin tutuklanacağı bu gösteriler, İstanbul'da işgalcilere karşı gösterilen ilk cesur davranıştı. Bu gösteriler üzerine Sadrazam Damat Ferit Paşa, İngiliz Komiserliği'ne dehşet içinde kaldığını söyleyerek bu tür gösterilere artık meydan verilmeyeceğini bildirecekti.

Türk mahkemelerinin yavaş çalışmasını gören ve fazla idam kararı veremeyeceğini anlayan İngilizler, idam ile başlayan hareket ve direniş üzerine tutuklu bulunan kişilerin de elde tutulamayacağını anlamışlardı. İşin ilginç tarafı Damat Ferit Paşa, İngilizlere müracaat ederek tutukluları elde tutmanın imkânsızlığından bahsediyor, bunların şehir dışında başka bir mekânda hapsedilmelerini istiyordu. Nihayet idamdan yaklaşık bir ay sonra İngiliz Karadeniz Orduları Başkomutanı General Milne'in emri ile Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu olan 67 kişiden 55'i Malta'ya, 12'si Mondros'a götürüldü. Damat Ferit hükümeti, olayı şeklen de olsa protesto edemedi. Kendilerine danışılmadan yapıldığı için olaydan ötürü Fransızlar, İngilizlere kızdılar. Mondros'a ve Malta'ya götürülenlerden bazıları, (eski) Sadrazam Sait Halim Paşa,

25 Feridun Ata, "Divan-ı Harbi Örfi Mahkemelerinde Ermeni Tehciri Yargılamalarına İstatistiksel Bir Bakış (1919-1921)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 62, Cilt: XXI, Temmuz 2005.

Şeyhülislam Hayri Efendi, Şura-yı Devlet Reisi İbrahim Pirzade, eski Dahiliye Nazırı Fethi, eski Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi, Prens Abbas Halim Paşa, Hüseyin Cahit, İsmail Canbolat, Mithat Şükrü, Halil Menteşe, Ağaoğlu Ahmet, Hüseyin Kadri beylerdi. Tutukluların İstanbul dışına çıkarılmalarına yalnızca sandalyesiz bakanlardan Tevfik Paşa, istifa ederek tepki gösterebilmişti.

Tecrübeli devlet adamı Tevfik Paşa, bu sürgünün ne anlama geldiğini çok iyi anlamış ve istifa ile buna karşılık vermişti ancak bunu göremeyenler o kadar çoktu ki... *Alemdar'da Refi Cevad, "Dün götürülen İttihatçıları süratle cezalandırmalıydık. Altı aydır icraat icraat diye bağırdık durduk. İngilizler de bıkıp usandı, alıp götürdüler. Şimdi kimin yakasına yapışacağız? İzmir hadisesi üzerine, sebep olanların (İttihatçıların) parça parça edilmesi lazımdı"* diyordu.

Bu sırada İttihatçılardan çoğu günlerini saklanarak geçiriyorlardı. Talat, Enver ve Cemal Paşalar yurt dışına çıkmakla beraber hem İngilizlerin hem de Ermenilerin takibinde olduklarından uzun süre aynı şehirde ikamet etmemeye çalışıyorlar, çoğu zaman kimlik ve kılık değiştiriyorlardı. Ancak yurt dışına çıkmak mı yoksa Türkiye'de kalmak mı daha iyi idi? Zira İstanbul, Berlin'den, Tiflis'ten farksızdı İttihatçılar için. İstanbul'da Berlin'i yaşayanların başında eski Maliye nâzırı olan ve o sırada bir evde saklanan Cavit Bey geliyordu. Fransız görevlilerden Weil, Maliye Nâzırı Cavit Bey'i saklandığı evde ziyaret etmiş, kendisi için uğraştıklarını, İngilizler ve İtalyanlar itiraz eder diye bir şey yapamadıklarını anlatmıştı. Cavit Bey, Amerikan, İngiliz faaliyetlerine karşılık Fransızların hareketsizliğinden şikâyet etmiş: *"Ben tek başıma Fransız müesseseleri için kendi hükümetimle, Meclis-i Mebusan'la ve Almanlarla mücadele etmişken, onlar buraya gelince, Osmanlı Bankası'nı kurtarmak için tesis etmiş olduğum bir bankayı meydandan kaldırmak istiyorlar"* diyerek

İttihatçılar arasındaki görüş ayrılıklarını ve kendi aralarındaki mücadelelerin gerçek yüzünü ortaya koymuştu.

Bu tutuklamalara, idamlara ve sürgünlere bir de tayin ve azilleri ilave etmek dönemin manzarasını ortaya koymak açısından önemlidir. İşte birkaç örnek...

İKİ ŞEHİR, İKİ VALİ

"Dün bir vali azledildi. Çünkü İttihatçı imiş!...
Diğer bir vali atandı. Çünkü İtilafçıdır... Günahtır! ..."
Hadisat, 26 Kasım 1918.

4 Mart 1919, işgal İstanbul'u ve Anadolu hareketi için önemli günlerden birisi idi. Zira bugün Milli Mücadele hareketinin ve Anadolu direnişinin kırılması için var gücüyle çalışacak olan Damat Ferit'in Padişah Vahdettin tarafından Sadaret'e getirildiği gündü. Padişah Vahdettin'in kız kardeşi Mediha Sultan'la evli olan Ferit Paşa, ılımlı ve yaşlı Tevfik Paşa'nın yerine sadrazam olmuştu ve bu makama gelmeyi en az 10 yıldır gözlüyordu. Bir aralık İttihatçılarla hareket etmiş ancak onlardan beklediği ilgiyi göremeyince Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucuları arasında yer almış, hatta bu partinin ilk başkanlığını dahi yapmıştı. Osmanlı Devleti'nin bu son döneminde beş kez hükümet kurarak mütareke döneminin fırsatlarından istifade etmesini bilmiş, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile birlikte İstanbul'da hakim durumdaki İngilizlerin sempatisini kazanacak faaliyetlerde bulunmuş olan bu sadrazamı Padişah Vahdettin'in dahi sevmediği rivayet edilirdi.

İngilizlere yakın olmanın karşılığını bulan Damat Ferit Paşa'nın bu ilk sadaretinde kurduğu hükümette ilginç isimler de yer alıyordu. Dahiliye Nâzırı Cemal Bey, Hürriyet ve İtilaf Fırkası kadrosundan hükümete dahil olmuştu. "Artin Cemal" olarak tarihe geçecek olan bu bakanın en önemli icraatı, basına verdiği demeçlerde, Türklere ağır hakaretler yağdırarak Ermenilerin ve Rumların ölümlerinden onları sorumlu tutması idi. Daha sonra bu demeçlerinin yanlış anlaşıldığını ifade ettiyse de İngilizlerin sempatisini kazanmak ve İttihatçılardan intikam almak için yaptığı bu açıklamalar tarihi kayıtlara geçmişti. Kısa süre sonra görevden alınınca parti ile sadrazamın arası açılacak, sadrazam partilileri daha fazla kızdırmamak için onu Konya Valiliği'ne tayin edecekti. Ancak Cemal Bey, Konya Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile el ele vererek bölge halkını Mustafa Kemal Paşa'ya karşı kışkırtarak Bozkır ve Konya ayaklanmalarına zemin hazırlayacaktı.

Damat Ferit Paşa'nın bu bakan atamalarından daha kötü icraatları vardı; Anadolu'da milli teşkilatlanmaya göz yuman, vatansever valileri görevden almak. Bu valilerin başında Batı Anadolu'da İngilizlerin planlarının uygulanmasına engel olan ve planlanan Yunan işgaline karşı halkı örgütledikleri görülen Bursa ve İzmir valileri geliyordu. Sadrazam göreve başlamasından bir hafta sonra İzmir Valisi Nurettin Paşa'nın yerine İzzet Bey (Kambur İzzet)'i, Bursa Valisi Ebubekir Hazım Bey'in yerine de Hürriyet ve İtilaf Fırkası ileri gelenlerinden Gümülcine eski Valisi İsmail Bey'i atamıştı.

Gümilcineli İsmail Bey, 24 Şubat 1919'da sürgünden İstanbul'a dönmüş, o gün Hürriyet ve İtilafın toplantısına katılmış, "kesin icraat hükümetine ihtiyaç var" diyerek belki de İttihatçılardan çektiği acıların intikamını almak için harekete geçmişti. Kısa süre sonra istediği icraat hükümeti kurulmuş ve kendisi de eskiden olduğu gibi valilik görevine dönmüştü. İsmail Bey'in Bursa'ya vali olarak atanması bu hükümet döneminde normal görünüyordu,

ancak eşine çok az rastlanan bir davranış, selefi yani yerine geçtiği Ebubekir Hazım Bey tarafından sergileniyordu.

Bursa Valisi Ebubekir Hazım Bey, görevden alınması üzerine Dahiliye Nazırı Cemal Bey'e çektiği, bir suretini de sadrazama gönderdiği 19 Mart tarihli telgrafta şöyle diyordu:

> "Bahtsız memleketin son ümitlerini de kırıp geçirerek fikir ve hamiyet erbabını üzen idare tarzınızın buralarda da yüz göstermeğe başlayan üzücü eserlerine tanık olmadan, beni korumadaki acele edişinize teşekkür ederek valilik makamını terk ettim..."

Bu telgrafı ile Dahiliye Nâzırı Cemal Bey'in yukarıda bahsettiğimiz davranışlarını da ağır bir şekilde eleştiren Hazım Bey hakkında tutuklama kararı çıkartıldı, 26 Mart'ta İstanbul'da teslim oldu ve yargılandı. Bu yargılama sonunda idama mahkûm edildi, ancak idam cezası hükümet değişikliklerinden dolayı gerçekleştirilemedi. Yargılanma sırasında kendisine sorulan soruların başında bu telgrafı niçin çektiği geliyordu. Hazım Bey mahkemeye verdiği cevapta o zamanki Bursa'nın durumunu ve halkın psikolojisini şöyle açıklıyordu:

> "... Bursa'dan çektiğim telgrafa gelince, eşkıyalığı önlemek maksadıyla evvelce kabul olunan aksi ve zararlı tedbirler eşkıyayı çoğaltmış ve cüretlerini arttırmıştı. Bursa'ya vardığım günden itibaren gece, gündüz çalışmak suretiyle iki buçuk ay içinde türlü türlü tedbirlerle ölü, diri iki yüzden ziyade eşkıya ve suçlu yakalattım. Emniyet yerleştiği bir sırada, Damad Ferid Paşa Kabinesi teşekkül eyledi. Bundan sonra bir kanun devri açılacağına ve herhalde kanun ve adaletin rehber olacağına dair resmi tebligat ve teminatla işe başlandı. Bu teminattan herkes gibi ben de memnun oldum. Birkaç gün sonra vilayetten azledilerek yerime Gümülcineli İsmail Efendi'nin tayin edilmek üzere bulunduğunu gazetelerde gördüm... Bu kötü idare, benim

azlimle değil daha halefimin memuriyetine irade çıkmadan önce, kabinenin istinat ettiği Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın fevkalade delegesi sıfatıyla ve "Yeşil Bursa'ya adalet getireceğiz!" yaygarasıyla oraya gelen ve sefil mahiyeti Bursa'da pek maruf olan bir şahıs, Gümülcineli İsmail Efendi'nin varışından evvel onun ve Fırkanın namlarına her türlü teşebbüslere girişmiş, hatta telgrafhaneye giderek İstanbul merkezini buldurup, oradan telefonla Fırka erkânıyla konuşmaya başlamıştı.

Biz böyle tehdit ve katil yolunda kullanılan kamaların, silahların kaçan İttihad ve Terakki erkân ve efradıyla memleketten çıkıp gittiklerine ve bu türlü cinayetlerin nihayet bulduklarını zan ile memnun olurken, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın sabırsız bir acele ile bunların kullanılmasına müsaade etmesinden pek ziyade mahzun ve kederli oldum. Ve bu teessürle sorduğunuz telgrafı Dahiliye Nezareti'ne yazdım ve suretini Sadrazam Damad Ferid Paşa'ya verdirdim."[26]

Hazım Bey, bu düşüncelerle Bursa'dan ayrılırken hatıralarında belirttiği gibi, Gümülcineli İsmail, Bursa'da valiliği sırasında birçok şikâyetlere sebep oldu ve görevinden azledildi. Yerine kim mi atandı? Gelen gideni aratır derler ya, işte tam öyle bir vali geldi Bursa'ya: "Kürt Mustafa Paşa"; İttihatçıları yargılayan, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey ile birlikte bir çok İttihatçıyı idama mahkum eden, mahkemelerdeki tavrı sebebiyle de halk arasında "Nemrut Mustafa Paşa" olarak tanınan kimse, bu yargılamalar sırasında gösterdiği ve kendisinden önce hiçbir hakimin veremediği kararı pervasızca alan Mustafa Paşa. Bu yargılamalardan sonra Damad Ferit Paşa tarafından adeta mükâfatlandırılarak 25 Eylül 1919'da Bursa Valiliğine atandı.

Meclis-i Vükela'mn itirazlarına rağmen Bursa'ya vali tayin edilen Mustafa Paşa, bu göreve giderken yanında bu bölgede

26 Ebubekir Hazim Tepeyran, *Zalimane Bir İdam Hükmü*, İstanbul, 1997, s. 49-64.

Kuva-yı Milliye'yi dağıtacağına kesin gözü ile bakılan Ahmet Anzavur'u da götürmüş ve fesat tohumlarının ekilmesine yardımcı olmuştur. Zira Anzavur'un Türk'ü Türk'e nasıl kırdıracağı kısa süre sonra görülecektir... Mustafa Paşa'nın Bursa valiliği çok kısa sürmüş, göreve başladıktan bir hafta sonra Bursa'dan kovulmuştur. Kendisini daha önce görev yaptığı Divan-ı Harbi Örfi'de (Sıkı Yönetim Mahkemesinde) hakim makamında zanneden Mustafa Paşa, Bursa'da vilayet makamında bazı Ermeni ve Müslüman kişilere yaptığı konuşmada, harb-i umumide şehit düşen Türk askerleri için son derece çirkin sözler sarf etmiş, bu savaşın meşru olmadığını iddia ederek savaş meydanlarında ölen subay ve erlerin bırakın şehit olmayı, "köpek ölüsünden" farkları bulunmadığı gibi tüyler ürperten ifadeler kullanmıştır. Bu sözler bir anda şehirde yayılmış, Kuva-yı Milliyeci bazı subay ve aydınlar Vali Kürt Mustafa Paşa'ya karşı şiddetli bir öfkeye kapılarak hemen şehirden uzaklaştırılmasını kararlaştırmışlardır. Bu öfkenin muhtemel sonuçlarından endişe duyan Mustafa Paşa 7-8 günlük valiliği sonunda 3 Ekim'de Bursa'dan kaçmıştır.

Bursa, bu valileri görürken İzmir farklı bir durumda değildi. Bu şehir de Bursa ile aynı kaderi belkide daha kötüsünü yaşayacaktı. Bundan daha kötüsü olabilir mi? Bir şehre bundan daha kötü idareciler gelebilir mi? Evet gelebilir, çünkü Mustafa Paşa'nın akrabaları arasında daha ne cevherler vardı. İşte bu değerli cevherlerden birisi de İzmir'e vali tayin edilen İzzet Bey'di.

Babanzadelerden olan Nemrut Mustafa Paşa, yine aynı aileden II. Abdülhamid döneminde Hariciye Nâzırlığı ve Şura-yı Devlet reisliği görevlerinde bulunan Kürt Said Paşa'nın kız kardeşi Safiye Hanım'la evli idi. Said Paşa'nın kardeşlerinden birisi de, geçen Tevfik Paşa Hükümeti zamanında Evkaf Nâzırlığı ve Dahiliye Nâzırlığı vekilliği yapmış olan İzzet Bey'di. İşte Mustafa Paşa bu İzzet Bey'in eniştesi idi. İzzet Bey bu akrabalık dolaysıyla eniştesi Mustafa Paşa'nın tehcir davalarına bakmak üzere 16

Aralık 1918 tarihinde kurulan Divan-ı Harb-i Örfi mahkemesi üyeliğine atanmasını sağlamıştı. Bu akrabalık ilişkilerine, Paris Barış Konferansı'nda Ermenilerle ortaklaşa hareket eden Kürt Şerif Paşa'nın eklenmesi galiba yerinde olur; o da hariciyeci Said Paşa'nın oğlu idi. Dolayısıyla Mustafa Paşa, Şerif Paşa'nın halası ile evli idi.

Bu kısa bilgiler bize milletin bu buhranlı günlerinde kimler tarafından nasıl idare edildiğini, bu atamalarla Yunan işgali için nasıl ortam hazırlandığını da açıkça göstermektedir.[27]

İzzet Bey, İzmir Valisi olan Nurettin Paşa'nın yerine vali olarak tayin edilmişti. Nurettin Paşa, İtilaf Devletleri'nin Damat Ferit hükümetini sıkıştırması sonucu, bu görevlerinden alınarak İzmir'den ayrılacak, Kolordu Komutanlığı'na da Ali Nadir Paşa atanacaktır. Nurettin Paşa, İzmir'de milli örgütlenmeyi desteklediği için İngilizlerin dikkatini çekiyordu. İzmir'in yeni Valisi (Kambur) İzzet Bey, kendisi göreve başlayıncaya kadar Valilikte ve Kolordu Komutanlığında kalmasını çok sakıncalı gördüğü Nurettin Paşa'nın İzmir'den hemen ayrılmasını istedi. Valilik görevine başlar başlamaz, ilk iş olarak, bir Yunan işgalini önlemek için çalışanları baskı altına aldı, görevine başladığında verdiği demeçte "Yunan halkının temiz dostuyum" dedi ve bundan sonraki çalışmalarının yönünü gösterdi. İzmir'de yayınlanan Anadolu ve Duygu gazetelerini kapattı.

İzmir'in işgalinden bir gün önce verdiği ve işgal günü yayınlanan demecinde: *"Bazı kötü niyetliler, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği söylentisini çıkarmışlardır. Tekzip olunur!..."* diyerek ülke meselelerine ne kadar vakıf olduğunu da gösterdi. İşgal günü İngiliz elçiğine sığındı, 17 Mayıs'ta bir bildiri yayımlayarak, İzmir olaylarının büyütüldüğünü, olayın İtilaf Dev-

27 Feridun Ata, *Süleymaniyeli Nemrut Mustafa Paşa*, İstanbul, 2008. s. 29-31

letleri kararıyla İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden ibaret olduğunu bildirdi. Herkesin iş ve gücüyle meşgul olmasını istedi ve bu açıklamaları sebebiyle Yunan İşgal Komutanlığı tarafından tekrar görevine başlatıldı. Valinin Yunanlılar ile çalışacağı bu iade ile açıkça görülmüştü. Bu iade ile Yunan işgal kuvvetleri direnişi de kırmak istemişlerdi. Zira Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey bile, *"Vali İzzet, mülki işlere bakmaya devam ettiğine göre, işgal yalnız askeri niteliktedir. İzmir'de bazı olaylar olduğu haberlerine önem verilmemesi fikrindeyim"* diyordu. Böyle bakana böyle vali de yakışıyordu!

Yunan Siyasi Temsilcisi Steryadis ile de bir görüşme yapan İzzet Bey, bilgi isteyen gazetecilere, Steryadis'in muktedir, ince bir zat olduğunu, her çeşit kolaylığı göstermeye söz verdiğini söyleyerek Yunan hayranlığını ortaya koydu, bu tavrı Yunanlılara o kadar güven vermişti ki, İzmir gazetelerinde yayınlanan İşgal Komutanı Zafiriu'nun günlük emirlerinde, *"... Şehrimizde veya civar köylerde bulunan Türk subayları bugün öğleye kadar Ali Nadir Paşa veya Vali Bey önüne giderek görünmezlerse kanuna aykırı davranmaktan sorumlu tutulacaktır"* diyerek bunu gösteriyordu.

Valinin bu davranışlarından rahatsız olan 17. Kolordu Komutan Vekili Bekir Sami Bey, Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği yazıda, İzmir Valisi İzzet Bey'in bir genelge ile Yunan birliklerinin özel törenle ve saygıyla kabulünü istediğini bildirerek, bu ile milli inanç ile donanmış, azimli yöneticiler gönderilmesini istedi. Ancak İstanbul'dakilerin bunu yapmaya güçlerinin yetmeyeceğini o da biliyor, en azından uyarı görevini yerine getirmiş oluyordu. Bu hükümetin ve Dahiliye Nâzırının yönetim anlayışını göstermesi açısından bir azli daha göstermek ve bunu belge ile sabit hale getirmek galiba daha isabetli olur. Yukarıdaki bilgilerin tarafgir ve kişilerin hatıralarına bağlı olduğu düşünülebilir. Ancak şu ve-

receğimiz belge gibi yüzlerce yazışmanın arşivlerimizde ve tarihi kayıtlarımız içerisinde bulunduğu da unutulmamalıdır.

Ele alacağımız belge, Bursa Vilayeti'nin Bandırma Kazası Kaymakamı Recep Bey'in 10 Mart 1919'da, yani İzmir ve Bursa valilerinin tayinlerinden bir gün önce, Dahiliye Nâzırı Cemal Bey tarafından Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya gönderilmiş azil yazısıdır. Bu azlin gerekçesinde Cemal Bey, Recep Bey'in, Balıkesir Mutasarrıfı iken hakkındaki şikâyetlerden dolayı (suçu Kuva-yı Milliye'yi desteklemekti) azledilen Hacim Muhittin Bey'e mensup olduğunu, İttihat ve Terakki Fırkası'nın emellerine hizmet etmekte bulunduğunu ifade ediyor, son ve gerçek sebebi çekinmeden şöyle açıklıyordu:

> "...Rum Patrikhanesi'nden verilen bilgiye göre, bu kaymakam ahaliye kötü davranmakta ve Bandırma kazasında asayiş ve emniyet bulunmadığı bildirilmektedir. Bu sebeplerden dolayı bu kaymakamın azli caizdir."[28]

Mütareke dönemi bu tür tayin ve azillerle doludur. Gerekçeler ise hep aynı sebebe dayanmaktadır, particilik ve milli direnişe destek olmak. Ancak millet bu yönetim tarzına daha fazla dayanamayacaktır. Bu arada işgalcilere dayanarak makamlarını korumak isteyen, günlük çıkarlar peşinde koşan vali ve mutasarrıflar da işgalleri kolaylaştırarak, işgallere karşı tepkileri önlemişlerdir. Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey (Hüsnüyadis)'in yaptığı gibi...

---

28 Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Evrakı (BEO. A.VRK.) 826/74.

BATI ANADOLU'DA İŞGAL HAZIRLIKLARI

Savaşın sona ermesi ile birlikte üzerinde en çok tartışılan Osmanlı toprağı Batı Anadolu sahilleri oldu. Bu durum hem galipler hem de Osmanlı Devleti için geçerli idi. Savaş, bu alan dışında cereyan etmiş olmasına rağmen, ülkenin bu bölgesinin insan kaynağını, yiyeceğini ve çiftlik hayvanlarını önemli ölçüde azaltmıştı. Aşağı yukarı bir milyon sığınmacı Balkanlar'dan ve Doğu Anadolu'dan kaçıp bu bereketli bölgeye gelmişti. Bu insanlar bölgenin bereketinden faydalanmak için gelmişler ancak sefaletin daha çok artırmasına sebep olmuşlardı. Bütün dünya gibi savaşın iktisadi ve sosyal yönden ağır yükünü çeken Batı Anadolu halkı yeni endişelere kapılıyordu. Bölgenin geleceği üzerinde çeşitli söylentiler çıkıyor, Rumların tavrının ne olacağı merak ediliyordu.

Farklı unsurlar arasında gerginleşen ilişkiler göz önüne alındığında şimdi olaylar, tarafları değişen şartlarda karşı karşıya getiriyordu. Ancak Türkler ve Rumlar arasındaki düşmanlık, Balkan Savaşlarında yaşanan olayların doğal bir sonucu olarak görünüyordu. Osmanlı yönetimi, Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Balkan Müslümanlarının tehcir edilmesine misilleme olsun diye Anadolu Rumlarının tehcirine yönelik bir politika be-

nimsememişti, ama İttihat ve Terakki yönetimi, Osmanlı Devleti içindeki Rum işletme ve ticarethanelerine boykot başlatmış ve Rumlara gözdağı verme politikasını benimsemişti. Batı Anadolu şehirleri, aynı zamanda Rum nüfusun en çok yaşadığı yerlerdi ama savaş sebebiyle 20 bin Rum, Batı Anadolu'dan ayrılmak zorunda kalmıştı. Anadolu sahillerinin hemen açığındaki Yunan adalarına sığınanlar da vardı. Türklerden bir başka 80 bin kişilik grup, Balkan Savaşları sırasında Doğu Trakya'dan ayrılmıştı.

Mütarekenin imzalanmasından bir ay geçmeden İzmir'deki Rumların eylemleri Türkleri rahatsız etmeye başlamıştı. Osmanlı hükümeti, "İzmir'deki Rum unsurunun Osmanlı duygularını ve İslam ahaliyi rencide edecek şekilde gösteriler yapmak için her vesileden istifade ettikleri" yönünde şikâyetler üzerine bir toplantı düzenlemiş, Rum Patrikhanesi'nin bu üzücü olaylara nihayet vermesi için harekete geçmesinin beklenemeyeceğini düşünerek meseleyi Amiral Calthorpe ile görüşmeyi kararlaştırmıştı.

Hükümet, bu kararla kendi vatandaşı Rumlar üzerindeki hakimiyetini kaybettiğini de kabul etmiş oluyordu. Yunan hükümetinin Anadolu'da asayişi ihlal için çalıştığı, bazı yerlerde nüfus çoğunluğunu sağlamak amacıyla sahillere insan göç ettirdiği için inceleme yapılması da yine Osmanlı hükümeti tarafından uygun görülmüştü[29]. Bu çalışmalar içine giren Osmanlı hükümeti, bir Yunan işgalini muhtemel görüyordu.

Paris'teki galiplerin Batı Anadolu'da başlayan bu kaynaşmayı görecek durumları zaten yoktu. Onlar için önemli olan mağluplara gerekli cezanın verilmesi ve ortaya çıkacak yeni durumun kendileri açısından en avantajlı şekli alması idi. Bu yüzden İtalya'ya

29 Tayyib Gökbilgin, "1919 Yılında Yabancı Devletlerin İşgalleri ve İstekleri Karşısında İstanbul Hükümeti", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı: 34 (Aralık 1987), s. 18.

vaat edilen bu topraklar şimdi Yunanistan'a verilmek isteniyor, böylece güçlü bir rakip yerine daha zayıf ve kontrol altında tutulabilecek bir müttefik Batı Anadolu'ya yerleştiriliyordu. İşi çığırından çıkaran ve İzmir'in işgali konusunda İngilizleri harekete geçiren şey de bu oldu. Savaş sırasında imzalanan Londra Antlaşması'nın kendilerine verdiği hakkı kullanan İtalyanlar 29 Nisan 1919'da Antalya'ya asker çıkarmışlar, İzmir'in de kendileri tarafından işgalini isteyerek yine savaş sırasında imzalanan diğer bir anlaşma olan St. Jean de Maurienne Anlaşması'nın yürürlüğe konması için baskıya başlamışlardı. Fakat Rusya'nın bu anlaşmayı onaylamamış olması, bunu hukuken geçersiz bırakmıştı.

İtalya'nın bir olup-bitti ile İzmir'i işgalinin önüne geçmek isteyen Müttefikler, Venizelos'un ve kendi emperyalist ihtiraslarının kurbanı oldular. İşgal için Yunanistan'ı serbest bıraktıklarında bahaneleri hazırdı. Buna göre, Türk çeteleri ve sivil halkı uslu durmuyorlar, bölgedeki Rum ve diğer azınlıkları büyük bir tehlike içinde bırakıyorlardı. Mütareke'nin yedinci maddesi de sükûn ve nizamın korunması için böyle bir müdahaleye imkân veriyordu. Bu iddianın gerçek dışı olduğu daha sonra açıkça ortaya çıkacaktı.

İzmir'in işgalinden yaklaşık on beş ay sonra İstanbul'daki Müttefiklerarası Komisyon'un, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali hakkında vermiş olduğu rapor şu sözlerle başlıyordu:

> "Yapılan soruşturma göstermiştir ki, Mütarekeden beri Aydın vilayetindeki Hıristiyanların genel durumları memnunluk vericidir ve güvenlikleri hiçbir zaman tehlikeye düşmemiştir. İzmir'in işgali, yanlış bilgilere dayanılarak Barış Konferansı tarafından emredilmişse, bunun ilk sorumluluğunun, yukarıda belirtilmiş olan gerçekler hakkında yanlış bilgiler vermekte ısrar etmiş olan hükümetler ve kişilere ait olması gerekir. Onun için, bu işgalin hiçbir şekilde haklı

olmadığı ve Türkiye ile Müttefikler arasında imzalanmış bulunan ateşkesin koşullarını ihlal ettiği muhakkaktır."

Ancak bu gerçekleri ustalıkla örten Venizelos, iddialarını önceden hazırlayarak konferansa verdiği 30 Aralık 1918 tarihli bir muhtırada belirtmiş ve bunları savunmuştu. Konferansın yetkili yüksek kademeleri, Yunan işgalinin yalnız İzmir ve Ayvalık kazaları ile sınırlı kalmasına karar vermişlerdi. Venizelos, Yunanistan hesabına, üzerinde hak iddia ettiği bölgede Rumların çoğunlukta olduğunu söylüyor ve bunu teyit için de bir takım istatistikler gösteriyordu. Venizelos muhtırasında, Türklerin Hıristiyanları katlettiklerini de iddia ediyordu. Bütün bu sebeplerden dolayı o, Wilson Prensipleri'ndeki özerklik şeklini de kabul etmiyor, bütün bu bölgelerin Yunanistan'a ilhakını istiyordu. Yunanistan'ın İzmir'in işgali ile hedeflediği amaç, Büyük Yunanistan idealini gerçekleştirmekti. Bunun için Osmanlı İmparatorluğu'nun politik, ekonomik ve askeri kudret bakımından en zayıf bulunduğu bir zamanı fırsat bilerek faydalanmak istemişti. Bütün bu gelişmeleri göz önünde tutan İtilaf Devletleri, Paris Barış Konferansı'nda Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesini kararlaştırdılar. Bu kararın uygulanabilmesi için gerekli ön çalışmalara başladılar.

İşgalden dört ay öncesine kadar İzmir Valisi ve Kolordu Kumandanı Nurettin Paşa idi. Nurettin Paşa muhtemel bir işgale karşı hazırlıklı bulunuyor ve halkı bu konuda uyanık tutuyordu. Cesur kararları ile Batı Anadolu'da kuvvetli bir otorite kuran Nurettin Paşa, 17 Mart 1919'da ilk kongresini yapmış olan Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin İzmir'de kurulmasına yardım etmiş ve Türk halkının moralini yükselterek bir Yunan işgaline karşı şiddetli mukavemet edilmesi hususunda kararlı davranmıştı. Nurettin Paşa'nın bu tedbirleri Venizelos'u rahatsız ettiğinden azledilmesi için gerekli düzmece vesikalar hazırlanmış,

paşanın bütün Hıristiyanları öldüreceği dedikoduları çıkarılmıştı. Bu fırsattan istifade eden Lloyd George, 5 Mayıs 1919'da üçler komitesindeki konuşmasında "Yunanlıların İzmir'i işgal etmelerine imkân verilmelidir" demişti. Bu çalışmalar ve şikâyetler üzerine Nurettin Paşa görevden alınarak yerine valiliğe Kambur İzzet Paşa ve kolordu kumandanlığa da Ali Nadir Paşa getirildi.

İzmir'in Yunanistan tarafından işgali önündeki en büyük engellerden birisi de nüfus sorunu idi. Rum milliyetçileri XIX. yüzyıldan itibaren İzmir'de Rumların çoğunlukta olduğunu göstermek için ellerinden gelen gayreti göstermişlerdi. Türk resmi vesikalarına göre, Aydın vilayetinde 1897 yılında %82 olan Türk nüfusu 1906'da %76'ya düşmüştü. Anadolu'da Rum nüfusunun hızla artması ve yer yer bazı bölgelerde üstünlük sağlamaları Rumlarda büyük ümitler doğurdu.[30]

Savaştan önce Rumlar, Batı Anadolu nüfusunun % 14'ünü oluşturuyorlardı. Çoğunlukla Türk olan Müslümanlar ise nüfusun % 80'ini oluşturmaktaydı. Rumlar için bölgeyi düzene koymanın yolu, Müslümanların buradan tahliye edilmesini gerektiriyordu. İtilaf Devletleri için bu tahliye bir gereklilik olmamakla birlikte Rumlar için zaruretti. Mütarekeden itibaren bu zarureti gören Rumlar bu yönde çalışmaya başladılar. Daha Mütareke'nin ilk haftasında, 6 Kasım'da İzmir Limanı'nın açılmasını sağlamak, Müttefik çıkarlarını korumak ve asayişi temin için İzmir'e gelen Binbaşı Alıan Dickson yönetimindeki İngiliz 39 numaralı savaş gemisi, Rumların sevgi gösterileriyle karşılandı. Aya Fotini kilisesine Yunan bayrağı, rıhtım ve caddelerle mağazalara Müttefik ve Yunan bayrakları çekildi. Diğer yandan Mondros Mütarekesinden bir gün sonra bir İngiliz monitörünün İzmir Körfezi'ne gelmesini fırsat bilen İzmir'in yerli Rumları şehirde nüfusun

30 Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi,* İzmir, 1974, s. 91.

çoğunluğunu oluşturduklarını göstermek için hazırladıkları çok sayıdaki Yunan bayraklarını her tarafa asarak İngilizleri etkilemek istemişlerdi. Rumlara 24 bin Yunan bayrağı dağıtılmıştı. Bu ilk durumu görmek İzmirli Türkleri tabiî ki endişelendirmişti. İlk teşkilatlanma düşüncesi ciddi olarak bu tarihten itibaren ele alınmaya başlanacaktı.

Mütareke döneminde İzmir ve Batı Anadolu ile ilgili yayın yapan ve gerekli hallerde bir Türk grubu tarafından (İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti) özel olarak yayınlanan Smyrna Turque (Türk İzmir'i) ise muhtıralara, grafiklere, istatistiklere ve araştırmalara dayalı olarak haberleri doğru bir biçimde veriyordu. 17 Mart 1919 tarihinde İzmir'de toplanan Büyük Kongre tarafından İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine Smyrna Turque adıyla gönderilen telgrafta, nüfus durumuna değinilmiş ve Aydın Vilayeti, Karesi ve Menteşe Sancaklarının yüzde seksenini teşkil eden Türklerin mülk, servet bakımından yüzde seksen beş gibi yıkıcı bir çoğunluğa sahip oldukları ifade edilmişti. İbnü'l-Cemal M. Ragıb'ın nüfus istatistiklerine göre, İzmir Sancağında toplam nüfus 605.584 olup, bunun 414.955'i Türk, 180.259'u Rum'du.[31]

Bu nüfus bilgilerine rağmen Yunanistan'ın konferanstaki talepleri oldukça abartılı idi. Ayrıca Yunan istekleri İtalya'nın bölgedeki çıkarları ile de çakışıyordu. Venizelos'un İzmir ile ilgili teşebbüslerinden haberdar olan İtalya'nın İstanbul temsilcisi Kont Sforza, bu teşebbüsün önüne geçebilmek için Arnavutluk'ta bulunan İtalya memuru Ahmet Dino isminde birini bir heyetle İzmir'e göndererek Yunanlılar yerine İzmir'in işgali için İtalyanların tercih edilmesine çalışılmasını istedi. Ahmet Dino, İzmir'deki etkin isimlerden Cami Bey'le anlaştı ve bir heyet kuruldu. İzmir'den

31 Necmi Ülker, "Mondros Mütarekesi Döneminde Aydın Vilayetinin Nüfusuna Dair Bir Belge", *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, V (1990), s. 25.

İtilaf devletlerine telgrafla başvurulması kararlaştırıldı, çekilen telgrafta, Yunanlıların bu bölgede yeni karışıklıklara sebep olacağı belirtilerek, İzmir'in Yunanlılar yerine İtalyanlar tarafında işgali istendi. Bütün bu teşebbüsler bir sonuç vermemiş ve 24 Nisan 1919'da İtalya Başbakanı Orlando'nun konferansı terki üzerine İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik devletleri tarafından İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline karar verilmişti.

İZMİR'İN İŞGALİ

Batı Anadolu'daki Türk gruplarının Yunan isteklerini reddeden haklı taleplerine ve verdikleri bilgilere rağmen İzmir'in işgaline karar veren İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri, işgalin Amiral Calthorpe tarafından yürütülmesini uygun buldular. Bu karara göre, Yunan birlikleri 14 Mayıs'tan önce İzmir Körfezi'ne girmeyecek, Türkler de bu durumdan 12 saat sonra haberdar edilecekti.

13 Mayıs 1919 günü, mevcut yabancı gemilerine ilaveten İtilaf Devletleri donanmalarına mensup birçok harp gemileri daha İzmir limanına gelmişlerdi. Bunlar Yunan işgalini kolaylaştırmak için baskı görevi göreceklerdi. 14 Mayıs sabahı Amiral Calthorpe'un başkanlığında Fransız, Amerikan, İtalyan ve Yunan filoları komutanları toplanmışlar, İzmir'in nasıl işgal edileceğini görüşmüşlerdi. Bu toplantıda alınan kararlar aynı gün Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ya ve Vali İzzet Bey'e tebliğ edildi. Bu notada, *"İzmir istihkâmları ile civarı ve müdafaa tertibatına sahip bulunan arazi, Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi gereğince bugün (14 Mayıs 1919) öğleden sonra saat 14.00'de İtilaf Devletleri kuvvetleri tarafından işgal edilecektir."* deniliyordu. Bu durumu Harbiye Nezareti'ne bildiren Nadir Paşa, *"işgal olacağına dair Babıâli'ye verilmiş bir malumat yoktur. Amiralin*

bu teklifi mütareke şartları icabından olmakla uygun görülmesi lüzumu tabiidir." deniyor, bu işgalin geçici olduğu düşünülerek Yunanlıların İzmir'i işgal edeceği şayiasına önem verilmemesi tavsiye ediliyordu.

Bu tavsiye üzerine birliklerine emir gönderen Nadir Paşa, İtilaf kuvvetlerine karşı konulmadan askeri malzemenin bunlara teslim edilmesini istiyordu. Bu emirler doğrultusunda Türk personel hiçbir mukavemet göstermeksizin kendi kışla ve garnizonlarına çekilmişlerdi.

Yılda 7.000 geminin uğradığı İzmir limanına, 15 Mayıs 1919 Perşembe günü sabahı gelen gemiler bu sefer ticaret maksadıyla değil bu limanı ele geçirmek amacıyla geliyorlardı. İzmir, 12.000 mevcutlu Yunan askeri kuvveti tarafından işgal edildi. Şehirdeki Türk makamları 12 saat önce bu işgalden haberdar edilmişlerdi ve işgal sırasında hâlâ nasil davranacaklarını bilmiyorlardı. Buna karşılık işgal için hazırlık yapmış olan İzmir Başpapazı Hrisostomos, karaya çıkan Yunan askerlerini kutsadı, ellerinde Yunan bayraklarıyla rıhtıma birikmiş Rumlar, coşkun gösteriler yaptılar. Yunan erleri de rıhtımda Venizelos'un tablosu önünde oyunlar oynadılar ve bir gün İstanbul'a da bu coşku ile gireceklerinin hasretini çektiklerini dile getirdiler.

İzmir'deki bu coşkulu hava Yunanistan'ın her yerinde yaşanıyordu. Atina Belediye Başkanı Patris, düzenlenen törenlerde *"Bugünden başlayarak İyonya'nın güzel çiçeği İzmir, Yunanistan'a aittir"* diyor, Venizelos askerlerine yayınladığı günlük emrinde: *"Milli ordumuzun uzun tarihinde, tümenlerinden birine sizinki kadar şeref dolu bir görev nadiren verilmiştir. Barış Konferansı'nın güvenine layık olacağınızdan eminim. Asla ümitsizliğe düşmeden asırlarca bugünü beklediniz. Tavır ve hareketlerinizle medeniyetin ön safında bulunduğunuzu göstermelisiniz. Türklere güven veriniz."* ifadelerini kullanıyordu.

Olayın şahitlerinden Rum Kapses'in anlatımı ile İzmir'in işgali şöyle gerçekleşmişti:

"Sevinçli haber daha bir gün öncesinden İzmir'de dilden dile dolaşmakta idi. O gece hiç kimse gözünü yummamıştı. Genç kızlar, özgürlük getiricilere serpmek için gülleri yaprak yaprak yoldular; hanımlar ikram etmek için tatlılar pişirdiler ve yaşlılar, çocuklara, kendi soylarının ölümsüz destanlarını anlattılar; o destanlar, yüzyıllardan beri, köle edilmez tutsakların ruhunu ısıtmış idi. İzmir Metropoliti Khrysostomos'un üzerinde, imparator rütbesindeki yüksek papazlara özgü giysisi vardı; mübarek bedenini kutsal bir nur aydınlatıyordu. Deniz Albay Mauroudes'in geldiğini mübaşir bağırarak haber verince, onu kendisi karşılamak üzere telaşla ilerledi. Çevik subay, heyecandan solgun, askerce selam verdi. — İşte! Göründüler... Geliyorlar..."[32].

Rumlar, büyük bir özlemi böyle gideriyorlar, yüzyılların birlikte yaşama mirasını böyle parçalıyorlardı. Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanı Zafiriu bu parçalanışın uygulayıcısı olarak yayınladığı bildiri ile bunun üstünü örtmeye çalışıyordu:

"İzmir ve dolaylarının işgaline başlıyorum. Amaç, mevcut kanunların korunması ve desteklenmesiyle bütün halkın refahını sağlamaktır. Memurlar işlerine devam etsinler. Şikâyetler için kumandanlığın kapısı daima açıktır ..."

İşgalden hemen sonra Yunan işgal kuvvetleri komutanlarının adalet ve sükûnet vaatlerinin hiçbir gerçek yönü olmadığı anlaşıldı; işgal kuvvetlerine katılan yerli Rumlar, İzmir'de katliama ve yağmaya başladılar. Yunan işgal kuvvetlerine karşı ilk kurşun İzmir'de işgal sırasında atılmıştı. *Hukuk-ı Beşer* gazetesi sahibi Hasan Tahsin, şehirde törenle ilerleyen Yunan İşgal Kuvvetlerinin bayraktarını tabancayla vurdu.

Ortalık birden karıştı, Hasan Tahsin öldürüldü. Bazı kaynaklara göre, Yunan kuvvetleri her yandan tüfek ateşine tutuldu.

---

32 Bilge Umar, *Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı,* İstanbul 2002, s. 26-31.

İşgalle başlayan bu karışıklıklar kısa süre içerisinde bütün Batı Anadolu'ya yayıldı. Yunanlılar bunun bir Türk askeri olduğunu, Türkler de bunun sivil bir Rum olduğunu söylüyorlardı, fakat bu ateş fitillenmiş ve o andan itibaren makineli tüfekler ve tabancalar patlamaya başlamıştı. Belgelere göre, bütün gün ve gece boyunca devam eden bu çatışma, silahsız Türk halkının ağır kayıplar vermesi ile sonuçlanmıştı. Amerikan Donanma subaylarının (İzmir'deki) imzalı ifadelerini dayanak olan belgede, bir Amerikan denizcisinin raporu şöyle idi:

> "İngiliz kruvazörünün kaptanı, bana Yunan askerlerinin vahşet ve saldırılarından duyduğu nefreti belirtti... Denizde yüzen çok sayıda ceset var. Bizzat kendim, Yunan bayrağı taşıyan küçük bir botun bir cesetten diğerine giderek, elbise ceplerini kestiklerini, sonra da bu cesetlerin elbise ve ayakkabılarını çıkardıklarını gördüm..."

Görgü şahitlerinin anlattıkları sadece bunlarla sınırlı değildi. Bütün Avrupalı gözlemciler o gün İzmir'i karanlık bir şehir olarak tarif etmekteydiler. Çünkü o gün Yunan askerleri, 2.000 kadar Türk subay ve erinin toplanmış olduğu kışlaya gitmişler, subaylardan 14'ünü öldürmüşler, kışla kasalarını soymuşlar, subayların evlerini aramışlar ve ne bulurlarsa almışlardı.

Askerlik Dairesi Başkanı Miralay Fethi Bey, "Zito Venizelos!" diye bağırmayı reddettiği için süngü ile yaralanmış ve daha sonra öldürülmüştü. Yunan vahşeti o hale gelmişti ki bunu bir müddet sonra İngilizler de gizleyemediler, birçok Yunanlı asker Atina'da yargılanmaya başlandı. Venizelos'un medeni ordusu! Batı Anadolu'yu işgal etmekle yetinmiyor aynı zamanda yağmalıyordu da...

BATIDA İLK DÜZENLİ DİRENİŞ: AYVALIK'IN İŞGALİ

Anadolu'yu işgal için gelen Yunan ordusuna karşı ilk askeri, bilinçli direniş 29 Mayıs 1919'da Ayvalık'ta gösterilmiştir. Türk halkı arasında "Kuva-yı Milliye Ruhu" ilk olarak burada filizlenmeye başlamış, Kuva-yı Milliye tabiri ilk defa burada kullanılmıştır. Ayrıca Yunan işgal ordusu ile ilk görüşme ve mütareke talepleri de yine bu cephede olmuştur.

İngiltere'ye güvenen Yunanistan'ın İzmir'den sonra Batı Anadolu'da asker çıkarabileceği ikinci merkez Rum nüfusunun çoğunlukta olduğu Ayvalık'tı. Yunanistan'ın İzmir'den sonraki hedefinin Ayvalık olduğu hemen anlaşıldı. İzmir'in işgalinden on gün sonra Yunan birlikleri İngilizlerin gözetiminde bu şehrin limanına girmeye başladılar. Ayvalık da İzmir gibi sessiz ve direniş olmadan mı teslim edilecekti? Hayır. Benzerlikler yanında Ayvalık'ı İzmir'den ayıran birçok özellik vardı. İşte bu farlılıklardan bazıları...

1919 yılı Ayvalık'ı, Anadolu'nun Ege sahilindeki yerleşim yerlerinin İzmir'den sonra en büyük ve mamur olanıydı. Bu bakımlılık şehrin sahip olduğu limandan kaynaklanıyordu; bu limandan ihracat ve ithalatın yapılması, şehrin nüfusunun artmasına ve özellikle Rumların burada yoğun olarak yerleşmesine

sebep olmuştu. Şehir ve köylerinde 1900 yılında 21.510 Rum yaşıyordu. Şehrin 1903 yılındaki toplam nüfusunun 23.309 olduğu düşünülürse bu tarihte Rumların % 90 gibi büyük bir oranı teşkil ettiği görülür. Dünya Savaşı başladığında Ayvalık'ta 31.445 Rum, 454 Türk bulunmakta idi[33].

Ayvalık bu özelliklerinden dolayı Yunanistan'ın, Anadolu'nun Ege kıyılarındaki cazibe alanlarından biri idi. Yunanistan burasını kendisine bir çıkış noktası olarak ele almış ve bölge Rumlarını kendi politikaları yönünde kullanmıştı. Bu yönlendirme çalışmaları Dünya Savaşı'ndan önce, Balkan Savaşları sırasında başlamış ve İngiltere'nin Rum asıllı Ayvalık Konsolosu Ayapolis de bu eyleme katılmıştı. Bu propagandalar sonunda, savaş başlar başlamaz Rumlar Osmanlı ordusuna karşı casusluk eyleminde bulunarak teşkilatlanmış, bu faaliyetler bölgede karışıklıkların çıkmasına sebep olmuştu. Böyle bir casusluk eylemi sonunda Ayvalık Yunan Konsolosu tercümanı tutuklanmıştı. Büyük Harp sırasında bu tür faaliyetler sebebiyle Anadolu'nun diğer şehirlerinde olduğu gibi Ayvalık Rumları da tehcire tâbi tutuldular. Fakat Osmanlı hükümeti Ayvalık'a gönderdiği telgraflarda, Rumlara kesinlikle kötü muamelede bulunulmamasını emrediyordu. Osmanlı hükümeti Ayvalık Rumlarının Balıkesir, İzmir ve Bursa'ya gönderilmelerine karar verdi. Tehcir edilen Rumların dışında büyük bir kısmı da, Ayvalık karşısındaki adalara özellikle Midilli'ye kaçmışlardı. Bütün tedbirlere rağmen meydana gelen olaylar savaş sonunda propaganda vasıtası olarak İngilizler ve Yunanlılar tarafından kullanılacaktı.

Mütareke ile birlikte Yunanistan ve Batı Anadolu'daki Rumlar kendileri için uygun ortamın oluştuğunu gördüler. Rumların en büyük propaganda aracı tehcirdi. Bütün Batı Anadolu şehirle-

33 Bayram Bayraktar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi*, Ankara, 1998, s. 34.

rinde çoğunlukta olduklarını, fakat tehcirle birlikte nüfuslarının azaldığını açıklıyorlar, nüfus çoğunluğunu sağlayabilmek için adalardan Batı Anadolu sahiline Rumları çıkarıyorlardı. Bunun yanında Osmanlı hükümeti de tehcire tâbi tutulan Rum ve Ermenilerin eski yerlerine dönmelerini kabul etmiş ve mallarını iade etmişti.

Bir taraftan mütareke ortamının karışıklıkları diğer taraftan çete olayları ve yerlerine dönen Rumların asayişsizliği bölgede birçok olayın çıkmasına sebep oluyordu. Özellikle Rum eşkıyalar köyleri basıyorlar ve Türkleri tamamen imha edeceklerini söylüyorlardı[34]. Bu çete olayları sonunda Batı Anadolu'nun Rum nüfus oranı göz ardı edilmeyecek oranda arttı. Çetecilik eylemleri sahil güvenliğini ortadan kaldırıyor ve denizden gelen kaçak Rumlar karışıklıktan dolayı saklanabiliyorlardı. 1920 yılına kadar Ayvalık Körfezi mıntıkasında 120.000 kadar Rum nüfus toplanmıştı[35].

Batı Anadolu'nun bu karışık durumuna Yunanistan'ın da katkısı oluyordu. Venizelos, Batı Anadolu ve bütün Karesi (Balıkesir) Livası ile Bursa'nın Yunanistan'a ait olduğu propagandasını yapıyor ve bunu gerçekleştirmek için her yola başvuruyordu. Bu yollardan biri Batı Anadolu şehirlerine Salib-i Ahmer (Kızılhaç) kisvesi altında sokulmaktı. 17 Şubat 1919'da Ayvalık'a bir Yunan torpidosu içerisinde kızıl haç kurulu getirildi. Gelen heyeti Rum halkı coşku ile karşıladı, " Zito Yunanistan, Zito Venizelos" naraları atıldı. Müslümanların fesleri yırtılarak onlara hakaret edildi, çeşitli yerlere Yunan bayrakları asıldı. Oysa Ayvalık'ın hiçbir sıhhi heyete ihtiyacı yoktu, bu heyetin siyasi bir amaç için geldiği anlaşılıyordu. Nitekim kısa süre sonra bu sağlık heyeti, Rumların sağlıklı yaşamaları için Müslümanların evlerinin boşaltılmasını ve yerlerine Rumların yerleştirilmesini istedi. İsteklerini

34 *Ses,* 12 Kanun-ı evvel 1334/ 12 Aralık 1918, No: 9.

35 Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Manisa, Denizli 1919-1923),* Ankara, 1999, s. 49.

yapabilmek için Ayvalık halkından yirmi silahlı muhafız temin etmişlerdi. İlaçlarla birlikte sandıklar içinde silahlar getirilmişti, ayrıca cephane ve çeşitli askeri malzeme de şehre sokulmuştu. Böylece İzmir ve Ayvalık'ta açılan Yunan Kızılhaç hastaneleri birer teşkilat merkezi haline getirilmişti.

Rumların ve Ermenilerin bu tür faaliyetleri o kadar artmıştı ki, Dahiliye Nezareti Rum ve Ermeni Kızılhaç şubelerinin bu zararlı faaliyetlerini görmüş ve 28 Nisan 1919'da bütün vilayet ve mutasarrıflıklara gönderdiği emir ile bunların kapatılmasını istemiş, vilayetleri uyararak Yunanlıların Rumlara silah dağıttığını ve bunun önüne geçilmesini emretmişti. Bütün bu uyarıların neticesiz kaldığı anlaşılıyordu. Ayvalık'ta Rumlar gösteri yapıyorlar, hapishaneyi basarak 60 Rum tutukluyu serbest bırakıyorlardı. Hükümet hapishanelerin boşaltılmasına ve asayişin bozulmasına karşı, jandarma sayısının arttırılması ve yeni tedbirlerin alınması ile çözüm arıyordu. Ayvalık ve çevresinde Rumlar her şeye karışma yetkisini kendilerinde görüyorlar, her türlü cinayeti ve katliamı yapmaktan çekinmiyorlardı. Ayvalık Kaymakamı Osman Nuri Bey çaresizlik içerisindeydi ve Yunanlılarla birlikte çalışmayı çıkar yol olarak görüyordu[36].

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali sırasında Balıkesir Mutasarrıflığı görevinde Hilmi Bey vardı, Ayvalık Kaymakamı (Yüzelliklerden) Osman Bey, Ayvalık'taki 172. Alay Komutanı Yarbay Ali Bey (Çetinkaya) idi. Ayvalık'ta meydana gelen olaylar karşısında buranın işgal edilmek üzere olduğunu sezen Ali Bey, Birinci Dünya Savaşı sırasında Midilli'den yapılabilecek herhangi bir harekete karşı Ayvalık'ın doğusunda yapılmış olan tahkimatı tekrar düzene soktu. Ayrıca, Ayvalık'ta sıkıyönetim ilan ederek sükûn ve asayişi sağlamaya çalıştı. Alayın subay, er ve milis, yakla-

36 *Ses,* 6 Mart 1919, No: 21; Hilmi Ergeneli, " 1919 Ayvalık Savunması ile İlgili Anılar", *Belleten,* c. 48, sayı: 189-190. Ankara 1985, s. 76.

şık 500 mevcudu vardı. Ayvalık kasabası merkezindeki Rumların fazlalığından dolayı kasabanın sahilinde savunma tertibatı almaya imkân yoktu. Bu sebeple alay, kasabanın doğusundaki sırtlarda savunma için tertibat almıştı.

İzmir'in işgalinden sonra Ayvalık Rumlarının faaliyetlerini arttırmaları Kaza Kaymakamı Osman Nuri Bey'i şaşırtmıştı; çünkü elindeki kuvvetlerle asayişi sağlaması imkânsızdı. Aslen İzmirli olan Osman Nuri Bey, Rum ve Yunan taraftarlığıyla tanınan İngiltere hükümetinin Ayvalık mümessili Hadkinson'in kontrolü altına girmişti. Osman Nuri Bey ve Hadkinson çevre nahiye ve köyleri gezmekte, Bolşeviklikten, İttihatçılıktan bahsetmekte ve yakında olacak bir işgale karşı sakin olmalarını ve silahlarını teslim etmelerini, bu şekilde İngiliz hükümetinin himayesine mazhar olacaklarını anlatmaktaydılar[37].

Yarbay Ali Bey ise, asayişi sağlamak ve herhangi bir işgale karşı koyabilmek için alayın takviyeye ihtiyaç duyduğunu bildirerek XVII. Kolordu Komutanı Vekili Albay Bekir Sami Bey'den yardım istiyordu. Bekir Sami Bey cevabında, *"Görülecek büyük işlere karşı elimizde pek az muvazzaf Türk kıtaatı mevcuttur. Ayvalık işgali meselesinde lüzum hissedeceğimiz icraatı mümkün olduğu kadar az zayiatla bilhassa milis kuvvetleriyle yapmanızı pek rica ederim"* diyordu. Bunun üzerine Ali Bey çevre kasaba ve köylerden milis kuvvetler toplayarak bir direniş grubu oluşturmaya çalıştı. Milis kuvvetlerin oluşturulması, silah ve cephane sağlanmasında eski Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey, Hacı Tali Bey, Posta Müdürü Hacı Zihni Beyler de etkili oldular[38]. Ali Bey, Kazan Bucağı, Altınova, Araplar, Murateli, Gömeç, Burhaniye ve civar köylerden kısa zamanda 300 kişilik bir milis kuvvet oluşturdu. Bunlara eldeki fazla silah ve cephane dağıtıldı.

37 Ali Çetinkaya, *Milli Mücadele Dönemi Hatıraları*, Ankara 1993, s.17.

38 Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara, 1984, s. 64; Bayraktar, Ayvalık Tarihi, s. 115.

"Kuva-yi Milliye" kelimesi ilk defa Ali Bey'in civar ilçelere çektiği telgraflarda "Kuva-yi Milliye teşkil ederek bana yardım ediniz" ifadesinde kullanılmıştı. Ali Bey iyi bir teşkilatçı olarak bölgedeki dağınık birlikleri süratle düzenlemiş, köy ve kasabalarda halkın silahlanmasını sağlamıştır. Başta Kozak Nahiyesi olmak üzere Ayazmend, Dikili ve Bergama'nın da bu teşkilatlanmaya büyük katkıları olmuştur.

Ayvalık'ta bu hazırlıklar sürdürülürken, 26 Mayıs 1919 günü bir İngiliz torpidosu Ayvalık Limanı'na geldi. Bunu müteakip bir Yunan torpidosu ile bir Yunan nakliye gemisi aynı bölgeye, bir Yunan nakliye gemisi Dalyan Boğazı haricine, diğeri de Gömeç karşısına geldiler. Limana giren İngiliz torpidosuna Ayvalık İngiliz Mümessili Hadkinson ile Ayvalık Kaymakamı Osman Nuri giderek, torpidodaki İngiliz kumandanı ile görüştüler. Kısa bir süre sonra Kaymakam hükümet konağına, İngiliz Kaymakamı da doğruca Ali Bey'in karargâhına gitti. Hadkinson, asayişin muhafazası ile memurların vazifelerine devam etmelerini ve İngiliz torpidosundaki komutanın kendini gemiye davet ettiğini bildirdi. Ali Bey bu çağrıya uymayarak yerine Binbaşı Tevfik Bey'i gönderdi. Tevfik Bey, İngiliz torpido komutanına şehre bir tecavüz olursa, kasabanın savunulacağını bildirdi. Bunun üzerine İngiliz torpido komutanı Osman Nuri Bey'e ve Binbaşı Tevfik Bey'e mütareke hükümlerine aykırı olarak gelen Yunan gemilerinin hemen limanı terk etmeleri doğrultusunda emir vereceğini, kendisinin Paris Barış Konferansı tarafından asayişi korumak için görevlendirildiğini bildirmişti. Gerçekten de Yunan gemileri akşamüstü limanı terk edip Midilli'ye gittiler.

Yunanlıların bu başarısız ilk işgal girişimleri sırasında Ayvalık Rumlarında bir sevinç ve memnuniyet heyecanı başlamış, Rum evlerine Yunan bayrakları çekilmiş ve Rumlar Yunan bayrakları ile sahile yığılmışlardı. Bu ilk işgal teşebbüsünden sonra Yunanlılar çalışmalarından vazgeçmiş değillerdi; İzmir'deki

İngiliz temsilcisinden işgal için gerekli izni güç bela alabildiler. İngilizlerin bölgesel temsilcileri işgal için bir gerekçe olmadığını bunun asayişi bozacağını ifade ediyorlar, ancak Paris'teki büyüklerin kararlarının önüne de geçemiyorlardı. 27 Mayıs 1919 günü akşamı Yunan birlikleri yeniden Ayvalık limanına geldiler. Ali Bey'in Yunan işgaline direneceği anlaşıldığından Yunan kuvvetleri takviye edilmişti. Ertesi gün sabahı İngiliz torpido komutanı aldığı emir gereği Ayvalık Limanı'nı terk etti. Böylece Yunan birlikleri çıkarma yapma konusunda serbest kalmışlardı.

Kaza Kaymakamı Osman Nuri Bey Alay komutanına telefonla, Yunanlıların Ayvalık'ı işgal etmek isteyeceklerini ve kendisinin bu hususu İngiliz temsilcisi nezdinde protesto edeceğini bildirdikten sonra alayın ne suretle hareket edeceğini sordu. Alay komutanı verdiği cevapta, vazifesinin vatanı müdafaa olduğunu ve bunu da yapacağını bildirdi. Bu telefon görüşmesi İngiliz ve Yunanlılar tarafından öğrenilmişti. Ya da Osman Bey'i bu telefon görüşmesi için İngilizler görevlendirmişti.

İngiliz temsilcisi Hadkinson, Kaymakam Osman Nuri Bey'e Yunanlıların Ayvalık'ı işgal edeceğini, bu sebeple Türk askerlerinin kasabayı terk etmelerini, ancak mülki idarecilerin yerinde kalabileceğini bildirdi. XIV. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa durumu Harbiye Nezareti'ne soruyor ve bu konuda ne yapılması gerektiğinin bildirilmesini istiyordu. Harbiye Nâzırı Şevket Turgut Paşa imzasıyla gelen cevapta, İtilaf Devletleri nezdinde teşebbüste bulunulduğu, eldeki kuvvetlerle karşı koymanın mümkün olamayacağı bu sebeple müfrezenin emniyetli bir bölgeye çekilmesi isteniyordu. Ancak bu emir daha 172. Alay'a ulaşmadan 29 Mayıs 1919 sabahı Yunan birlikleri Ayvalık sahillerine asker çıkartmaya başladılar. Çıkartma başlar başlamaz, memurlar ve Müslüman halk civar kazalara çekilmişti. Kaymakam Osman Nuri Bey de şehri terk edip Gömeç'e geçtiğinden bölge ile muhabere kesilmişti.

Ayvalık sahillerinde karaya çıkarak ilerleyen Yunan kuvvetlerine 172. Alay birlikleri silahla karşı koydular. Düşman Ayvalık'a asker çıkarırken Ali Bey halka kısa ve veciz bir konuşma yaparak, "*... üzerine bastığınız topraklar son yurdumuzdur. Bu topraklar sizlere tarih emanetidir...*" diyerek halkı cesaretlendirmişti. İşte 29 Mayıs 1919' da Ayvalık'ta Türk Milli Mücadelesi'nin düzenli ordular tarafından ilk kurşunu böyle atılmıştı.

Fakat Türk kuvvetleri üstün Yunan kuvvetleri karşısında fazla tutunmayarak Kozak istikametinde zeytinliklere doğru çekilmek zorunda kaldılar. Türk düzenli birlikleri ilk olarak burada Yunan işgaline karşı koymuşlardı. Bu politik bakımdan da çok önemli bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Çünkü hükümetin emri ile Türk silahlı kuvvetleri harekete geçmiş ve bu suretle de mütarekeyi bozmuşlardı.

Durumu mutasarrıf ve kaymakam telgraflarından öğrenen hükümet hemen Meclis-i Vükelâ'yı topladı. Meclis-i Vükelâ şaşılacak bir şekilde direniş gösterilmesini doğru buldu. Bu, mütarekeden beri ilk defa rastlanan bir durumdu. Harbiye Nezareti de *"Yunanlılar ileri harekâtına askerle mukavemet edilmesi, fakat tarafımızdan taarruz edilmemesi"* şeklinde bir emri Balıkesir ve Aydın havalisindeki kumandanlara gönderdi. Meclis-i Vükelâ'nın bu kararında Ayvalık Kaymakamı Osman Nuri'nin ihbarının etkisi vardı. Ayvalık Kaymakamı Osman Nuri Bey'in İngilizlerle olan teması ve mukavemete karşı olan düşünceleri biliniyordu. Yunan işgalinin peşinden Gömeç'e çekilmesi ve buradan İstanbul'a gönderdiği telgraflarda mukavemetin imkânsız olduğu düşüncesini bildirmesi onun bu bölgeden uzaklaştırılmasını gerektiriyordu. Alay kumandanı buna bir çare bulmuş; Gömeç'te bulunan Osman Nuri Bey 30/31 Mayıs 1919 gecesi Edremit'te bulunan bir gemiyle İstanbul'a gönderilmiştir.

İstanbul hükümeti tarafından verilen emirler, Kuva-yi Milliye teşkilatı konusundaki çalışmalara kötü tesir ettiyse de bölgedeki teşkilatlar, yöneticiler ve komutanlar direniş aleyhtarı verilen emirlere uymayarak eski azim ve kararlarında sebat etmeye karar verdiler. Bu sebeple Ayvalık'ı işgal eden Yunan kuvvetleri kasabada bir kilometreden fazla ilerleyemediler. Ayvalık'ın hemen gerisinde zeytinliklerde mevzilenen Türk kuvvetleri karşısında durmak zorunda kaldılar.

Ayvalık'a Yunan kuvvetlerinin girmesi çevre kasaba ve köylerde çok büyük heyecan yarattı. Ayvalık'ın Türk halkı çoğunlukla Gömeç nahiyesine çekilmişti. Köylüler Balıkesir'e doğru göçe başlamışlardı. Ahali Yunan katliamından ölmektense yollarda sürünüp can vermeyi daha iyi görüyordu. 61. Fırka Kumandan Vekili Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifre telgrafta, *"Burhaniye bölgesinde müthiş bir panik havası vardır. Yunanlıların vaktiyle bu havaliden gitmiş olan Rumlarla birleşerek İzmir'de olduğundan fazla fenalık yapacaklarının kesin olduğu ve ahalinin şiddetle muhafız asker istediği"* belirtilmekteydi. Türk tarafının bu tedirginliğine rağmen Yunan tarafının durumu da pek parlak değildi. Onlar Ayvalık bölgesinden böyle bir mukavemet geleceğini düşünmüyorlardı. Bu sebeple zamana ve bölgeye çıkarılacak yeni güçlere ihtiyaçları vardı. Ayrıca Ayvalık'taki Rumlar da adalara doğru çekilmeye başlamışlardı.

İŞGAL KUVVETLERİ İLE İLK MÜTAREKE: BELEDİYE ÇEŞMESİ PROTOKOLÜ

Ayvalık'ta meydana gelen bu kritik durum, İstanbul hükümetini tedbir almaya sevk etmiş, Meclis-i Vükelâ toplanarak Balıkesir Mutassarrıfı Hilmi Bey'in Ayvalık'a giderek Yunan işgal komutanıyla görüşmesi ve Ayvalık'ta Osmanlı hukukunun temini üzerinde bir anlaşma yapması kararına varmıştı. Bu emir üzerine Hilmi Bey 1 Haziran 1919'da Ayvalık yakınındaki Murateli Köyü'ne gelerek 172. Alay Komutanı Ali Bey'le görüştü.

Mutasarrıf Hilmi Bey bu görüşmede alınan kararlar doğrultusunda, Ayvalık'a giderek İngiliz ve Yunan komutanlarıyla bir araya geldi. Hilmi Bey, işgal altındaki Ayvalık'ın durumu ve yapılan görüşmeyi Dahiliye Nezareti'ne şöyle anlatıyordu:

> "İşgal kuvveti şu anda Ayvalık'ın ilerisine geçmemiştir. Kuva-yi Milliye, Ayvalık'ı Yunanlılara teslim etmeye gidiyor diye bana karşı geldi, durum kendilerine izah edilerek muhalefetleri ortadan kaldırıldı ve hareket edildi. Bindiğimiz araba askerlerin kontrolü altında kasabaya girdi. Kasabada hemen hemen her ev

ve dükkâna Yunan bayrağı asılmıştı. Ahali bizi seyretmek için toplanmıştı. Herhangi bir tahkire maruz kalmadık. Metropolit binasına götürüldük, Metropolit bizi merdivenlerde karşıladı ve Yunan kumandanı Dimitri Toma'nın oturduğu odaya götürdü, daha sonra Hadkinson da geldi. İşgal kumandanı ziyaret sebebimi sordu. Ben de, Yunanistan'la harpte olmamamıza rağmen bu işgalin geçersiz olduğunu bunu protesto ettiğimizi, ahalinin perişan olduğunu, halkın galeyan halinde olduğunu ve Ayvalık'a yürümek istediklerini söyledim. Hadkinson, Yunanlıların asayişi temin etmek ve adalet için geldiklerini, Yunan hükümetinin Ayvalık'ın 12 kilometre dahiline kadar işgal edilmesi hakkında emri olduğunu belirterek müdafaa kuvvetlerinin zeytin ormanlarından çıkmalarını ve bunun hükümetin emriyle yapılmasını istedi. Ben bu konuda herhangi bir emir almadığımı ve kasabayı boşaltmayacağımızı söyledim. Hadkinson konferansın bu bölgeyi Yunanlılara verdiğini, fakat bunun resmi bir surette ilan edilmediğini, Rumların eski yerlerine iade edileceğini belirtti ve dönüşünde civar köylere dağıtmam için yazdığı beyannamelerden birkaç nüsha verdi. Hiçbir aileye ve memura kötü muamele edilmediğini söylediyse de, dönüşümde kasaba içerisinde kalan birkaç memurumuzun bir binanın üst katında hapsedildiğini gördüm. Görüşmenin sonunda tekrar tekrar zeytin ormanlarının boşaltılmasını ve askeri kuvvetlerin geri çekilmesi istendi. Gözlemlediklerime göre, işgal kuvveti iki binden fazla değildir ve karaya çıktıkları yerde bulunmaktadırlar. İşgal sahası kasabada dahile doğru bir kilometreyi geçmiyor."[39].

Bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere Yunan tarafı Hilmi Bey'in Ayvalık'ın boşaltılması ile ilgili teklifini reddetmişti. 4 Haziran'da Ayvalık'taki İngiliz temsilcisi Hadkinson, yanında bir Yunan subayı olduğu halde bir muhriple Gömeç İskelesi'ne yanaşmış ve mutasarrıfın istediği anlaşma hakkında görüşmek istediğini bildirmişti. Fakat mutasarrıf Balıkesir'e dönmüş bulunduğundan

39 BOA.DH.KMS. 53-4/54, lef. 44-52.

Gömeç nahiye müdürü Sabri Bey kendisiyle görüşmüş, Meclis-i Vükela'nın işgalin reddedildiği hakkındaki kararını bildirmiş ve 5 Haziran günü için randevu vermişti. 5 Haziran günü İngiliz temsilcisi Hadkinson, Ayvalık'taki Yunan işgal kıtası Komutanı Yarbay Thomas ile yardımcısı Nikola ve Türk tarafından Gömeç Nahiye Müdürü Sabri, Yarbay Ali, Ayvalık-Gömeç şosesi üzerinde Belediye Çeşmesi yolunda buluşmuşlar ve karşılıklı görüşmelerle bir protokol tespit etmişlerdi. Bu protokolün metni şöyleydi:

> "Ayvalık'ta bundan sonra Osmanlı hükümeti memurları ve kanunları hüküm sürecektir. Osmanlı Sancağı çekilecektir. Ahalinin çektiği Yunan bayraklarının kaldırılmasına Yunan kumandanı çalışacaktır. Yunan işgal kuvvetleri, şehrin haricinde Aya Nikola veyahut Sefa mevkiinde ikamet edecek ve şehrin haricinde dolaşmayacaktır. Şehrin inzibatı için Osmanlı polisi ve jandarmalarına gerektiğinde işgal kuvvetleri yardım edecektir. Ayvalık kazası haricinde silahlı olarak kimse çıkmayacağı gibi hariçten kimse girmeyecektir."[40].

Protokol metnini öğrenen XIV. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa, 172. Alay komutanına verdiği cevapta, *"İngiliz temsilcisi ve Yunan komutanlığı ile birlikte görüşerek, mıntıkanızda Yunan harekâtını durdurmaya muvaffak olmanız en büyük teşekkürlere layıktır. Müfrezeniz ve beraberinizdeki Kuva-yi Milliye komutanı için tarihin kaydedeceği bir başarıdır"* diyordu.

Balıkesir Mutasarrıfı Hilmi Bey bu protokol hükümlerini 6 Haziran'da Dahiliye Nezareti'ne bildirdi. Bu raporla birlikte sınırları gösterir bir harita ekledi ve *".... Ayvalık'ın işgalinden bugüne kadar geçen yedi gün zarfında milletin gösterdiği hamiyet ve gayret ve askerin sebatı ve metaneti gerideki bütün İslam ahalinin heyecanını teskine ve selametini temine sebep olmuştur,*

40 BOA.DH.KMS. 53-4/54, lef. 58-60; Ali Çetinkaya, *Hatıralar*, s. 65-66.

işgal kuvvetlerinin istila hareketi ve işgalin genişlemesi hamd olsun şu suretle sınırlandırılmış bir vaziyette kalmasına mecbur etmiştir" diyerek alınan kararların uygun görülüp görülmediğinin bildirilmesini istemiştir.

Meclis-i Vükela 11 Haziran 1919'da Belediye Çeşmesi Protokolü ile ilgili durumu görüştü. Meclis ve hükümetin bu konuda yazılı bir taahhüt altına girmeye pek niyeti yoktu. Bu sebeple alınan kararda, mahalli askeri komutanın bahsedilen şartlar içerisinde, hiçbir yazılı taahhüde girmeden durum almasının uygun olacağı belirtiliyordu. Bu karardan sonra Harbiye Nâzırı Şevket Turgut Paşa, XIV. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği şifreli telgrafta, Ayvalık'ta alınan tedbirlerin uygun olduğu ve bu durumun muhafaza edilmesi, Yunanlılara tecavüz edilerek siyasi çözüm yollarının kapatılmaması, onların taarruzuna karşı şiddetle müdafaa edilmesi gerektiği bildiriliyordu[41].

Bu protokol esasında 172. Alay kumandanının ilk düşüncesine aykırı idi ve alayı pasif bir duruma sokuyordu. Protokol ile Ayvalık'ın Yunanlılar tarafından işgali kapalı bir surette kabul ediliyor, Ayvalık hukuken Osmanlı, fiilen Yunanistan idaresine bırakılıyordu. Mutasarrıf Hilmi Bey'e göre maddeler "tasdik ve kabule muallâk" bir durumdaydı. Kısa vadede de olsa bu maddeler işgal ve hakimiyeti kabul mahiyetinde idi. Ayvalık'ta başlayan direnişin İzmir'in aksine bir gelişme göstermesi, halk üzerinde çok etkili olmuştu. Bununla beraber yapılan protokol hem kâğıt üzerinde hem de uygulamada hiçbir yarar sağlamadı. Hükümet ve Kolordu alınan kararları uygulamaya ve yazılı bir taahhüt altına girmeye razı değildi.

Türk tarafının iyi niyetine rağmen alınan kararlar Yunan kuvvetleri tarafından istismar edildi. Protokolün ertesi günü Yunan kuvvetlerinin harp ve tabya durumunu bozmadıkları

41 Kazım Özalp, *Milli Mücadele,* II, Ankara, 1988, Belge no: 22.

görüldü. Yarbay Ali Bey bu durumu Yunan tarafına sordu, gelen cevapta; Rumların üçte ikisinin Midilli'ye çekildiği, gelecek emre kadar askerlerin ateş etmeyip siperlerde kalacakları, Türklerin de ateş etmemeleri bildiriliyordu. Bu durum Yunan tarafının gerçek niyetini gösteriyordu. Onların gayesi vakit kazanmak ve muhtemelen yeni cepheler açmaktı. Bu planı gören Milli Kuvvetler 9 Haziran sabahı düşman karakollarına baskın tarzında saldırıya geçti. Yunanlılar karadan ve denizden karşılık verdi. Böylece görüşmelerde başlayan yaklaşık bir haftalık mütareke sona ermiş oluyordu.

Yunanlılar İzmir'den sonra işgal sahalarını Manisa, Aydın ve civarına kadar genişletmişlerdi. Ayvalık'ta gördükleri mukabele ve müdafaaya karşılık Manisa'dan Balıkesir istikametine ilerlemeye teşebbüs etmişlerdi. Akhisar'ın 5 Haziran 1919'da işgali üzerine Balıkesir tarafları bir de bu taraftan tehdit edilmeye başlanıyordu. Ayvalık'tan sonra Bergama ve Akhisar'ın da Yunanlıların eline geçmesi müdafaa, teşkilat ve tertibatın bu istikametlerde de kurulmasını gerektirdi. Yunan işgaline karşı Ayvalık, Soma ve Akhisar mıntıkalarında savunma tertibatı alındı. Haziran ortalarına gelindiğinde bu bölgede üç cephe oluşmuş durumdaydı:

172. Alay Komutanı Yarbay Ali Bey idaresinde Ayvalık Mıntıkası, 188. Alay Komutanı Yarbay Akif Bey komutasında Soma Mıntıkası ve Çerkez Ethem komutasında Akhisar Mıntıkası. Akhisar mıntıkasında 188. Alaydan 30 kişilik bir müfreze ve 50 kişilik Kuva-yi Milliye müfrezesi bulunuyordu. Bu üç cephenin kurulması Balıkesir'e doğru Yunan işgalini önlüyordu, bu sebeple Balıkesirliler bu üç cephenin her türlü ihtiyacını görüyorlardı. Bölge halkı müdafaa konusunda karalı idi. 9 Haziran tarihinde Balıkesir'den Belediye Reisi Mehmet Emin imzalı Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta, ahalinin Yunan işgaline karşı

vatanlarını diş ve tırnaklarıyla müdafaa ettiği belirtilerek işgal protesto ediliyordu. Aynı tarihlerde Edremit Redd-i İlhak Heyeti de aynı şekilde işgalleri protesto ediyordu.

Ayvalık direnişi, cephe gerisindeki halk teşkilatlanmasını hızlandırmış, Balıkesir bu direnişin merkezi haline gelmişti. Ali Bey'in Yunan işgaline karşı koyduğu tarihe kadar, Yunanlılar hiçbir yerde toplu olarak karşılık görmemişlerdi. Aksine bazı şehir ve kasabalar halkı korkutulmuş, İstanbul hükümetinin emirlerine uyarak Yunan birliklerini özel heyetlerle karşılamışlardı. Ali Bey'in Ayvalık bölgesinde muharebe cephesi kurması bu bölgede önemli bir başarı idi[42].

Balıkesir Mutasarrıfı Hilmi Bey, Yunan işgaline karşı gelen ve milli teşkilatlanmayı destekleyen biri idi. Onun bu tutumu hükümetin takip ettiği siyasete ters düşüyordu. Bu sebeple 16 Haziran 1919'da görevden alındı ve yerine hükümetin sadık bir hizmetçisi ve Kuva-yi Milliye düşmanı olan Ahmet Anzavur tayin edildi.

Ayvalık'tan sonra bölgedeki diğer kasabalar da teşkilatlanmışlardı. Bunun en ilgi çekici örneğini Edremit'teki çalışmalar göstermekte idi. Daha Yunan işgali başlamadan söylentilerin ortalıkta dolaştığı bir sırada, 5 Mart 1919'da Edremit'te binlerce kişi bir toplantı yaparak, bu toprakların başkalarına verilemeyeceğini kararlaştırdı. Padişah'a bir telgraf çekilerek Edremitlilerin Osmanlı sancağı altında yaşamak istedikleri belirtildi. Bu telgraftan iki gün sonra Edremit'te Redd-i İlhak Cemiyeti resmen kuruldu. Bütün bu çalışmalar, Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey'in çalışmaları sayesinde olmuştu. Zaten Hamdi Bey Edremit'te bir İdman Yurdu, Salim Özdemir Bey Burhaniye'de bir Türk Ocağı açılmasını sağlamışlardı. Hamdi Bey, Edremit'te bir millis örgütü kurarak 27/28 Mayıs'ta cepheye hareket etti 26/ 27 Ocak 1920

42 M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, Ankara 1998, s. 309.

gecesi Gelibolu'daki Fransız kontrolündeki Akbaş Cephaneliği'ni basarak buradaki cephaneleri Anadolu'ya kaçırdı; ancak vatan konusunda Fransızlardan daha şedid olan Anzavur kuvvetleri tarafından Bandırma taraflarında öldürüldü.

İşgaller milli teşkilatlanmayı hızlandırmakla beraber bölgede tedavisi çok güç yaraların açılmasına da sebep olmuştu. Yunan işgali ve bunun sonucunda bölgeye hakim olmanın verdiği baskı, binlerce Türk'ün evini terk ederek daha iç kesimlere göç etmesine sebep olmuştu. Anadolu'nun bahtsız çocukları uzun savaş yıllarından sonra şimdi evlerinden kopmak zorunda kalıyorlar, bir insan için en zor olan duyguları yaşıyorlardı. Binlerce insan aç, susuz ve çıplak evlerini terk ediyordu.

İşgalin Acı Yüzü: Göç

Yunanlılar işgal ettikleri havalide yerli Rumlara ve bir kısım Yunan çetelerine tedarik ettikleri zeybek elbiselerini giydirerek, ahaliye tecavüzde bulunmuşlar ve halkın gözünde Kuva-yi Milliyeyi küçük düşürmeye çalışmışlardı. Aralarında Türkçeyi iyi konuşan Ermeniler, kendilerinin Kuva-yı Milliye'den olduklarını söyleyerek verenlerden rızaları ile vermeyenlerden zorla para ve eşya gasp etmişlerdi. Bu maskeli haydutların gelişinden bir gün sonra Yunan askerleri aynı yerlere uğrayarak "Dün buraya Kuva-yı Milliye gelmiş neden haber vermediniz" diye masum halkı soymaya, dövmeye ve hatta öldürmeye başlamışlardı. Bu yolla dört-beş gün içinde Akhisar'a bağlı Bekirler, Dereköy, Beyoba, Yatağan, Mehinler, Çelikçiler, Selçuklar, Gökçeahmet, Kömürcü, Muşlar, Sarılar köyleri tamamen ateşe verilmiş ve ahalisi katledilmişti. Yunanlılar Akhisar eşrafından Hekimzade İsmail Efendi'yi kaçırmışlar ve 2.000 lira fidye mukabilinde serbest bırakmışlardı. Kuyucak Nahiyesi'nde Kuva-yı Milliye'ye hizmet ediyorlar diye iki masum Müslüman'ı herkesin gözü önünde gaz dökerek diri diri

yakmışlardır[43]. Yunanlıların işgal sırasındaki işkence ve zulümden dolayı halk hicrete başlamış bunlardan boşalan yerleri ekseriyet sağlamak amacıyla Rumlar doldurmaya çalışmışlardır. Akhisar'a 3000 kadar Rum gelerek yerleşmiş, bunlara karşı gelindiği yönünde Akhisar'daki İngiliz subayı Çelenson durumu İstanbul'a bildirdiyse de Rumlara karşı gelinmediği ortaya çıkmıştır. Celal Bayar'a göre 1920 yılı başına kadar Manisa, Akhisar, Alaşehir ve Uşak havalisinde 150.000 kadar Rum toplanmıştı[44]

İngilizler, Yunan işgalinin üzerinden 4 ay geçtikten sonra, 1919 Eylül'ünün sonu itibarıyla başkenti İzmir olan Aydın vilayetinde 177 bin civarında Türk sığınmacının olduğunu tahmin ediyorlardı. Bir yıl sonra bu rakam 500 bine çıkacak ve 1920'lerin sonuna kadar daha da fazla insan, göçmen konumuna düşecekti. Anadolu'daki göçmenlerin sayısına, Yunan işgaline uğrayan Doğu Trakya'dan gelen insanlar da eklenince bu sayı sadece İstanbul'da 30 bine ulaşacaktı. Bu rakam Balkan Savaşlarından kaçıp gelen ve hâlâ İstanbul'da yaşayan 200 bin sığınmacıya dahildi. Velhasıl, Yunan işgali dolayısıyla 1.200.000 Türk göçmenden bahsedilebilirdi.

Birçok Türk göçmen, daha önceden sığındıkları bölgelerden tekrar tekrar kaçmak zorunda kalmışlardı. Örneğin İzmir'den içeriye doğru kaçmayı başarabilen Türkler, daha Yunan ordusunun işgal etmediği bölgelere geldiklerinde, arkadan gelen ordunun hızı yüzünden geldikleri yerleri tekrar terk etmek zorunda kalıyorlardı. Oradan oraya savrulan bu insanların büyük bir kısmı, Balkanlardan göçmen olarak Batı Anadolu'ya kaçmışlardı. Şimdi yine kaçıyorlardı. Fakat bu insanların kendilerini kabul eden insanlardan alabileceği yardım çok azdı. Yunan işgali önünden kaçan göçmenlerle birlikte şehirlerde açlık ve meskensizlik baş

43 *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi, I,* Genkur. Bşk. Yay., Ankara, 1994, s. 60; Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi,* Ankara, 1999, s. 193-194.

44 Bayar, *Ben de Yazdım,* V, s. 1576.

göstermiş, halkın sıhhi durumu bozulmuş, sıtma ve frengi hastalıkları halkı perişan bir duruma sokmuştu. Şehirlerin sokakları pisliklerle dolmuş ve her tarafa kötü kokular hakim olmuştu. Muhacirler delik deşik evlere yerleştirilmiş, bunların yüzde sekseni açlıkla karşı karşıya kalmışlardı.

Bu olaylarla ilgili bir araştırma yapan İngiliz kontrol subayı, raporunda Yunanlıların İzmir ve civarında cephanelikleri talan ettiklerini, Türk köylerini yağmaladıklarını ve kaçan Müslümanları yakalayıp öldürdüklerini yazıyordu. Özellikle İzmir'deki Osmanlı askerleri çok acı çekmişlerdi. Birçoğu dövülmüş, işkence görmüş ve öldürülmüştü. Eski dönemi temsil ettikleri düşünülen birçok önemli memur, gazeteci ve benzerleri, Yunan askerlerinin bu tür saldırılarına maruz kalmıştı.

Yukarıda anlatılan kargaşa, Rum işgaline uğrayan her yerde görülüyordu. Aydın, Tire, Menemen, Manisa, Nazilli ve diğer kentlerde Osmanlı jandarması (polis) silahsızlandırılmıştı. Onlardan alınan silahlar yerli Rumlara verildi. Bu kasabalar hem yağmalandı, hem de insanları katledildi. Aynı durum, Balkan Savaşlarında ve Balkanlar'da daha önceden gerçekleşen savaşlarda da tekrarlanmıştı.

Bu işgal ve uygulamalar Anadolu'yu ayağa kaldırdı. Bu ana kadar gelecekleri hakkında verilecek kararı tevekkülle bekleyen Türk milleti, Yunan işgali ile bu kararın ne kadar adil olacağını anladı ve silaha sarılarak kendi geleceğine kendisinin karar verebileceğini gösterdi. Ancak bu kararın uygulanması birdenbire olmadı.

BATI ANADOLU'NUN İŞGALİNE İLK TEPKİLER: MİTİNGLER, PROTESTOLAR

Mondros Mütarekesi'nin uygulanmasına karşı Anadolu halkının tepkisi daha 1918 yılı sonundan itibaren başlamıştı. Konya Ereğlisi'nden 6 Aralık 1918'de Meclis-i Ayan'a gönderilen ve Ereğli Belediye Reisi ile şehrin ileri gelenlerinin imzasını taşıyan telgrafta, İtilaf Devletleri'nin Wilson Prensipleri'ne uyması isteniyor, mütarekenin tatbiki diye memleketin işgale başlandığı, buna karşı her şeyi fedaya hazır oldukları, hükümet tarafından gerekli tedbirlerin alınması gerektiği bildiriliyordu.[45] İzmir'in işgaline kadar Anadolu'nun farklı bölgelerinden bu tür telgraflar İstanbul'a gönderilerek hükümet ve kamuoyu uyarılmak istenmişti, ancak bu müracaatlardan bir sonuç alınamamıştı. Bununla beraber bu ilk örnekler Türk milletinin tahammülünün zorlandığında ilk olarak hangi tepkiyi göstereceğinin de bir delili idi: Telgraflar ve mitinglerle duyguların dile getirilmesi, halkın aynı düşünce etrafında toplanması ve ilk ikazların yapılması...

45 BOA. A.VRK. 824/24.

Miting geleneği, Türk siyasi hayatına İkinci Meşrutiyet'le birlikte girmişti. 1908 yılının Temmuzunda Anadolu'nun dört bir yanında mitingler ve toplantılar yapılmış, bu hava daha sonraki tarihlerde de devam edip gitmişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti halkı sokaklara dökerek onları meşruti yönetime ortak etmek istemiş ve bu planında da başarılı olmuştu. Sokaklara dökülen halk 1922 yılına kadar evlerine dönemeyecekti! Balkan savaşlarında, Cihan Harbi'nde Anadolu ve İstanbul halkı hep sokaklardadır. Ya bir şehrin ya da bir adanın işgalini ve Osmanlı Devleti'nden kopuşunu protesto etmekte, haksızlığı önlemek istemektedir ya da cephe gerisinde kalmış olanlardan yardım talep etmektedir. Her ikisi de fedakârlık istemektedir, can istemektedir, mal istemektedir. Her ne istenirse istensin Türk halkı devleti ve vatanı için elindekini verecek, canını verecektir. Meşrutiyet dönemi edebiyatı daha çok bu duygular üzerine gelişmiştir. Devleti karşı karşıya geldiği çöküşten tek bir şeyle kurtaracakmış gibi bütün gazeteler, dergiler hep aynı fedakârlık duygusunu işlemekte, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Donanma Cemiyeti gibi sosyal kurumlar düzenledikleri programlarda bu duyguları işleyerek orduya yardım toplamaktadırlar. Bu toplantılarda hep kadınlar ön plandadır ve onların fedakârlığı her şeyin üzerindedir. Zira erkekler cephededir. Mitingler ve yardım toplantıları hatip kadınlar ortaya çıkarmıştır; Fatma Aliye ve Halide Edip bunlardan sadece ikisidir.

İzmir daha işgal edilmeden çıkan dedikodular üzerine her yerde olduğu gibi bilhassa İzmir'de de kültür sahibi gençler bazı etkinliklerle kamuoyunu uyandırmak istemişlerdi. 22 Mart 1919'da İzmir'de Beyler Sokağı'nda Milli Sinema Binasında Aydın ve Balıkesir çevresine ait şehir ve kasabalardan 37 müftü, 37 belediye reisi ve yüzlerce ahaliden oluşan bir kongre yapıldı. Kongreyi İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti düzenlemişti. Kong-

rede, İzmir'in Yunan işgaline terki halinde olaylar çıkacağından bahsediliyor ve bu durum İtilaf Devletleri'nin temsilcilerine bir muhtıra ile bildiriliyordu.

Bu çalışmalardan endişelenen İngiliz yetkililer, İzmir Valisi ve Kolordu kumandanından, halkın her türlü ihtimale karşı sakinleştirilmesini ve herhangi bir gösteriye sebebiyet verilmemesini istiyorlardı. Buradan anlaşılacağı üzere İngilizler, işgalin Türk halkını ayağa kaldıracağını görüyorlardı, ancak bunun kendileri açısından en zararsız bir şekilde atlatılmasını istiyorlardı. İşgal hadisesini İzmir valisine haber vermeye giden İngiliz Yüksek Komiserliği temsilcilerinden James Morgan ve Yarbay Smith'in çevresini alan büyük bir halk yığını arasında subay, tüccar, muhtar ve diğer birçok kişiler göze çarpıyordu. Bu arada, öne atılan genç bir Türk subayı, İngilizce olarak Türklerin duygularını şöyle dile getiriyordu:

> "Büyük bir ulus olduğumuzu ve henüz ölmediğimizi bilmenizi isterim; belki uyur görünüyoruz; ama savaşacağız... Yurdumuzun bu şekilde elden çıkarılmasına tahammül edemeyiz. Bizler ölü değiliz. Karışıklık çıkacak. Biz ölebiliriz, ama başkaları da ölecektir."[46]

Bütün bu tehditler kararın uygulanmasının önüne geçememişti. Bunun üzerine işgal günü bütün İzmirliler İlhakı Red Milli Heyeti tarafından şu beyanname ile toplantıya çağrıldı:

> "İlhakı Red Hey'et-i Milliyyesi Beyannamesi
>
> 15 Mayıs 1919
>
> Ey Bedbaht Türk!

46 Selahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I,* Ankara, 1987, s.59-60.

Wilson Prensipleri adı altında senin hakkın gasp ediliyor ve namusun kirletiliyor. Buralarda Rum'un çok olduğu ve Türklerin Yunan ilhakını memnuniyetle kabul edeceği söylendi ve bunun neticesi olarak güzel memleketin Yunan'a verildi. Şimdi sana soruyoruz; Rum senden daha mı çoktur? Yunan hâkimiyetini kabule taraftar mısın? Artık kendini göster. Bütün kardeşlerin maşatlıktadır. Oraya yüz binlerce toplan ve kahir ekseriyetini orada bütün dünyaya göster, ilan ve ispat et. Burada zengin, fakir, âlim, cahil yok, fakat Yunan hâkimiyetini istemeyen bir ezici çoğunluk vardır. Bu sana düşen en büyük vazifedir. Geri kalma! Hüsran ve nikbet fayda vermez! Binlerle, yüz binlerle maşatlığa koş, ve Hey'et-i Milliye'nin emrine itaat et.

İlhak-ı Red Hey'et-i Milliyyesi".

Bu beyanname ile toplanan mitinge, binlerce İzmirli katıldı, ancak bu toplantı bir program içinde hazırlanamadığı için bir hayli düzensiz oldu. Gece yarısına doğru Türk Ocağı'nda bir telgraf hazırlandı ve bütün merkezlere çekildi. Gazetelerde metin olarak yayınlanan bu beyannamede şu hususlar üzerinde duruluyordu:

"Bilumum Vilayet, Sancak, Kaza, Nahiye, Belediye Başkanlıklarına,

İzmir ve havalisi Yunan'a ilhak ediliyor, işgal başladı. İzmir ve mülhakatı kâmilen ayakta ve heyecanda, İzmir son ve tarihi günlerini yaşıyor. Son imdadımız sizin göstereceğiniz yardıma bağlıdır. Mitingler, telgraflarla her yere başvurunuz ve Vatan ordusuna katılamaya hazırlanınız. Vakar ve sükûnetinizi son derece muhafaza ederek kimsenin incinmemesine itina ve dikkat ediniz."

Bu telgrafın alındığı her yerde işgal gününden başlamak üzere mitingler yapılmış ve teşkilatlanma başlamıştır. Padişaha, Sadrazama ve İtilaf Devletleri temsilcilerine protesto telgrafları

çekilmiştir. Bütün bu telgraflar ve uyarılar, özellikle İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayınladığı beyanname ve Türk mMilletini direnişe ve yardıma çağıran yazısı Anadolu'da olağanüstü etki yaptı. Yüzbaşı Smith bu konuda şu raporu veriyordu:

> "Sabah saat iki, Mayıs 15'te Yunanlıların karaya asker çıkaracakları haberi Türkler arasında duyuldu. Haber kudurmuş bir alev gibi yayıldı."

İzmir'de başlayıp dalga dalga içerilere doğru genişleyen Yunan işgalleri ve Yunan mezalimi, yerli Rumların bunlarla tamamen iç içe oluşları artık Kuva-yi Milliye'yi fikir safhasından eylem safhasına çıkaran en büyük etken olmuştu. İşgalci düşmana karşı direniş ve karşı koyma ortamı Yunanlıların İzmir'i işgalinden sonra tam olarak gelişmişti. Bu ortamı etkileyen bütün olumsuz faktörler, artık ortadan kalkmıştı. İzmir'in işgali olaylarının tepkileri bütün ülkede çok şiddetli oldu. Tamamen haksız ve Mondros Mütarekesi şartlarına aykırı olan işgalin bilhassa Yunanlılara yaptırılması onların da İzmir'e ayak basar basmaz katliam ve halkın mukaddesatına tecavüze girişmeleri, Türk milletinin milli duygularına pek büyük ölçüde etki etmişti. Bu işgal diğer işgallerden farklı olarak komşu bir ülkeden ilhak için gerçekleştiriliyordu, bu geçici bir işgal değildi. Yunanlıların Balkan Savaşlarından sonra Balkanlar'da yaptıkları hâlâ insanların hafızasında idi ve şimdi aynı muamelenin Anadolu'da uygulanacağı akla geldikçe akıllar duruyor, dehşet görüntüleri zihinleri kaplıyordu. İşgal bu yönüyle de Türk mMilletini ayağa kaldıran bir uygulama olmuştu, İstanbul'un engellemelerine rağmen...

İstanbul'da, 15 ve 16 Mayıs'ta halk Damat Ferit'in haberleri yasak etmesi sayesinde henüz sakin bulunuyordu. Kendisi ise

şaşkına dönmüştü. Dâhiliye Nâzırı Mehmet Ali Paşa, bütün vilayetlere birer telgraf göndererek halkı sükûnete davet etti. Nihayet gazetelerin İzmir hakkında haberler yaymasına müsaade edildiği zaman İstanbul'da fırtınalar koptu. Sadece İstanbul'da mı, İzmir'in işgalini duyan bütün Türk şehir ve kasabalarında o andan itibaren hareketler başladı; İtilâf Devletleri temsilcilerine tehdit edici protesto yazıları gönderildi, mitingler yapıldı, bu mitinglere Müslüman olmayan halk bile katıldı.

16 Mayıs'ta Tavas'ta yapılan mitingde heyecanlı konuşmalar oldu; aynı gün Erzurum'da büyük bir toplantı yapıldı ve sonunda pâdişaha, hükümete, yabancı davetler temsilcilerine çekilen telgraflarla olay sert bir dille protesto edildi. 17 Mayıs'ta Çal Müftüsü, halkı gerekli yardımı yapmağa davet etti; Aydın'da yapılmış olan mitingde Sabri Bey tarafından ateşli bir konuşma yapıldı; Hoca Esad Efendi tarafından bir dua okundu ve bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine milli hakları temin edecek olan silahlı teşkilâta vakit kaybedilmeden girişilmesini isteyen bir telgraf çekildi. 15 Mayıs 1919'da Denizli, Aydın, Konya ve Burdur'da mitingler düzenlendi. 17 Mayıs'ta Eskişehir ve Kütahya mitingleri yapıldı, İstanbul'da milli matem günü ilan edildi. 18 Mayıs'ta Bursa, Havza, Tire ve Erzurum'da mitingler tekrarlandı.

İzmir'in işgali, Alaşehirlileri derinden etkilemişti. Kaymakam Bezmi Nusret Bey şaşkınlık içerisinde idi. Kaymakamlık duvarlara ilanlar astırarak muhtemel paniğin önüne geçmek istiyordu. 21 Mayıs 1919'da hükümet binasında kaymakamın daveti ile bir toplantı gerçekleştirildi. Hükümet memurlarının tamamı, Alaşehir'in ileri gelenlerinden Mütevellizade Akif, Edhembeyzade Ömer, Hüseyinpaşazade Mustafa ile birlikte kırk kişi toplantıya katıldılar. Bezmi Nusret Bey resmi olarak son durumu değerlendirdi. Ya teslimiyet ya mücadele yolunu seçmek gibi iki

şeklin olduğunu söyledi. Belediye Reisi Galib Bey de kaymakam gibi mücadele edilmesi gerektiğini ifade etti.[47]

İzmir'in işgalinin ikinci günü akşamı, Muğla'nın ileri gelenlerinden bazıları, Belediye Başkanı Ragıb Bey'in öncülüğünde toplanarak durum değerlendirmesi yapmışlar ve 17 Mayıs 1919 tarihinde Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'ni kurmuşlardı. İşgalin ertesi günü Trabzon'un ileri gelenleri belediye dairesinde bir toplantı yapmışlar, işgali protestoya karar vermişlerdi. Trabzon'un tepkisi o kadar büyük olmuştu ki bunun ilhak anlamına gelmediğini anlatmak için İstanbul'dan Trabzon'a bir heyet gönderilmişti. Trabzonluların yapmak istedikleri mitingin Rumlar tarafından tahrik edilebileceği endişesiyle Kazım Karabekir Paşa müsaade etmemişti. Ordulular 19 Mayıs'ta sadarete bir protesto telgrafı gönderdi. Giresunlular 17 Mayıs'ta işgali protesto ettiler. 18 Mayıs'ta Maçka'dan sadarete bir protesto telgrafı gönderildi. Tirebolulular 19 Mayıs'ta bir miting yaparak işgali protesto ettiler. Ünyeliler 21 Mayıs'ta işgali protesto ettiler. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti İzmir'in işgali üzerine 22 Mayıs 1919'da ikinci kongresini yaptı. Kongrede işgale karşı silahla karşılık verilmesi, bütün Doğu Anadolu'yu temsil edecek daha geniş bir kongrenin toplanması kararlaştırıldı. Cemiyet adına İtilaf Devletleri'ne çekilen 22 Mayıs 1919 tarihli, Cemiyet Reisi Ziya imzalı telgrafta, işgal protesto ediliyordu[48].

Trakya-Paşaeli gazetesinin 21 Mayıs 1919 tarihli nüshasında Saray, Pınarhisar, Keşan, Tekfurdağı, Babaeski mümessillerinden gelen protestoları yayınlanıyor ve millet bu konuda birlik olarak uyanık hareket etmeye davet ediliyordu.

---

47 Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi,* İzmir, 1955, s. 165-169; Enver Konukçu, *Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919),* Ankara, 2000, s. 31.

48 Sabahattin Özel, *Milli Mücadelede Trabzon,* Ankara, 1991, s. 70-72.

Bütün bu tepkiler üzerine *Vakit* gazetesinde Mehmet Asım "söz millettedir" diyordu. 29 Mayıs'ta İstanbul'daki İtilaf Devletleri Komiserlerine telgraf çeken Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami Bey, "artık kalem değil silah konuşuyor" diyordu. Bu telgraf aslında, 29 Mayıs'tan itibaren durumun değişmeye başladığını ve protestoların bundan sonra azalacağını ve silahlı mukavemete geçileceğini gösteriyordu.

18 Mayıs 1919'dan 23 Mayıs 1919'a kadar devam eden mitinglerdeki coşku gittikçe artıyordu. Özet olarak istenen şey gayet açıktı; bağımsız yaşama hakkı, bu hakka saygı gösterilmediği takdirde, karar yine açık ve kesindi: İstiklâl uğrunda ölmek. Nihayet işgal makamlarınca mitingler yasak edildi. Fakat milletin ruhundaki istiklâl aşkı tutuşturulmuş bulunuyordu.

İzmir'in işgaline dışardan gösterilen ilk toplu tepki hakkında farklı görüşler olmakla beraber tepkilerin hemen işgalin haber alınması ile Anadolu'nun her köşesinde eş zamanlı olarak ve birbirinden habersiz başladığını söylemek mümkündür. İşgale tepki olarak düzenlenen mitinglerde aynı düşünceler işlenmiş ve aynı cümlelerle işgaller protesto edilmiştir. Şüphesiz ki tepkiler İzmir'e yakın yerlerde daha şiddetli idi, ancak doğu ve güney bölgeleri de en az onlar kadar endişeli ve hararetli idiler.

Bu çalışmaları yeterli saymayan Denizli Milli Heyeti 10 Haziran 1919'da bütün Anadolu şehirlerine şu beyannameyi yayınlamıştı:

> "Denizli Heyet-i Milliyesi Beyannamesi
>
> Güzel İzmir'imizi işgal eden Yunan canavarları vilayetimizin içlerine doğru ilerliyorlar. Ayak bastıkları yerlerde hadsiz hesapsız vahşetler, tüyleri ürperten alçaklıklar yapıyorlar. Camilerimize

Yunan bayrağı asıyorlar. Biz bu hain düşmanlara karşı ayaklandık. Bunları ilk olarak Menderes'in bu tarafına geçirmemeğe ve sonra vilayetten temizlemeğe karar verdik. Allah'ın büyüklüğüne güvenen namuslu ve mert kardeşler silahlarıyla beraber birer birer gelip bize el uzatıyorlar. Yunanlıların pis ve murdar ayakları altında inleye inleye ölmekten ise ya mertçesine ölmeğe veyahut şerefle, namusla yaşamağa azmettik. Bugünkü çalışmayı din ve namus borcu bilen kardeşlerimiz seyirci vaziyette kalmamalı, vaktin nakit olduğunu ve kaybedilecek zaman olmadığını düşünerek hareket etmeliyiz. Allah yardımcımızdır.

10 Haziran 1919 Denizli Hey'et-i Milliyesi."[49]

Bu telgrafın etkisi kısa süre içerisinde kendisini gösterdi, Batı Anadolu'daki kuva-yı milliye çalışmaları daha da genişledi. Bütün Anadolu, Çanakkale Savaşı'ndan beri ilk defa olarak hep birden harekete geçmiş bulunuyordu. Bir bakıma İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, Anadolu insanını yeniden bir araya getirmişti. Bu ruh, Milli Mücadele Hareketi'nin başarıya ulaşmasındaki en önemli hareket noktasıdır. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa, hem ordu kumandanlarına hem de vilayetlere gönderdiği yazılarda, bu ruhun hiç azalmadan devam etmesi gerektiğini, zira kurtuluşun bu ruh sayesinde olacağını bildirmişti. 16 Mayıs tarihinde bütün Anadolu aynı imanla harekete geçmişti. Anadolu'nun dört bir yanından çekilen protesto telgraflarının sayısının on binden fazla olduğunu ifade eden kaynaklar da vardı.

49 Asaf Gökbel, *Milli Mücadelede Aydın*, Aydın, 1964, s.177; *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Hazırlayanlar: Zekâi Güner, Orhan Kabataş, Ankara, 1990, s. 79.

İSTANBUL MİTİNGLERİ

Dünya Savaşı boyunca devam eden miting ve yardım toplantıları savaştan sonra daha yoğun yaşanacaktı, hele İzmir'in işgali üzerine yapılan gösteri ve mitingler daha öncekilere hiç benzemiyordu. İşgali takip eden günlerde İstanbul'da matemli bir manzara vardı; İstanbul, Beyoğlu, Beşiktaş, Üsküdar, Kadıköy ve diğer semtlerde açık bir Müslüman dükkânına rastlanmıyordu.

İzmir'in işgalini izleyen günlerde eğlence yerleri ile okullar ve ticarethaneler üç gün kapandı, üniversite öğrencileri ile yüksek okullar öğrencileri, İzmir'in işgalini protesto etmek maksadıyla derslere girmediler. Üniversite profesörleri de 18 Mayıs 1919'da Doktor Besim Ömer Paşa'nın başkanlığında toplandılar ve heyecanlı konuşmalar yaptılar. Profesörlerden birisi *"Heyecanlarımızı ya vatana parçalar eklediğimiz ya da vatandan parçalar ayırdığımız zamanlara saklarız"* dedikten sonra *"Bağımsız bir millet için, icabında esir olmamak üzere, kuvvetlerini kullanmak lâzımdır; bu vesile ile başlanması tabiî olan mücadelenin başına Dârülfünun'un geçmesi gerekir"* diye kesin konuştu. Başka bir hatip, *"kan dökerek kahramanlıkla ölmeği üstün tutarız"* dedi, halk arasından bir subay: *"Aç sefil, kör, topal kalan subaylar karşısında hiç umutsuz olmayın. Ordu mensuplarının vatan için ölmeğe hazır olduklarını bilin"* diye haykırdı.

İstanbul'daki üzüntü ve heyecan çok büyüktü, bu yüzden en kalabalık ve heyecanlı mitingler, İtilaf Devletleri'nin gözü önünde İstanbul'da yapılmıştı. Fatih'te, Üsküdar'da ve Kadıköy'de yapılan mitingler çok büyük ve etkili olmuş, Sultanahmet Mitingleri ise bu coşkunun sonunda sahip olunan ruhu açıkça ortaya koymuştu.

Fatih Mitingi

19 Mayıs 1919'da Fatih'te, Belediye Dairesi'nin önünde 50 bin kişinin katılımıyla gerçekleştirilen Fatih Mitingi, İzmir'in işgalinden sonra İstanbul'da işgal karşıtı bazı kımıldanmaların daha somut bir şekle dönüştüğünün bir işareti sayılıyordu. Üç gündür acılarını içine gömen İstanbullular nihayet kulaktan kulağa "Yarın saat üçte Fatih'te bir miting yapılacağını" gizlice söylüyorlardı. Bu haberin söylenmesinin ardından öğleden sonra İstanbul caddelerinde cidden etkileyici bir manzara vardı. Esnaf dükkânlarının kepenklerini indirmiş, ahali ile birlikte kaldırımlar üzerinde bekliyordu. Bütün gökyüzünde fevkalade günlere mahsus bir hava hâkimdi. Bunca felaketlere rağmen milletin tek bir kitle halinde toplanmaya karar verdiği bir gün olmak itibarıyla bir teselli hissi vardı. Mitinge yarım saat kala Beyazıt'ta esnaf olduğu anlaşılan iki kişi arasında geçen konuşma şu şekilde idi:

> "Biraz genç:- Ahmet Efendi! Fatih'te toplanacaklarmış. Sen gidecek misin?
>
> Biraz İhtiyarca: -Gidecek misin ne demek? Böyle günde sen ben gitmezsek kim gidecek? Evelallah! Şu ihtiyar vücudumda bir damla kan bırakmayıncaya kadar didinir, bu işin altından kalkarız. Öyle de perişan olduk, böyle de!"

Saat 14.30'a doğru İstanbul'un her tarafından grup grup yüzlerce binlerce halk caddelerden Fatih'e doğru akıyor, huzur ve huşu ile yürüyorlardı, bütün cemiyetler de... Herkes de... Bu arada

Darülfünun talebelerinin yüzünde ateşli bir mana okunuyordu. Kadınlar, Darülfünunlu kızlar çarşaflarının sol tarafına beyaz birer rozet takmışlardı. Bu rozetlerde şu kısa fakat pek anlamlı cümle okunuyordu: "İzmir kalbimizdedir".

Saat 15.00'e doğru Fatih Parkı etrafı ve Belediye Dairesi'nin önü erkek kadın binlerce ahali ile hınca hınç dolmuştu. Belediyenin balkonu üzerine simsiyah bir örtü serilmiş, her iki taraf pencerelerine birer siyah bayrak asılmıştı. Saat 15.00, 10-15 bin kişiye yakın bir Türk ve Müslüman kitlesi Belediye Dairesi'ndeydi, herkes ağlıyordu. Bilhassa dışarıda bekleyen ahali... Daha nutuklara başlamadan herkes; kadın erkek bütün halk mendilleri çıkarmış, bu tarihi manzaradan üzüntülü için için ağlıyordu. Kadınlar arasında: "Allahım! Yarabbi! Bizi kurtar!" sesleri duyuluyordu.

Bu sırada kürsüye çıkan Halide Hanım konuşmaya başlıyordu:

"Türkler ve Müslümanlar, Kardeşlerim!

Bugün hayatımızın en kara bir gününü yaşıyoruz. Sabahı olmayan bir nihayetimiz, karanlık bir gece içerisindeyiz. Fakat bu kadar karanlıklardan sonra inşallah hepimizin üzerinde daha parlak, daha feyizli bir sabah olacaktır.

Türkler ve Müslümanlar!

Mazimizde ve tarihimizde en şanlı ve yüksek günlerimiz olduğu gibi, günahlarımız da var. Fakat Ey Kardaşlar! Ne olursa ne kadar olursa olsun temiz ve masum bir kan akmıştır. Bu mübarek topraklar için o kadar kan akmıştır ki, bu kan bütün Türk milletinin günahını ödemeye kâfidir. Biz bugünün felaketine ümitsiz gözyaşları dökmeyeceğiz. Bugün elimizde silahımız yok, fakat hamiyetimiz, imanımız var. (Elbette, Allah sadaları, umumi heyecan) Silahla çalışamayız, fakat hakkımızı isteyeceğiz. Biz bugünün yaralarıyla kalplerimizi kanatırken, pekiyi biliyoruz ki bir yarın var, çocuklarımız var ve hiçbir zaman olmayan ve

olmayacak olan mukaddes bir Türk milleti var". (Şiddetli, sürekli alkışlar, hay hay sesleri)

Halide Hanım konuşmasına; *"Biz padişahımızdan babalık isteriz"* diyerek son vermişti.

Halide Hanım'dan sonra kürsüye çıkan Selahaddin Bey kalabalığa şöyle hitap ediyordu:

"Muhterem Vatandaşlar!

Harbe isteyerek girmedik. Silah altına çağrılan her fert gibi harbe girmeye mecburduk. Sonuçta, Rusya'ya harp ilanından da millet sorumlu tutulamaz. Wilson'un taahhüdü üzerine silahı terk ettik. Fakat İzmir işgal olundu.

Bu millet ortadan kalkmayacaktır. (Ahali hep bir ağızdan: Kalkmayacaktır!) Mademki Türk milleti vardır, onda da bir his mevcuttur. O da yaşamalıdır. Türkün çoğunlukta bulunduğu yerlerde, hakimiyeti ellerine vermek, ilân ettikleri hakkın aksini yapmak demektir.

İzmir'den işittiğimiz haberler çok fecidir. Fertler ölecek, fakat millet yaşayacak. Hakkımızı müdafaa edelim. Yaşasın millet!"

Selahaddin Bey'in konuşması mitinge katılanların "Yaşasın feryatları" ile son buluyor, ondan sonra kürsüye çıkan Hüseyin Ragıb Bey, *"İzmir'in Türk olduğunu ispat için zeybeğin şehit olan bedenini görmek yeter... Zeybek, kolay kolay mağlup olur kimseler değildir. Aydın'ın milli asabiyeti öyle keskin bir usturadır ki, yutmak isteyenlerin boğazlarını yarar, parçalar, param parça eder."* sözleri ile kalabalığı coşturuyordu.

Bu konuşmalardan sonra Tahsin Fazıl Bey ve Doktor Sabit Bey de bir konuşma yapmış, bu konuşmaların ardından Hacı Ali Şevki Efendi balkona çıkarak, bir duada bulunmuştu. Bu ateşli duanın her cümlesi binlerce Müslüman'ın kalbinden fışkıran

"amin, amin" sesleriyle göklere yükselmiş ve miting heyetleri, ahali büyük bir teselli ve gönül rahatlığıyla ağır ağır dağılmışlardı.

Bundan sonra Tertip Heyeti ile bazı aydın kadın ve erkek grupları Darülfünûn'a gitmişler, Tertip Heyeti tarafından padişaha gönderilmek üzere beş kadın ve beş erkek üye seçilmiştir. Padişaha sunulmak üzere yazılan beyannamede: *"Altı asırlık şerefli bir tarihi ve muazzam bir saltanatı olan Türk milletinin, bugün hiçbir hak ve adaleti tanımak istemeyen bir galip hükmüyle vatanı en kıymettar parçalarından mahrum edilmek istendiği, işgallerin halkı en derin acılara sürüklediği ve Wilson Prensipleri'ne de aykırı olan bu olaylara karşı hakka ve hukuka sahip olunması gerektiği"* belirtiliyordu.[50]

Yine Fatih Mitingi Tertip Heyeti tarafından Amerikalı Amiral Bristol'a verilmek üzere hazırlanan muhtıra suretinde ise şu ifadeler yer alıyordu:

> "...50 bin kişilik mitingin milli heyeti, hakikatin kutsallığını tanıyan ve bunu kendine milli bir rehber olarak gören Amerika kamuoyuna müracaat ediyor, 2 milyona yakın bir nüfus çoğunluğuna karşı 200 bini geçmeyen Yunanlılara, İzmir'in verilmesini bütün imanımız ve ruhumuzla protesto ediyoruz. Memleketin büyük çoğunluğu Türk olan yerlerin azınlıkta olan milletlere verilmesine karşı son dereceye kadar millet halinde engel olmaya karar verdik..."

Yunan istilasına karşı gösterilen bu tepki, kuşkusuz uyanmakta olan Türk milli bilincinin ve Türk milletinin, yurtlarını parçalamak isteyen İtilaf Devletleri'nin planlarını etkisiz bırakmak azminin ilk belirtisiydi.

---

50 *Hadisat*, 20 Mayıs 1919, No: 140.

Üsküdar Mitingi

İstanbul'da İzmir'in işgaline karşı tertip edilen ilk miting Fatih'te yapılmıştı. Bu mitingin hemen arkasından üniversite gençlerinin halka dağıttığı bildiriler sonucunda, bu defa Üsküdar-Doğancılar'da 30 bin kişinin katıldığı büyük bir miting daha yapıldı.

Üsküdar'da o gün Mutasarrıflık Dairesi önünde ve parkın karşısındaki mezarlık, siyah bayraklarla bir matem manzarası gösteriyordu. Kadın erkek bütün Üsküdar halkı beraberce ağlamaya koşmuştu. Üsküdarlı şair Talat Bey, halka ve Hakk'a şöyle seslendi:

> "Dünyada hiçbir hakim kuvvet bakî kalamaz. Daimi olan, ebedi olan Haktır. (Allah sesleri) Anadolu'nun kalbgâhı olan İzmir'i hiçbir vakit bağışlamayacağız."

Bu konuşmadan sonra söz alan Asri (Çağdaş) Kadın Cemiyeti'nden Sebahat Hanım'ın hitabı ise Türk kadınının duygularını ortaya koyuyordu:

> "Ey Muhterem, Mübarek, Talihsiz Ahalimiz!
>
> Dün, muazzez Fatih'imizin yüksek ve muhteşem minareleri altında ecdadımız ruhunda yükselen tekbirleri duyarak huşu ve hürmetle toplanan, ağlayan elli bin feryada, bugün de yeni sesler, yeni avazeler karışıyor. Hepimiz gasp olunan bir hakkın zulmü karşısında yaşıyoruz. Fakat bugün en çok biz, kadınlar, o anneler ve kardeşler bahtsız memleketimizde sükûn ve istirahatla yaşamak hakkını kazanmak için ailelerimizin kıymettar vücutlarını birer birer kaybeder iken bile, bu kadar keder duymuyorduk. Çünkü bir ümit için, bu vatanı kazanmak için evet, vatanımızın sabaha kavuşması için o muhteşem şehitleri veriyorduk. Fakat şimdi ne oldu? Bütün bu fedakârlıklarla beklenen, istenen hak da görülmüyor. Bunun için dökülen kanlara da hürmet edilmiyor. İşte hayatı, ruhu terk olan İzmir'i bugün Yunanlılar aldılar. Belki yarın da sinemizden bir şefkat, kalbimizden bir hayat koparır

gibi birer birer; Konya'mızı, Bursa'mızı, hatta evet bütün güzellikleriyle nazarları celbeden, çok sevgili İstanbul'umuzu da isteyecekler, o zaman da bu hayatımıza zehirli tırnaklarını takıp, her fırsatta bizi biraz daha ölüme yaklaştıran bu kuvvetlerin kahrı karşısında yine böyle sükûn ve tevekkülle yaşayacak mıyız? Sevgili annelerim, babalarım! Artık bu son zulmün önünde, biz; kadın, erkek, genç hepimiz birleşelim."

Daha sonra Necati Kemal Bey, Darülfünûn Tıbbiye Şubesinden mezun Naciye Hanım, yine tıbbiye talebelerinden Memduh Necdet Bey, Darülfünûn talebelerinden Hamdi Bey birer konuşma yaptılar. Bunlardan Hamdi Bey'in konuşmasında ilginç noktalara değiniliyordu:

"...Bir köylü çocuğuyum. Bugün zannediyor musunuz yalnız İstanbul ayaktadır? Hayır!..Her taraf aynı elemde. Benim aksakallı babam, evlatlarının matemini tutarken, şimdi yeni cihat için çarıklarını ıslatıyor. Nişanlısına şarkılar söyleyen kardeşler, sokaklarda kelebekler gibi uçan genç kızlar şimdi birer aslan olmuşlar. Şehirlerimizin her tarafında camiler, abideler var. Bugün birkaç bayrak tarihi olan milletlere taç verilirken, böyle abideleri olan bir memleketten taç alınır mı?" (Hayır! Hiçbir vakit feryatları)

Bu konuşmalardan sonra Hoca Şevki Efendi tarafından bir dua okunmuş ve bu dua ahalinin ruhu üzerinde büyük feryatlara neden olmuştur. Duadan sonra ahali büyük bir sükûn ile miting alanından ayrılmaya başlamıştır. Ayrıca, Darülfünûn tarafından İtilaf Devletleri'nin mümessillerine verilmek üzere tüm bu haksızlıkları dile getiren ve protesto eden bir muhtıra hazırlanmıştır.[51]

Sonuçta büyük kalabalık, Türklerle meskûn bütün yerlerin parçalanmaz bir bütün olduğu hakkında, önceki gün Fatih mitinginde varılmış olan kanaate varmış ve "En büyük intikamın, zorla

51 *Hadisat*, 21 Mayıs 1919, No: 141.

alınan bir hakkın geri alınması" zamanında meydana gelebileceğini, basın yolu ile bütün dünyaya duyurmaya karar vermiştir.

Kadıköy Mitingi

İzmir'in işgali sebebiyle Dârülfünunlu gençler çok sabırsızdılar. Onlar seferberlik istiyorlar, "ölmek isteriz" diye bağırıyorlardı. İşgalden bir hafta sonra işgali protesto amacıyla okullar kapatılmış, üç bine yakın erkek ve kadın öğretmen Dârülfünu'nda toplanıp ant içmişlerdi. Tıbbiye öğrencilerinin çağrısma uyan 20 bin kişi 22 Mayıs 1919'da, sürekli yağan yağmur altında Kadıköy Belediye Binası'nın önünde toplanmıştı. Öteki mitinglerde görülen heyecan bu mitingde de aynen görülüyordu. Özellikle bir Türk kadının, çocuğuna vereceği öğüdün ne olacağını bu mitingde bağıra bağıra açıklaması, dinleyicileri coşturmuş ve söylediği sözler Türk kadınının, vatanına karşı beslediği yüksek duygunun yeni bir ifadesi olmuştu. Kadıköy'de Belediye Dairesi'nin önünde toplanan miting Fahri Bey'in konuşması ile başlamış, daha sonra söz alan Dârülfünu'ndan Münevver Saime Hanım nutkunda şunları söylemiştir:

> "Yarab!
>
> Ben kardeşlerime değil, evvela sana hitab ediyorum. Vatanın felaketi karşısında bir genç kızın feryadını dinle. Bu ağlayan analar şehitlerin anası, bu yeni büyük genç kadınlar; fedakârın dul zevcesi, şu hıçkıran yavrular; askerlerin yetimleri değil mi? Böyle necib bir kavme gözyaşı döktürmeye hikmet ne!
>
> Galipler!
>
> Size hitap ediyorum. Eğer müşahedeleriniz insanları mesut etmek için ise, biz de insanız. Geleceklerin ne olacağını tasavvur edebilmek için geçmiş zamanları göz önüne getirmek lazımdır.

Ey tarihlerinin kara günlerini yaşayanlar! Size hitap ediyorum. Milletler için kara günler olabilir. Artık fena bulmak yoktur. Bir millet yok edilemez... Onun semalarını kaplayacak, ancak istiklal havasıdır. Ben kendimi hürriyeti kaybedilmiş bir milletin kızı tutarak, istiklâlime nasıl yürüyeceğimi söyleyeceğim. Bu beyanatım kollarımızı bağlamak isteyenler için dikkate şayan olmalı.

Oğlum, bana ben neyim? diye ilk sorduğu gün, ona semalardan haykıran bir melek gibi, "büyük tarihli bir Türksün" diye hitap edeceğim. Bunda, bu ses onun ruhunda ne fırtınalar koparacak. Ninnisini söylerken bu günleri yanık sesle ruhuna söyleyeceğim, ona büyük Türk ırkının şarkılarını terennüm edeceğim; masallarda Fatihleri, Yavuzları anlatacağım. Mendilinde, kitabında, cüzdanında, fesinde hep İzmir görecek. Ölürken, ona babamdan kalan altın fatihalı kılıcı, rafta sarılı duran bayrağı bir miras olarak vereceğim ve kulağına bir vasiyet söyleyeceğim. İşte o günden itibaren galiplerin taktığı zincirler çözülmeye mahkûmdur...

Bir millet yok edilemez, sözlerime nihayet vermeden; herkesin, her Müslüman'ın söylemek istediği fakat, ne için bilmem, yüksek sesle söylemekten çekindiği birkaç sözü ben, kız kardeşlerime, babalarıma ve ağabey kardeşlerime açıkça söylemek isterim. Bizim toprak bütünlüğümüzü muhafaza edecekler, fakat hangi hudut dahilinde? Burası düzeltilmedikçe Türkiye'de sulh ve salah mümkün olmayacaktır. Ben bu kanaatteyim. Çünkü buna karşı isyan etmeyecek bir Türk kalbi tanımıyorum."

Münevver Saime Hanım'ın bu duygulu konuşmasından sonra Tıp Mektebi son sınıfından Kemal Bey ve Halide Edib Hanım kürsüye gelmiş ve heyecanlı birer konuşma yapmışlardı. Bu mitinglerin değişmez hatibi olan Halide Edip Hanım burada yaptığı konuşmada halka şöyle hitap ediyordu:

"Müslüman ufuklarında dalgalanan bu matem yalnız Türklerin değil, bütün Müslümanlarındır. Türk'ün felaketi

yalnız Türk'ün değil, İslam tarihinin bir sahifesidir. Bugünkü heyecan emin olunuz ki, Müslüman âlemini bir dalga gibi sarıyor. Biliniz ki küçük görülen Türkiye ve Türkler, Müslüman dünyasının kalbidir. Bugün aldanmayalım. Hissedilen bir heyecan var. Bunu söndürmek için icat edilen yalan haberlere inanmayalım(inanmıyoruz sadaları).

Allah'ın adaleti ne zaman olsa tezahür edecektir. Heyecanınızı unutmayınız. Tarihi İzmir'imizde, Türkler haksızlığa, adaletsizliğe karşı topsuz, silahsız mücadele ettiler. Milletler mukadderatına hakim olan adalet, muhakkak bir hava olarak esecektir."

Halide Hanım'dan sonra pek çok vatandaş ve hanımlar konuşma yapmışlardı. Bilhassa Hayriye Melek, Zeliha Hanım ile Necdet Bey çok etkili hitaplarda bulunmuşlardı.[52] Bu konuşmalarda ise, *"Ölmeyi bilmeyen yaşamaz, millet sağanaklar altında toplanıyor ve inliyor. Bu mateme âlem şahit olsun"* sözleri mitingdeki coşkuyu adeta had safhaya çıkarmıştı.

Sultanahmet Mitingleri

23 Mayıs 1919 Cuma günü, Sultanahmet Meydanı'nda yapılan miting, İstanbul'da yapılan mitinglerin en büyüğü ve en etkilisi idi. Çünkü bu mitinge 200 bin kişinin katıldığı tahmin ediliyordu. İstanbul gazetelerinin de belirttiği gibi o gün "Tarihin Kaydettiği Bir Gün"dü. Vatanı için can veren bir millet, At Meydanı'nda, hüzün ve elem içinde toplanmışlardı. Sultanahmet Mitingi tarihimizin en büyük mitinglerinden biri olacaktı; bütün İstanbul, Müslüman ve Türkler bir kalp halinde ellerini Allah'a açtılar, tek vücut olduklarını bütün dünyaya; dostlarına, düşmanlarına ilân ettiler.

52 *Hadisat*, 23 Mayıs 1919, No: 143.

Cuma günü öğleden itibaren köprüye doğru akan insan seli göründü. Aynı akıntı Sultanahmet caddelerinde de görülüyordu. Her Müslüman dükkânını kapatmış, Türk'ün hakkını gasp etmek isteyenlere bağırmak için gidiyordu. Toplananların adedi için binlerle, yüz binlerle kıyas edilemiyordu. Çünkü bütün İstanbul'un; kadın erkek, büyük küçük, bütün Müslüman ve Türk sakinleri, Sultanahmet ve Sultanahmet'e giden caddelerdeydi.

Daha saat 13.00'den itibaren Sultanahmet Meydanı dolmaya başlamıştı, namazdan sonra katılanlarla taştı. Cami kapısında hatipler için siyah kumaşlara bürünmüş, büyük bir kürsü hazırlanmıştı. Kürsünün ön cephesinde ise siyah tüllere sarılı bir çerçevede bulunan Wilson'un 12. maddesi asılı duruyordu. Fatih tarafından Beyazıt'a Divanyolu güzergâhından gelen on binlerce halk, elinde kocaman bir siyah levhada:

"Yaşamak istiyoruz", "Müslümanlar Ölmez ve Öldürülemez", "İki Milyon Türk, İki Yüz Yirmi Bin Rum'a Feda Edilemez" ibareleri okunuyordu.

İlk sözü milli şair Mehmet Emin (Yurdakul) Bey almış ve konuşmasına şöyle başlamıştı:

"Kardaşlar!

Keşke asırların geceleri ve dünyaların mezarları gözlerime dolarak bir sağır olsaydım da, milletimin kulağını parçalayan bu felaket seslerini işitmeseydim ve bu kara günleri görmeseydim. Zira, bugün memleketin uğradığı felaket ve musibetler o kadar acıklı ki!..

İzmir'i, Yunanistan ve Türk'ü Yunanlı yapmak için mi? Hayır!..

Kardaşlar!

İzmir altı asırdan beri Müslüman memleketidir. İzmir, o kadar zamandan beri cesaret ve adaletimize şahit olmuş, azametli dağların Oğuznameler, şehnameler dinlediği bir Türk toprağıdır ve daha Türk ve İslam kalacaktır.

Türk'e gelince, onun Allah'a secde için eğilen alnı hiçbir vakit esaret önünde eğilmedi. O halde böyle bir memleket ve milletin tarihini ve ruhunu bilmiyorum ki, hangi kuvvet değiştirebilecek?

Demir ve ateş, kardaşlar! Ben bunlarla hiçbir vatan ve ırkın öldüğünü işitmedim. Irk ve vatani hatıralara malik olan bir milletin mahvolduğunu tarih göstermiyor. İşte size Almanla, Ruslar ve Avusturyalılar tarafından parçalanan Lehistan. İşte size Prusya kartalının pençesine düşen Alsas-Loren. Dünün o esir toprakları ki, bugün beyaz kartallı ve üç renkli bayraklarını, yine saraylarının ve mabetlerinin üzerinde dalgalandırıyorlar. Zira, Lehistan Slav ve Cermen değildi. Lehliler, milli ruh ve vicdanlarında ölmez bir Polonya'yı yaşatıyorlardı. Zira Alsas-Loren, Almanya olamazdı. Onun Ren Nehri'nin suları, ona (Marşeyiz)'leri terennüm ediyordu. Bu "öldükten sonra dirilme" mucizesini yapan eğer milli ruh ise, Türler de onun nur ve ateş mabedinden ilhamını almıştır. Orda ölümlerden kuvvet alacak; vatan ve mabedini, hak ve hürriyetini namusuyla, kanıyla, bugünkü çocuklarıyla ve yarınki torunlarıyla kurtaracak ve silahları ellerinde ölmüş mevtalarından başka bir şey görmeyecektir.

Kardaşlar!

Yüreğim heyecanlı ve gözlerim yaşlar içinde olduğu halde batıya doğru dönerek haykırmak ve şunları söylemek istiyorum: "Ey Avrupa! Ey Amerika! Bunun mesuliyeti sizin olacaktır. Biz Türkler düştüğümüz muharebeye ve uğradığımız malubiyete rağmen sizi büyük tanıyorduk ve sizden hak ve adalet bekliyorduk. Sizin o müttefikleriniz ve o şairleriniz vardır ki, bunlar Mesihlerin şakirdleri gibi bir damlacık insan kanında ve gözyaşında; tufanlar, kıyametler görürlerdi, en hakiki insanın ölümünün bir yıldızın düşmesinden daha acıklı bulurlardı. Izdırab çeken, ağlayan, öldürülen, esir olan beşeriyeti kurtarmak ve onun harp yollarından; nura, iyiye, doğruya, eşitliğe, hakka, hakikate götürmek isterlerdi. Biz de onlardan biriydik. Muharebeden sonra sizi karşımızda görünce insaniyet ve hürriyet namına

muharebe ettiğinizi işitince, sulhun hak ve adalet temin edeceğine ve artık altın devrin doğacağına inandık. Size uzattığımız ellerle, yükselttiğimiz feryatlarla yalnız vatan ve mabedimizde hür yaşamak hakkından başka bir şey istemeden tevekkülle bekledik. Lakin heyhat! Bu gün Türk ve Müslüman İzmir'in Yunanlılara açılması ve birçok Türk ve Müslüman hukuk ve hürriyetinin iki yüz bin Rum'a feda edilmesi, bizi ümidimizin harabesi karşısında bıraktı.

Yirminci asır Jul Sezarların devri midir? Buna karşı ne diyeceksiniz? Soruyorum sizlere? Değilse Türk'ün hukuku, Türk'ün hürriyeti niçin tanınmıyor? Türk'ün vatanı, Türk'ün mabedi niçin çiğnetiliyor?

Bununla beraber kardaşlar!

Biz bütün felaket ve musibetlere her şeye karşı memleket ve milletimizin hayat ve kurtuluşundan ümidimizi kesmeyelim. Bilelim ki gökler fırtınasız, baharlar hazansız olmadığı gibi hiçbir vakit insanlar da dertsiz kalmamışlardır.

Kardaşlar!

Yunanlıları İzmir'den çıkarmak eski ve yeni dünyalara hukuk ve hürriyetimizi tanıtmak istiyor musunuz? Öyle ise en önce aramıza girmiş olan nifakı öldürelim, kardaşlığa doğru bir daha geriye çekilmeyecek olan ellerimizi uzatalım, hepimiz alımlarımızda; vatanı kurtarmak mefkûresi ve kalblerimizde milleti yaşatmak aşkı olduğu halde ve hakanımızın tahtının etrafında birleşelim. Her birimiz hepimizin ve hepimiz her birimizin olalım ve yalnız ve yalnız iki kuvvete iman edelim: kendimize ve Cenab-ı Hakk'a!..."

Türkçe yayın yapan basın kuruluşları adına konuşan Fahrettin Hayri Bey nutkunu o günlerin meşhur mısrası ile açıyordu:

"Müslümanlar, Vatandaşlar!
Düşman sesi duymak istemezsen
Kardaş sesidir uyan bu sesten
Kalkınca görür ki akşam olmuş

Vaktiyle uyanmayan bu sesten"

Müslümanlar!

Bu gün son söz söylenmemiştir. Yekvücut olarak yaşamak ihtiyacında bulunan biz İslam kardaşlarının arasında nifak tohumları ekmek için her türlü vasıtayı meşru sayan insaniyet ve hak düşmanı milletlerin hallerine, hareketlerine ve sözlerine karşı pek uyanık bulununuz!

Müslümanlar!

Türklüğün kalbgâhı olan İzmir'e tashihinden ümitvar olmak istediğimiz dimağsız bu haksızlık ve her türlü insani kaideleri ve adalet prensiplerini "cak cak" edici bir tarzda Yunanlılar tarafından yapılan tecavüz hakkında bütün teessürlerimize tercüman olmak üzere birkaç söz söyleyeceğim.

Müslümanlar!

Bu gün üç yüz elli milyon Müslüman'ın muazzam ve mübarek halifesi ve Osmanlıların muazzez padişahı başta olarak, bütün millet, bütün İslamlar, hükümet, matbuat, mukadderatına metanet ve azm ile yekvücut etmişlerdir.

Müslümanlar!

İtilaf Devletleri'nden bugünkü matemli tarihimizin siyah sahifelerini adaletin nuru ile nurlandırmaları lüzumunu talep etmeyi en acil vazife sayıyorum. Vazifemizi bilelim. Hak bizimledir"

Daha sonra hatıralarında bu kalabalıktan çok etkilendiğini ifade edecek olan Halide Hanım Sultanahmet'te o meşhur konuşmasını yaptı:

"Kardeşlerim, Evlatlarım!

Ruhu göklerde olan yedi yüz senelik tarihimiz bu minarelerden bu gün Osmanlı tarihinin faciasını seyrediyor. Bu muazzam bu tarihi meydanda zafer alayları terkip eden ecdadımızın ruhu bizi seyrediyor. Dünyaların öbür ucuna at süren na-mağlup erlerin evlatları önünde ben baş eğiyor ve yemin ediyorum: ... Bugün kolları kesilmiş olan Türk'ün kalbi eski cesaret şecaatini

kaybetmemiştir. Yemin ediyorum ki Osmanlı sancağına, tarihine hıyanet etmeyeceğim. Allah'a, hakka, milletlerin ilahi hakkına dayanan Türk milleti bütün Müslüman ve Türk dünyasına ilan ediyorum, davamızı ilân ediyorum.

Asırlardan beri sinsi sinsi devam eden Avrupa'nın istila siyaseti her vakit Türk toprakları üzerinde vicdansız bir şekilde tecelli etmiştir. Türkler ve Türkiye ecdatlarına ve bayraklarına ve milletimizin ebedi ve elzem halkına hıyanet etmeyeceklerdir. Dinleyiniz, sizin iki dostunuz var: Bugünkü Müslüman âlemi öteki millet hakkı için bağıracak medeni milletler. Birini kazandınız, ötekini bugün açtığınız davanın hak ve ulviyeti kazanacaktır.

Hükümetler düşmanımız, milletler dostumuz, kalbinizde isyan kuvvetinizdir.

Böyle muazzam bir günü Osmanlı tarihi, Osmanlı toprağında bir defa daha idrak edemeyecektir. Yedi yüz senenin en asil ve büyük hasletlerimiz olan vakarımızı adalet ve terbiyemizi unutmayacağız. Yedi yüz senenin tarihinin ağlayan minareler altında yemin ediniz: Bayrağımıza, ecdadımızın namusuna hıyanet etmeyeceğiz."

Nutuklardan sonra miting heyeti tarafından alınan kararlar Doktor Sabit Bey tarafından yüksek bir sesle okundu:

"1. Mukaddes vatanımızın işgal olan noktalarının tahliyesine kadar saltanat makamı etrafında demir bir çember gibi hayatı fedaya hazırız.

2. Bizlere asırlardan beri tatbik edilen siyasete göz boyama siyasetine artık kesinlikle itimat etmiyoruz ve bu hal terk edilmedikçe kesinlikle buna inanmayacağız.

3. Küçük büyük hepimiz kalbimizde vatan endişesinden başka hiçbir endişenin yer bulmamasını Samim ruhumuzla, istiyor ve ahd ediyoruz.

4. Yarın padişahın huzuruna çıkacak fevkalade şuranın vatan ve millet için en hayırlı kararlar kabul edilmesine dualar ediyoruz.

5. Kabul ettiğimiz kararlardan uzakta bulunan vatandaşlarımızı, harekâtımızı takip eden nazırları, ancak matbuat vasıtasıyla haberdar etmek azmindeyiz.

Bunlar hepimiz tarafından kabul edilmiş ise sizden kabul cevabı olmak üzere şu sözümü tekrar etmemizi rica edeceğim: "Yaşasın İslam milleti! Varolsun mukaddes halifemiz."

Kararların kabulünden sonra miting İzmir ve vatan için yapılan bir dua ile son bulmuştu.[53]

Bir hafta sonra aynı yerde İkinci Sultanahmet Mitingi aynı şevk ve heyecanla yapılmış, Türk'ün sesi ve hakkı yükseltilmiş yine ateşli hitabeler dinlenmişti. 23 Mayıs'ta 200 bin kişinin katıldığı ilk Sultanahmet mitinginden sonra hükümetin bütün mitingleri yasaklaması üzerine bu defa halk "dua etmek" bahanesiyle toplanmıştı.

Bütün bu mitingler gösteriyordu ki, Türk milleti yapılan işgalleri ve haksızlıkları asla kabul etmeyecek ve en geniş bir şekilde milli bir direnişi oluşturacaktı. Bu mitinglerde ve ilgili makamlara gönderilen telgraflarda bahsedilen fedakârlık sözleri sıradan, heyecanla söylenmiş sözler değildi ve bunun ispatlanması da kısa süre sonra oldu. Sakarya'da, Büyük Taarruz'da hayatlarını kaybedenler ve savaşanlar bu mitinglere katılanlar ve fedakârlık telgraflarını çekenlerdi.

53 Hadisat, 24 Mayıs 1919, No:144.

İŞGALLER KARŞISINDA YABANCILAR VE BASIN

Sebep Olanlar Utanıyor: Ama Ne Zaman?

Yunan birliklerinin İzmir'e sevki, Barış Konferansı'nın açılışını izleyen altı ay içinde verilmiş en önemli karardı. O sırada pek çok kişi bu karara uymuşken, daha sonraki yıllarda hemen herkes tarafından eleştirilmeye başlandı. Hem İngiliz Savaş Bakanlığı, hem de Dışişleri çıkarma öncesinde ciddi ikaz ve uyarılarda bulunmuştu. Winston Churchill daha sonra şunları söyleyecekti:

> "Wilson, Lloyd George, Clemenceau ve Venizelos gibi aklım, itiyadını ve tecrübesini yaşam karşısında sınamış seçkin devlet adamlarının Paris'te nasıl olup da böylesine acele ve ölümcül bir adım atabildiklerini hâlâ anlayabilmiş değilim".[54]

İzmir'in işgali, Türkler tarafından büyük tepkilerle karşılanırken yabancılar bu olayı kendi açılarından değerlendirmişlerdi. Türkiye'de bulunan yabancı temsilciler Türkleri daha yakından tanıdıkları için, İzmir'in işgalinin Türklerde mukavemet hareketlerini artıracağını ve şiddetlendireceğini belirtiyorlardı. Müttefik işgal kuvvetlerinin komutanı olan Milne'in İzmir'deki temsilcisi Smith, "Yunan işgali vuku bulduğu taktirde Türklerin ayaklanacaklarını" belirtirken İngiliz Amirali Webb, kendi

54 Paul C. Helmreich, Sevr Entrikaları, İstanbul, 1996, s. 73.

dışişleri bakanlığına gönderdiği raporda, *"İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali sırasında akan kan Türkiye'nin her tarafında kötü etkiler yaratmıştır. Türkler olaylar karşısında son derece yıkılmış durumdadırlar. Bu durum olayları tehlikeli olmaya sevk etmiştir."* diyordu. Yine aynı amiral, Paris Barış Konferansı'na gönderdiği bir mektupta, *"Gerçek şudur ki, Venizelos memleketine en büyük kötülüğü Yüksek Konseyi, bölgeyi yatıştırmak için Yunan askerinin İzmir'i işgaline kandırmakla yapmıştır. Bütün bölgeyi mezbahaya çevirmiş olması bir yana ki müttefiklerin kontrolünde kalsa bu durum çıkmayacaktı, Türkler ve Yunanlılar arasındaki düşmanlığın büyük ölçüde artmasına yol açmıştır."*[55] diyordu.

İngiliz, Fransız, İsveçli gazeteler yayınladıkları makalelerde, işgalin yersiz olduğunu ifade ederek, bunun barışı değil karışıklığı getireceğini söylüyorlardı. Avrupa basınına göre, Anadolu'daki hareketin doğuş nedeni, İzmir'in işgali olayı idi. İşgalin kontrolü ile görevlendirilmiş olan Calthorpe'a birkaç gün içinde Anadolu'nun farklı bölgelerinden 675 protesto telgrafı yağmıştı.

Lord Curzon, "İzmir'in Yunanlılar tarafından istilâsına meydan vermek, yaptığımız hataların en büyüğüdür" derken *The Near East* gazetesinde de; *"Rumlar ve Ermeniler, nankör ve samimiyetten yoksundurlar. Türk ise cesur ve namuskârdır. İşte bu meziyetler Türklerin XVI. yüzyıldaki azametlerini meydana getirmiştir. Fakat bugün, bu meziyetleri kendilerinden başka bir şeye yaramamaktadır. Rumlar, İzmir'de hırsızlık ve çapulculukla beraber Türkleri katlettiler. Binlerce müdafaasız ve kimseye zararı olmayan Müslüman'ı öldürdüler..."* diye yazıyordu.

---

55 Jaeschke, *Kurtluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 65; Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1970, s. 28-29.

Bütün bu olanlara rağmen hala eski düşüncesini devam ettiren yazarlar da vardı ve hep olacaklardı da... 18 Mayıs 1919 tarihli *New York Times*'ta, İzmir'in işgalinin gerçekleştiği söylendikten sonra, *"Türkiye Sonun Başlangıcı: Türklere, Anadolu'da küçük bir bölge bırakılabilir. İstanbul'un, Amerikan Mandası Altına Girmesi İçin Israrlar Devam Ediyor"* başlığı altında savaş sırasında yapılan gizli anlaşmalardaki planı anımsatan şu açıklama yapılıyordu:

> "İzmir'in işgali, Türk İmparatorluğu'nu dağıtmak ve Asya, Avrupa Türkiye'sinin her tarafında manda yönetimleri kurabilmek yolunda atılan ilk adım. Halen İstanbul'da bulunan Türk Sultanına, Bursa ve civarında küçük bir bölge bırakılabilir. İstanbul'da bir Amerikan mandası kurulacağı yolundaki haberler üzerine fikirlerine başvurulan yetkililer, bu konuda henüz kesin bir karara varılamadığını belirtiyorlar ise de Dörtler Konseyi'nin almış olduğu bir kararla: Mezopotamya ve Filistin'de İngiltere'nin, Suriye ve Kilikya'da Fransa'nın, Antalya'da İtalya'nın ve Ermenistan'da ABD'nin mandater devlet olarak tanındığı söyleniyor. Aynı kaynaktan verilen diğer bir habere göre, Avrupa Türkiye'sinin de ikiye ayrılarak bir bölümünün Yunanistan'a verilmesi, diğer bölümün ise, yani İstanbul ve çevresinin Amerikan mandası altında yönetilmesi düşünülüyor."[56]

Amerika kamuoyunun da üzerinde durduğu konu bu yönde idi. İzmir'in işgali yalnızca bir başlangıçtı; onlara göre Türkiye'nin parçalanmasının, gerçekte ise büyük bir felaketin. İşgalden yaklaşık bir yıl sonra felaketin tespiti için kurulan komisyonlar hazırladıkları raporlarda Batı Anadolu'daki Yunan faaliyetlerini açıkça belirttiler, ancak bu raporlar hiçbir zaman Avrupa kamuoyuna açıklanmayacaktı.

---

56 Deniz Bilen, *ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi,* İstanbul 2004, ss. 108-109.

Babıâli Yine Aynı Babıâli!

İzmir'in işgali hakkında Paris'te bir takım fikirlerin tartışıldığını haber alan Osmanlı hükümeti, İngilizlere aşırı güveninden dolayı buna ihtimal vermemekte idi. Hâlbuki basın, bunun gerçekleşme ihtimali üzerinde durarak kamuoyunu ayakta tutmak amacıyla yayınlarında devamlı bu olayı işlemekte idi.

14 Mayıs 1919 günü öğleden evvel İstanbul'daki İngiliz Temsilcisi Amiral Webb, sadrazama İzmir'in işgali hakkındaki notayı verirken, aynı saatlerde Harbiye nâzırı da İzmir'in geleceği hakkında, Ali Nadir Paşa'dan gelen telgrafı değerlendiriyordu. Amiral Webb'in notası karşısında, hükümet reisi sıfatıyla sadrazamın düşünce ve kararı, ertesi gün yayınlanan resmi tebliğdeki şu cümlede açıklanıyordu:

> "Hükümet bu konuda, milletin hukuku ve devletin muhafazası için üzerine düşen vazifeleri yerine getirmiştir, vakar ve sükûnetin muhafaza edilmesi gereği münasip lisanla ahaliye tavsiye edilmelidir."

Çıkarmadan bir gün önce Damat Ferit Paşa'ya verilen notada, Yunan işgali haber verilmiş olmasına rağmen o, bundan gereken makamlara, özellikle askeri yetkililere hiçbir haber vermemiş, dolayısıyla İzmir'deki kolordu komutanlığına da bir direktif ulaştırılamamıştı. Böylelikle, İzmir'in baskın tarzında ve kanlı olaylara sahne olacak şekilde işgalinden doğan şiddetli tepki karşısında Sadrazam 15/16 Mayıs 1919 gecesi, İtilâf Devletleri temsilcilerine bir nota verdikten sonra istifa etmiş; fakat Padişah, eniştesi olan Ferit Paşa'yı Sadaret makamından ayırmamış ve yeni kabinenin kurulmasını tekrar kendisine emretmişti.

İzmir'in işgal edileceği Dâhiliye Nâzırı ve sadrazama duyurulduğu zaman inanmadıkları gibi, İzmir'den bu haberi bildirenin tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesi emredilmişti. Onlara göre,

bu haber fesat çıkarmak gayesiyle yayılmaktadır, çıkaranlar da behemehal İttihatçılardır. Bu düşünceyle hükümet, 15 Mayıs 1919 tarihinde Bursa ve Konya vilayetlerine çektiği iki cevabi telgrafta, İngilizlerin Bursa'yı işgalleri durumunda engel olunmayarak protesto edilmesini ve Konya'da halkın asayişi bozmayacak şekilde mümessillere müracaatlarına engel olunmamasını istiyordu. Hükümetin işgal karşısındaki tutumunu gösteren en önemli belgelerden birisi de 17 Mayıs 1919 tarihiyle vilayetlere ve mutasarrıflıklara çekilen telgraftır:

> "İzmir'in işgali yabancı mümessillikler nezdinde protesto edildi, işgale maddi mukavemet imkânsız olduğundan sükûnetin sağlanarak halkın İtilaf ve Amerika mümessillerine protesto telgrafı göndermelerinin uygun olacağı".

Yine 23 Mayıs'ta vilayetlere gönderilen bir telgrafla, ilerleyen Yunan işgalinin durdurulması için gerekli girişimin yapılmakta olduğu, Paris Barış Konferansı'nda memleket hukukunun savunulacağı ve halkın heyecanının teskin edilmesi gerektiğine bildiriliyordu. Hükümetin genel politikası bir taraftan İtilaf Devletleri ile görüşme yolları aramak ve İstanbul temsilcileri ile irtibata geçmek, diğer taraftan da Anadolu'da başlayan galeyanı sakinleştirmekten ibaretti. Bir ay zarfında Anadolu vilayetlerine gönderilen telgraflardan ortaya çıkan sonuç şuydu ki, İstanbul hükümeti işgalleri protesto etmekle yetinmiş, Anadolu'yu sadece sükûnete davet etmiş, fakat bundan bir sonuç alamamıştır.

Padişah, İzmir'in işgal edileceğini 14 Mayıs günü öğrenmiş, Menteşe ahalisi kendisine durumu bildiren ve vatanlarının korunmasını isteyen telgrafı 15 Mayıs'ta çekmişlerdi. Padişah, vilayetlerden gelen telgraflara sadrazam tarafından cevap yazılmasını istemişti.

İstanbul'a İzmir'in işgali ile ilgili çekilen protesto telgraflarından rahatsız olan hükümet, bir karar alarak bunu bütün telgrafhanelere

gönderdi. Bu karara göre, Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin verecekleri telgrafların çekilmemesi, bütün telgrafhanelere Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü tarafından emrediliyordu. Mustafa Kemal Paşa, 20 Haziran'da Kolordulara gönderdiği emirde, vatanın mahvına sebep olacak bu emre uyacak memurların divan-ı harbe verileceğini bildiriyor, aynı tarihli ilgili müdürlüğe, Dâhiliye ve Harbiye Nazırlıklarına da iletilen telgrafında,

> "...Aydın Vilayeti'nin tahliyesinin tek yolu olan milletin sesini boğmaktan vatanın istiklaline karşı birleşen umumi milli vicdanı ortadan kaldırmaktan başka hiçbir şeye haml olunamayacak olan böyle caniyane teşebbüsün gelecekte sebep olacağı büyük mesuliyetin farkında olunmasını gereklidir."[57]

Bütün bu gelişmeler karşısında, Osmanlı Genelkurmayı, Yunan işgaline karşı direnme ve savunma fikrini benimsemiş ve desteklemişti. Harbiye Nezareti'nde askerî mekanizmanın fikri ve icra organı olan Genelkurmay Başkanlığı ve diğer bütün askerî makam ve teşkilât, Yunan işgaline karşı, sonuna kadar Anadolu'daki harekât ile gizli bir anlaşma ve dayanışma halinde çalışmışlardı.

Batı Anadolu'da, yıldırıcı Yunan mezalimi ve İstanbul hHükümetinin uysallık tavsiyeleri dolayısıyla, ilk önce resmi makamlar tereddüt içinde kalmışlardı. İzmir'e yapılan Yunan çıkarmasını müteakip dağılmış olan XVII. Kolordu'nun birliklerini yeniden düzenlemek vazifesiyle 56. Tümen Komutanlığı'na ve XVII. Kolordu komutan vekilliğine atanan Albay Bekir Sami Bey çeşitli faaliyetlerde bulunuyordu. Bekir Sami Bey'in çalışmaları sonunda Batı Anadolu'da Akhisar ve Soma Cephelerindeki ilk direniş ör-

57 Telgrafın aslı için bkz. A.VRK. 836/98; *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl: 49 (Ocak 2000) Sayı: 109, Belge No: 3088; ATTB, IV, s. 40–41.

gütleri de kurulmuş oluyordu. Bekir Sami Bey, Akhisar ve Salihli bölgesine geldiğinde halkın psikolojik yönden çökmüş olduğunu ve göçe başladıklarını görmüştü. Bu durumdaki halkı bir araya getirerek direniş örgütlerine dahil etmek de çok güçtü ve zaman isteyen bir işti. Bu çalışmalar bir aylık bir süre sonunda ancak başarı ile tamamlanabildi.

Basın Halkı Uyarıyor, Sansür Çalışıyor!

Milli Mücadele basını, Türk basın tarihinin önemli aşamalarından biridir. Bu safha gazeteciliğin Anadolu'da zirveye çıktığı dönemdir. İstanbul ve Anadolu basını daha İzmir işgal edilmeden önce, Mondros Mütarekesi'nin uygulanmaya başlanmasıyla milli yazılarla işgaller hakkındaki düşüncelerini yazmaya ve halkı bu konuda bilgilendirmeye çalışmışlardı. Milli Mücadele döneminde basının gücü, savaş bittikten sonra daha iyi anlaşılmıştı. Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra ülkeden çıkarılması istenen 150 kişilik listeden 13 kişi gazeteciydi.

Gazeteler, Türk insanın 1919 yılı mayıs ayındaki psikolojik durumunu hem yansıtıyor hem de ona yön vermeye çalışıyordu. *İleri* gazetesinde Celal Nuri *"İzmir'in işgali karşısında bütün Anadolu, bütün Türkler birleşti. En son dereceye kadar vatanı savunmaya karar verdi. Anadolu dilâverleri, son yenilginin doğurduğu karamsarlığa rağmen halen zinde olan bütün kudret ve kuvvetini göstermekten kaçınmayacaktır."* diyordu.

İstanbul basını, İtilaf Devletleri'nin temsilcilerinin İstanbul'a gelmeye başlaması ile ve mütarekenin uygulanması ile birlikte bu uygulamalardaki haksızlıklara da yer vermeye başladı ve halkı ülkenin gerçek durumu hakkında bilgilendirdi. Bu durumun direniş ruhunu körüklediğini gören İngilizler, hükümete baskı yaparak, gazetelere sansür koydu. Çıkarılan emre göre, İtilaf Devletleri'nin askeri harekâtı hakkında, heyecan verici ve milliyetlerin arasını

açan, padişaha saygısız, büyük devletlere düşmanlık güden ve hükümet şeklini değiştirmeye yönelik yayın yapılamayacaktı. Bu kararın hemen ertesi gününden itibaren başlayarak İstanbul'da gazetelerin birçok yeri sansürlü çıkmaya başladı, bu karardan yaklaşık bir ay sonra, Osmanlı hükümeti tarafından kurulmuş olan Sansür Kurulu'na İtilaf Devletleri temsilcileri de girdi, bundan sonra sansür daha da ağırlaştırılacaktı. Sansür sebebiyle İstanbul basını Erzurum, Sivas Kongreleri ve Büyük Millet Meclisi'nin açılışı haberlerini veremeyecekti.

İstanbul basınını bu şekilde kontrol altına almış olan İtilaf Devletleri'nin Anadolu'da aynı uygulamalarda bulunmaları zordu. Bu sebeple Milli Mücadele boyunca Anadolu şehirlerinde yayınlanan gazetelerin çoğu, İtilaf Devletlerinin aleyhine yayın yapabilecek, propaganda faaliyetlerinde bulunarak halkı gerçek durum hakkında bilgilendirecektir.

İzmir'de yayınlanan *Hukuk-ı Beşer* gazetesinin 19 Şubat 1919 tarihli nüshasında yayınlanan "Namus Uğrunda " başlıklı yazıda, *"İzmir'in Rus çarlığının gayrimeşru çocuğu olan Yunanlılara"* peşkeş edilmeye çalışıldığından bahsedilerek, *"Uyan ey Türk oğlu uyan, sana suikast ediyorlar!... Biz ölmedik yaşıyoruz, damarlarımızda İzmir'imiz, hakanımız, payitahtımız için akıtılacak kanlarımız var. Bu memlekete göz diken kuvvetleri yakacak, eritecek hararetimiz pek, hem de pek çok. Yalnız bunu da unutmasınlar ki, Çanakkale kahramanlarının, mavi beyaz kucağında haçı taşıyan Yunanlılığın canavar hakimiyeti altında yaşatacak tek hemşîresi, tek bir vâlidesi, ufak bir Türk benliği yoktur. Ancak, evet ancak hilalin al gölgeleri altında hakanıyla, pâyitahtıyla, İzmir'iyle yaşayacak bir Türklük vardır..."*[58] deniliyordu.

58 *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, c. I,* Hazırlayanlar: Mehmet Kaplan v.d., Ankara, 1992, s. 67-69.

Bütün bunlar Paris Barış Konferansı'nda olup bitenler ile ilgili idi. Basın, Yunan iddialarını haber aldıkça daha şiddetli bir şekilde Türklüğe sarılıyor, muhtemel gelişmelere karşı halkı uyanık tutmaya çalışıyordu. Ebüzziyazade, *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin 22 Mart 1919 tarihli nüshasında "Milli Tezahürler ve Müdafaalar" başlıklı yazısında, Paris'te Osmanlı toprakları hakkında alınmak üzere olan kararları etkilemek için Anadolu'nun birçok yerinde mitingler düzenlendiğini belirterek, alman kararlar ile ilgili olarak İtilaf Devletleri temsilcilerine muhtıralar gönderildiğini, bu gösterilerden en önemlilerinden birisinin İzmir'de Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Kongresi olduğunu haber veriyordu. Paris'teki Onlar Konseyi'nin Venizelos'un taleplerini yerine getirmesi halinde çok kötü sonuçlar ortaya çıkacağı ihtar ediliyordu.[59]

Genel olarak Türk basını, askeri işgal ve politik baskılara rağmen, milletin duygularına tercüman olarak, İtilaf Devletleri'ne karşı milli ve medeni cesaretle mücadele ve halkı uyanıklığa, vatanları için ellerinden geleni yapmaya davet ediyordu. İşgalden sonra İzmir'de Yunan sansürü başlamış ve on beş gün hiçbir tarafa telgraf, mektup ve resmi evrak gönderilmesine izin verilmemiş, gelenlere de el konulmuştu. İzmir İşgal Kuvvetleri komutanının İzmir gazetelerinde yayınlanan emriyle toplantı ve yolculuk serbestlikleri sınırlandırılmıştı.

İzmir'in işgal edildiği 15 Mayıs günü ve ertesi iki günün İstanbul gazetelerinin yayınlarına bakılacak olursa ülkenin tek probleminin İttihatçıları tutuklamak ve yargılayarak cezalandırmak olduğu görülür. Hükümetin işgal ile ilgili sansür politikası da bunda etkili oluyor, Anadolu'daki gelişmeler ele alınamıyordu. Ancak diğer taraftan İttihatçı düşmanlığı da bu düşüncenin gelişmesine zemin hazırlıyordu. Bu baskılara rağmen gazeteler İzmir ile ilgili bazı ipuçları da veriyorlardı. *Vakit*'te İzmir ile ilgili

59 *Devrin Yazarlarının Kalemiyle, I*, s. 86-88.

nüfus istatistikleri veriliyor, aynı gazetede Mehmet Asım: *"İzmir, Anadolu'nun can evidir, Doğu milletleri Wilson ilkelerinin uygulama alanı dışında mıdır?"* diyerek İzmir'in bütün manasıyla halis bir Türk şehri olduğunu vurguluyordu. *Zaman* gazetesi ise başyazısında, *"İzmir'imiz için: Bir deva diye ellerimizi uzattığımız Wilson Prensipleri'nin bir hançer gibi bağrımıza saplanacağını beklemeyelim. Tedbirli ve basiretkâr hükümetimiz, inşallah hakkımızı teslim ettirir."* diye yazıyordu.

Hadisat gazetesi, *"Gözyaşlarımız olsun, bırakınız biraz aksın. Sevgili İzmir'imizin, Anadolu'nun gözbebeği, baştan ayağa Türk ve Müslüman olan en büyük şehrimizin, can ve siyaset hasmımız olan Yunanistan'ın askeri işgali altına girdiğini öğrendik. 1.239.782 Türk ve Müslüman, 298.373 Rum'un zulüm ve esaretine tevdi edildi! Büyük reisicumhurun ortaya attığı prensiplerin aksinin mi tatbiki kararlaştırıldı? Bakınız tepeden tırnağa Türk ve Müslüman olan İzmir'e!"* diyor haksız işgali protesto ediyordu. Ayrıca ilginç bir şekilde, *Yeni Gazete* ve *Tasvir-i Efkâr* gazetelerinin sansürce 24 saat süreyle kapatıldıkları haberi verilerek "Tam zamanıdır ya!" yorumu yapılıyordu.

Gazeteler, Anadolu'nun çeşitli şehirlerinden gelen protesto telgraflarını *"Milli Galeyan"* başlığı altında yayınladılar. İstanbul gazetelerinden örnek olarak İleri gazetesini takip edecek olursak, ilk gün sansürle dolu olan, İzmir'in işgali başlıklı yazı bulunuyordu. "Acıklı Günler" başlığı altında, *"İstanbul'daki galeyan ve efkâr vilayetlerde daha şiddetlidir. Gelen telgraflar Türklerin tehlike karşısında yekvücut ve yek dil olduklarını göstermektedir."* deniliyor ve işgal protesto ediliyordu. Diğer gazete matbaaları gibi İleri matbaasına vilayetlerden gelen telgrafların çokluğundan bahsedilerek, hamiyetle çekilen bu telgrafların hepsinin yayınlanamamasından dolayı üzüntü duyulduğu ifade ediliyordu.[60] *İleri* gazetesinin

60 *İleri*, 18 Mayıs 1335, No: 108.

19 Mayıs tarihli sayısı, hemen hemen bütün sayfalarını İzmir'e ayırmıştı:

"Dün bütün Anadolu'da olduğu gibi şehrimizde de İzmir'in işgalinden doğan birçok milli gösteri vuku bulmuştur", "Türkler İzmir'i unutamaz", "Türk Milleti zindedir" başlıkları altında bu konularla ilgili yorumlara yer verildikten sonra, protestolardan ve mitinglerden bahsediliyordu.

İstanbul gazeteleri işgal haberleri ile ilgili olarak, şekilde kontrol altına alınmışken ve İzmir'in işgali haberleri sansürlenmişken Avrupa gazeteleri geçen beş yılın en güzel haberlerini yayınlıyorlar, Yunanlıların İzmir çıkarmasını Türklerin yok olması olarak değerlendiriyorlardı. 16 Mayıs tarihli Fransa'nın büyük gazetelerinin başlıkları: *"Türkiye'nin parçalanışı", "Türk İmparatorluğu ömrünü doldurdu", "Hasta adamın cenaze töreni"* şeklinde idi. En dikkat çekici yorum ise, yine bir Fransız gazetesinden geliyordu: *Marsilya* gazetesi; *"Mademki Türkiye parçalanıyor, ziyafete geç kalanlarından olmayalım"* diyerek Anadolu'daki karışıklıklardan nasıl faydalanılacağının yolunu gösteriyordu.

İleri gazetesinde Samih Rıfat (Horozcu) Bey'in 31 Mayıs tarihli manzumesi o günkü duygu ve düşünceleri açıklayan şiirler dizisinden sadece birisi idi:

"GÜZEL AYDIN

İzmir Türk'ün ana yurdu,
Vermez onu altın ordu;
Düşman İzmir'e girerken
Bütün millet ağlıyordu,
Aydın, Aydın, güzel Aydın
Ah ..., bir kerre kurtulaydın!..
Doğma güneş, yasımız var,
Git haber ver diyar diyar:

Türk'ün kolları bağlandı,
İzmir'i ondan aldılar!
Aydın, Aydın, güzel Aydın
Ah ... bir kerre kurtulaydın!..
Karalar mı giydi bu yaz
Yeşil duvaklı bağların?
Kargalara mesken olmaz
Kartal yuvası dağların!
Aydın, Aydın, güzel Aydın
Ah ... bir kerre kurtulaydın!..
Yaşadıkça Türk evladı
Değişir mi Aydın adı?
Âlem cünun mu getirdi'?
Yoksa tarih mi bunadı?
Aydın, Aydın, güzel Aydın
Korkma benden ayrılmadın,
Bekle geleceğim yarın!..."[61]

Mandacı basın

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İstanbul'da İtilaf Devletleri'nin düşüncelerini dile getirerek onların sesi olacak gazete yazıları da yayınlanıyor, bu düşünceleri işleyecek yeni gazeteler çıkmaya başlıyordu. Mütareke döneminin İngiliz taraftarlığı ve Milli Mücadele aleyhtarlığı ile bilinen en meşhur gazetesi şüphesiz ki Ali Kemal'in *Sabah* gazetesidir. Bu gazetede Ali Kemal Bey, İngiliz Dostluğu'nun faydalarını anlatıyor: *"İngiliz milleti kâinatın en azimli milletidir. Devlet-i Osmaniye için iki siyasi ilke biliriz: İçerde milliyetlerin birliği, dışarıda İngiliz dostluğu, İngiltere ile bozuşmamamız gerekir."* diyordu. Gazete,

61 *İleri*, 31 Mayıs 1919; numara: 121 - 503, Kaplan v.d., *Devrin Kalemlerinin Yazılarıyla Milli Mücadele, I*, s. 113.

İzmir'in işgal edildiği 15 Mayıs'ta *"Şark'ta İngiltere: İngiltere bu savaşta yalnız cihanın dengesi için savaştı. Milli sınırları içinde, yalnız Akdeniz devletlerine dayanmaya mecbur, bağımsız bir Osmanlı Devleti, Avrupa dengesi için lazımdır. Bir İngiliz, bir Fransız bir İtalyan, başka türlü düşünebilir mi?"* yorumunda bulunuyordu. Tabii ki bu devletler başka türlü düşünüyorlardı ve *Sabah* ile birlikte İngiltere de Osmanlı Devleti dışında yeni oluşumlar peşinde idi. İstanbul siyasetçileri bu durumu gördükleri halde şark kurnazlığı ile durumdan kurtulmanın yollarını arıyorlar, günlük politikalar içerisinde kayboluyorlardı.

Belki de Ali Kemal Bey'in bu düşüncelerine en güzel karşılığı Avrupa basını veriyordu. Avrupa basını da İstanbul'da ümitsizler zümresinin düşüncelerini güçlendiriyor, Paris'te Le Temps'in 1 Nisan 1919 tarihli nüshasında İzmir muhabirinin yazısına yer verilerek: *"Türklerde yurtseverlik duygusunun temeli olmadığı için artık bu kuvvete dayanılamaz. Oysa Helenizm, gücünü ispatlamıştır. Büyük bir Yunanistan, Güney Avrupa'nın ileri hatlarında Batı medeniyetinin güçlü bir bekçisi olabilir"* deniyor, Yunan propagandasının bir oyuncağı olunuyordu.

Bu düşünceleri taşıyan ve mütarekeden sonra İstanbul'da yayınlanan ilk gazetenin ilk sayısı Ali Kemal Bey'in yukarıda İngiliz taraftarlığından bahsettiği yazısının yayınlandığı gün çıkıyordu. İngiliz işbirlikçisi *Yeni İstanbul* gazetesinin başyazarı Süleyman Radi idi. Gazetenin adı 8 Aralık'ta *"Türkçe İstanbul"* olarak değişecek, başyazarlığına ise İngiliz casuslarıyla sıkı ilişki içinde olan ve İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin kurucusu Sait Molla geçecektir. Gazetenin ilk sayısında, Sultan Vahdettin ve Prens Sabahattin'in resimleri yayınlanıyor, Prens Sabahattin için Türkiye'de yeni roller hazırlanıyordu. İngilizler bir ara Sabahattin Bey'i sadrazamlığa getirmeyi bile düşünmüşlerdi, ancak Damat Ferit siyasi rakip olarak gördüğü Sabahattin Bey'in Türkiye'ye gelişini önleyecekti. Gazete bu sebeple Sabahattin Bey'e ilgi gösteriyordu.

Gazetenin yine ilk sayısındaki başyazı da çok dikkat çekici idi. Yazının başlığı "İngiltere ve Biz" adını taşıyor, Avrupa'da Türkleri bir kanser olarak gören İngiliz Başbakanı Lloyd George'a seslenerek, eski Türklerin bir kere daha muhabbetlerine müstehak olursa, kabinesinin, İslamlar hakkındaki geleneğini yaşatacağından bahsediliyordu. Gazete, 14 Kasım 1918 tarihli nüshasında, *"İki ulu tacidar, dostluk halinde, İslam âleminin dostu ve hakiki yardımcısı İngiltere Kralı ve Hindistan İmparatoru George Hazretleri büyük ve müşfik hakanımız adil unvan padişahımız şevketlü, kudretlü Altıncı Sultan Mehmet Vahdettin Han Efendimiz Hazretleri..."* başlığı altında iki ülke liderinin resimleri yan yana veriliyordu. 20 Mayıs'ta Sait Molla, *"Memleketimizin hal ve istikbalini kurtaracak yegane çare İngiliz himayesidir. Millet zaman geçirmeden hükümetten bu himayeyi istemelidir."* yorumunda bulunuyordu.

İstanbul'da İzmir'in işgalini İngiliz propagandası ile susturmak isteyen bir gazete daha vardı: *Alemdar*. Refi Cevad'ın gazetesi İttihatçı düşmanlığı ile meşhurdu. Ancak Milli Mücadele hareketi başladıktan sonra bu düşmanlığını Anadolu hareketine kaydırdı. İtilaf Devletleri işgallerini haklı ve geçici gösteren Refi Cevad; *"İzmir'i Yunanlılar, İtilaf Devletleri'nin yardımcı kuvveti olarak işgal ettiler. İzmir'den ümit kesmeye lüzum yoktur."* yorumu ile ele almıştı. *"İngilizleri istiyoruz, Türkler kendi güçleri ile adam olamaz, İngilizler elimizden tutarak bizi kurtaracak"* sözleriyle halkın direniş ruhunu kıran yazar, bu yüzden 150'likler listesine dahil olacaktı.

İstanbul'daki coşkulu mitingleri kendisine hedef alan Refi Cevad, 22 Mayıs'ta *Alemdar*'da milli gazetelerin ve halkın vatan uğruna canlarını feda edeceklerine dair yeminlerinin üzerine düşüncelerini işlemeye devam ediyordu:

"Biraz nur, biraz hayat: Elde kuvvet olmadıktan sonra "son neferimize kadar feda-yı hayat ederiz" demek faydasızdır. Şimdiye kadar çok öldük. Artık ölmeyeceğiz. Acele yardıma ihtiyacımız var. İngiltere, uzatacağımız dost elini tutacaktır. Son kozumuzu ortaya fırlatıyoruz. Bizi takviye etmesini istediğimiz İngiltere'nin Şark ile bilhassa memleketimizle büyük bir alakası vardır."

Görüldüğü üzere, bu işgal günlerinde gazetelerin üzerinde tartışmaya başladıkları önemli konulardan birisi de himaye meselesi olmuştur. Türkiye'nin himayeye ihtiyacı var mıdır? Yok mudur? Bu durum Sait Molla'nın istediğinin haklı çıkarılması anlamına geliyordu. İngilizler, en azından bu tartışmayı çıkararak Anadolu mandasını Amerika'ya havale etmeye çalışıyorlardı. Fakat tabii olarak ilk önce Türklerin bu himayeye istekli olmaları gerekli idi. Nihayet Refi Cevad 29 Mayıs tarihinde yayınladığı yazısında binlerce kişinin imzaladığını söylediği bir muhtıra ile İngiliz himayesini istemişti.[62]

62 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, I,* Ankara, 1993.

YENİ LİDER DURUMA EL KOYUYOR...

İşgaller ve İzmir'in İşgali Karşısında Mustafa Kemal Paşa

İşgalin ertesi gününde çıkan gazeteler üzücü haberlerin peşinden bir başka haber daha veriyorlardı ve gazeteler bu haberin gelecek için neler ifade ettiğinin farkında değillerdi:

> "Şark Kıtaatı Müfettişliği'ne tayin buyurulmuş olan Mustafa Kemal Paşa, maiyetinde Erkânıharp Binbaşısı Hüsrev Bey ve sair bazı kişiler bulunduğu halde, dün öğleden sonra Bandırma Vapuru'yla Samsun'a hareket etmiştir."

İstanbul'un kara günlerini bizzat gören ve yaşayan Mustafa Kemal Paşa, 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan IX. Ordu Müfettişi olarak ayrıldığında İzmir işgal edilmiş bulunuyordu. Samsun'a vardığı günün ertesinde, sadrazama gönderdiği telgrafta, İzmir'in Yunan askeri tarafından işgalinin milleti ve orduyu son derece üzdüğünü, bu duruma karşı bütün milletin ve ordunun karşı koyacağını bildiriyor, sükûnun şimdilik muhafaza edildiğini ifade ediyordu.

O, birkaç gün sonra iki subayı Samsun İngiliz Siyasi Mümessili Yüzbaşı Hurst ve siyasi kontrol memuru Yüzbaşı Mill ile mülakat ettirmişti. Bu mülakat sırasında İngilizlere, Yunanlıların Osmanlı memleketlerinin hiçbir yerinde hâkimiyet hakları olamayacağı, İzmir meselesinin tamamiyle milli ve hayati bir mesele olduğu ve bu şehrin Türklerce İstanbul kadar mühim bulunduğu, hiçbir ecnebi, bilhassa Yunanistan gibi hayalperest bir hükümetin işgaline razı olunamayacağı, kuvvetle yapılan bu işgalin geçici olacağı, milletin yekvücut olup hâkimiyet esasını, Türklük duygusunu hedef kabul ederek şimdiki hükümete itaatkâr bulunduğu anlatılmıştı.

Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in, daha sonra da Manisa ve Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgal edilmeleri üzerine memleketin her yanına protesto mitingleri yapılması ve İstanbul'daki hükümete, İtilâf Devletleri temsilcilerine telgrafla protesto gönderilmesi için çevresinde bulunanlara emir vermiştir. Bu emir üzerine yurdun hemen hemen her yerinde mitingler ve protestolar artmıştır. Erzurum'da Kazım Karabekir Paşa'ya ve peşinden kendi bölgesinde bulunan vilayet ve mutasarrıflıklara gönderdiği telgraflarda, İzmir'in işgaliyle doğan gösterilerin ve müracaatların arkası kesilmeyerek fiili netice alınıncaya kadar devam ettirilmesinin öneminden bahsediyor, vatanın ve milletin geleceğinin kurtarılmasının ancak bu şekilde hareketle mümkün olduğunu vurguluyordu.

28-29 Mayıs 1919 tarihli Havza Genelgesi üzerine, memleketin her tarafında yapılan mitingler, başta İtilaf Devletleri'ni sonra da Osmanlı hükümetini rahatsız etmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'da mitingler konusunda yapmış olduğu uyarıları, son derece dikkat çekici ve yerinde bir çıkış olmuştu. Bu çıkışını Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta şöyle izah etmiştir:

"İzmir'in ve bunu takiben Manisa'nın ve Aydın'ın işgali ve icra olunan tecavüz ve mezalim hakkında henüz millet aydınlatılmamış ve milli varlığa vurulan bu feci darbeye karşı açıktan bir çeşit teessür ve şikâyet gösterilmemişti. Milletin, bu haksız darbe karşısında suskun ve hareketsiz kalması, elbette milletin lehinde tefsir olunamazdı. Onun için milleti ikaz edip harekete geçirmek lazımdı"[63].

İstanbul'daki Harbiye Nezareti İstanbul'a hükümete ve saraya gönderilen telgrafların ve bu faaliyetlerin mahiyetini ve kapsamını öğrenmek istemiş, Mustafa Kemal Paşa'dan sormuştu. Mustafa Kemal Paşa, cevabi telgrafında;

"... İstanbul'a çekilen telgrafların tamamen millettin sinesinden doğan üzüntülerin birer göstergesi olduğunu arz eylerim. Bütün gördüğüm bu gösterilerin sebebi, İtilaf Devletleri'nin Türkün milli izzeti nefsine, meşru hakkına karşı zalimane olan tecavüzlerinden dolayı, kanayan Türk ve Müslüman yaralarından başka bir şey değildir. Bu heyecan, memleketin en ücra köşesine kadar şamildir, umumîdir. Hükümet memurları ile askerin şimdilik tamamen tarafsız kaldığı bu gösteriler ve üzüntülerin itidal ve metanetle hareket eylediği de ayrıca dikkat çekici olduğunu arz eylerim."

diyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın uyarılarından sonra gösterilen tepkiler arasında en ses getireni Havza'da olmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın o sırada Havza'da bulunması, yapılan mitingin önemini daha da artırmıştı. Kendisi de bizzat mitingin amacına ulaşması için büyük çaba harcamıştı. Bunun üzerine mitingin ikinci kez yapılması için 13 Haziran'da ahali tekrar davet edilmiş ve büyük bir katılımla miting yapılmıştı. Mitingde "Türk ölmemiş ve ölmeyecek" sloganıyla ruhlar

63 Atatürk, *Nutuk*, s. 15.

ateşlenmiş, konuşmaların ardından da toplanan ahaliye "savaşmak için din, namus ve nikâhları üzerine yemin ettirilmişti".

Mustafa Kemal Paşa, Havza'dan Eşme'de bulunan Bekir Sami Bey'e gönderdiği bir telgrafta, " *...Bu taraflarda halk tamamen heyecanlı ve her türlü fedakârlığa hazırdır. İzmir'in akıbeti, bütün milletin vicdanında istiklal müdafaası hususunda bir azim ve irade etrafında topladı. Bu cihetle bu akıbetin payidar olamayacağı şüphesizdir. Gayemiz bir olmalıdır...*" diyor ve İzmir'in işgalinin Anadolu'da ortaya çıkardığı durumu belirterek Batı'nın da aynı yönde hareket etmesini istiyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın uyarılarından sonra başlayan ikinci bir telgraf dalgası İstanbul'u daha zor durumda bırakmıştı. Vilayetlerden, mutasarrıflıklardan ve kazalardan İstanbul'a gönderilen bu telgrafların birer nüshası da Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilmişti. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'dan kendisine gönderilen, yurdun kurtarılması yolundaki bu telgrafları tek tek cevaplandırmaktaydı. Bunlardan 4 Haziran'da Çankırı'dan çekilen telgrafa verdiği cevapta şöyle diyordu:

> "Çankırı Belediye Başkanlığı'na
>
> Namus ve istiklali ile yaşamaya yahut toprağın altını üstüne tercih etmeye yemin eden Türk milletinin temiz yüreğinden doğan azim ve iradeyi içeren telgrafnamenizi büyük bir gurur ile aldım. Sevgili memleketimizin her köşesinde, her fırsatta yığın yığın toplanan ırkdaşlarımız böylece milletin vicdanının haksızlığa, adaletsizliğe karşı olan isyan ve tuğyanını âleme işittirmeye devam ve milli birliğin kati iradesini dünyaya göstermeye azm eyledikçe halkın zulme galibiyetini hiç şüphesiz göreceğiz.
>
> 9. Ordu Kıtaat Müfettişi Yaver-i Hazret-i Şehriyari Mustafa Kemal"[64].

64 Yücel Özkaya, "İzmir"in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri", *Atatürk Yolu,* Yıl1, Sayı: 1 (Mayıs1988), s. 71-72.

Bu ruhla yapılan mitingler sonunda İngilizler, mitinglerin her yerde artarak devam etmesinden iyice kaygılanmış olacaklar ki, İstanbul hükümetine başvurarak İstanbul'da ve Anadolu'da yapılacak mitinglerin yasaklanmasını istemişlerdi. İngilizlerin ve hükümetin bu yasakçı tavırları amacına ulaşmamış, ancak bu işleri doğrudan organize eden Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a çağrılması gündeme gelmişti. İngilizler bununla da yetinmemiş, çeşitli bahanelerle hapishanelere konulan birçok kıymetli vatan evladını Malta'ya sürerek Türk milletine gözdağı vermek istemişti.

Bu gelişmeler üzerine, durumun ciddiyet kazanması karşısında Mustafa Kemal Paşa da İstanbul'a gitmeyi reddetmiş ve bu zamana kadar yapılmış olan münferit çıkışları artık millete ve orduya mal etmeye özen göstermişti. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçmeden önce farklı bölgelerdeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin faaliyetlerinden haberdardı. Bu yüzden doğuda başlayan kongre hazırlıklarına o da katıldı. Trabzon ve Erzurum'un bu hazırlıklarına daha genel bir mahiyet vermek istiyordu. Bu düşüncesini Amasya Genelgesi ile ifade etmiş, Anadolu'nun her şehrinden gelecek delegelerle Sivas'ta genel bir kongre yapılmasını istemişti. Erzurum ve peşinden Sivas Kongreleri ile "Anadolu'da her tepede farklı farklı görülen çoban ateşlerini" birleştirerek bir yangına dönüştürmeyi başardı. Bu başarılamamış olsa idi, batıdaki kongrelerin yaptığı gibi milli direniş fikri küçük parçalar halinde ve bölgesel olarak eriyip gideceklerdi. Bu birleşme peşinden savaşı getirecekti. Meydanlarda mitinglerdeki ve telgraflardaki heyecan şimdi cephede gösterilecekti; savaş başlıyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın savaş ve barış hakkındaki düşüncelerini açıklayan, Sakarya Zaferi'nden sonra TBMM.'nde yaptığı şu konuşması ile savaş tarihimizi sona erdirelim:

"Şunu açıkça söyleyeyim ki, biz savaş istemiyoruz. Kanaatim odur ki, böyle bir gaye için engel yoktur. Yunan ordusu bizim meşru haklarımızdan vazgeçeceğimizi sanıyorsa yanılıyor. Milletimizi ortadan kaldırma girişimlerine karşı varlığımızı silahla savunmamız çok tabiidir. Bundan daha makul ve haklı bir tutum olamaz. Efendiler, şundan emin olunuz ki, ülkemizin topraklarında tek bir düşman askeri kalmayıncaya kadar Yunan ordusuna karşı taarruzlarımıza devam edeceğiz."

SONUÇ

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir hafta sonra başlayan İtilaf Devletleri'nin haksız işgalleri, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaliyle ilhak mahiyetini almıştı. İlk işgallerde teşkilatlanma çalışmalarıyla durumu seyreden Türk milleti, İzmir'in işgalinden sonra eylem safhasına geçmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya Genelgesi'nde belirlediği esaslar çerçevesinde hareket etmiştir.

"Vatanın ve milletin geleceğini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." düsturu, Erzurum ve Sivas kongreleri ile hayata geçirilecek, TBMM'nin açılmasıyla hukuki bir dayanak kazanacaktır. Böylece yabancı işgal ve mandası kesin olarak reddedilerek bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sağlanacaktır.

Mütareke'nin ilk günlerinde başlayan bağımsızlık düşüncesi adım adım uygulanarak zafere ulaşılacaktır.

Birinci Dünya Savaşı, kendisinden önceki yüzyılda başlayan emperyalist mücadelelerin bir sonucu olarak doğdu. Bu yüzden savaş sonunda kendisinden sonraki yüzyılın yapılandırılmasına gidilmesi bekleniyordu. Galiplerin savaş sonundaki tutumları da

açıkça bunu gösteriyordu. Bu beklentilere karşı ilk olarak direnen Türkler oldu.

Galipler savaş sonunda Osmanlı Devleti'ni ölmeyecek kadar yaşatmak, ancak bu şekilde kullanmak istiyorlardı. Son elli yılını Avrupalıların sosyal ve iktisadi baskıları altında geçiren Türkler, daha fazla ezilmek ve yarı sömürge bir halde yaşamak istemiyorlardı. Bu yüzden Paris'te verilen kararlar Anadolu'da sonuçsuz kalıyordu.

Kaynakça

Arşivler

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Yayınlanmış Belgeler

- *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl: 49 (Ocak 2000) Sayı: 109.
- *İngiliz Devlet Arşivi Gizli Belgeleri, Türkiye'nin Parçalaması ve İngiliz Politikası (1900-1920)*, Editör: Ö. Andaç Uğurlu, İstanbul, 2005.
- *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Yay.Haz. Zekâi Güner, Orhan Kabataş, Ankara, 1990.

Gazeteler

- *Hadisat*
- *İleri*
- *Ses*
- *Vakit*

Kitap ve Makaleler

- AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, c. I, İstanbul, 1990.
- APAK, Rahmi, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara, 1984.
- ATA, Feridun, "Divan-ı Harbi Örfi Mahkemelerinde Ermeni Tehciri Yargılamalarına İstatistiksel Bir Bakış (1919-1921)",

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 62, Cilt: XXI, Temmuz 2005.

- ATA, Feridun, *Süleymaniyeli Nemrut Mustafa Paşa*, İstanbul, 2008.
- ATATÜRK, M. Kemal, *Nutuk*, Ankara 1998.
- ATAY, F. Rıfkı, *Zeytindağı*, İstanbul, 2008.
- ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*, İstanbul, 1984.
- BAYKARA, Tuncer, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir, 1974.
- BAYRAKTAR, Bayram, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi*, Ankara, 1998.
- BAYTOK, Taner, *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1970.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele*, c. I, Ankara, 1992.
- BİLEN, Deniz, *ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi*, İstanbul, 2004.
- *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Irak-İran Cephesi (1914-1918)*, c. III/2, Genelkurmay Basımevi, 1996.
- ÇETİNKAYA, Ali, *Milli Mücadele Dönemi Hatıraları*, Ankara, 1993.
- *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, c. I, Yay.Haz. Mehmet Kaplan v.d., Ankara, 1992.
- DJUVARA, Trandafir G., *Türkiye'nin Paylaşılması Hakkında Yüz Proje*, Çev. Pulat Tacar, Ankara, 1999.
- ERGENELİ, Hilmi, " 1919 Ayvalık Savunması ile İlgili Anılar", *Belleten*, c. 48, sayı: 189-190, Ankara 1985.
- ERTÜRK, Hüsamettin, *İki Devrin Perde Arkası*, Yay. Haz. Samih Nafiz Tansu, İstanbul, 1964.
- GLENNY, Misha, *Balkanlar (1804-1999)*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, 2000.
- GÖKBEL, Asaf, *Milli Mücadelede Aydın*, Aydın, 1964.

- GÖKBİLGİN, Tayyib, "1919 Yılında Yabancı Devletlerin İşgalleri ve İstekleri Karşısında İstanbul Hükümeti", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 34 (Aralık 1987).
- GÖKBİLGİN, Tayyib, *Millî Mücadele Başlarken*, c. I, Ankara, 1959.
- GÖKDEMİR, A. Ender, *Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti*, Ankara, 1989.
- GÜNERİ, Süleyman Necati, *Defter-i Hatırat*, İstanbul, 2005.
- HATİPOĞLU, Murat, *Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara, 1988.
- HELMREICH, Paul C., *Sevr Entrikaları*, İstanbul, 1996.
- JAESCHKE, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara, 1971.
- KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İzmir, 1955.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Millî Mücadelede Kars*, I. Kitap, Belgeler, İstanbul, 1960.
- KOCAOĞLU, Bünyamin, *Mütarekede İttihatçılık*, İstanbul, 2006.
- KONUKÇU, Enver, *Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)*, Ankara, 2000.
- ÖZALP, Kazım, *Milli Mücadele*, c. II, Ankara, 1988.
- ÖZEL, Sabahattin, *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara, 1991.
- ÖZKAYA, Yücel, "İzmir"in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri", *Atatürk Yolu*, Yıl: 1, Sayı: 1 (Mayıs1988).
- RIFAT, Mevlanzâde, *Türkiye İnkılâbının İçyüzü*, Yay. Haz. Metin Hasırcı, İstanbul, 1993.
- SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, c. I, Ankara, 1993.
- SELVİ, Haluk, *İşgal ve Protesto*, İstanbul, 2006.
- SELVİ, Haluk, *Milli Mücadelede Erzurum*, Ankara, 2000.

- SEYFELİ, Erol, "Milli Mücadele'nin "İlk Kurşun"unun Hatay'da Atılması ve Mustafa Kemal Paşa", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 35, Cilt: XII, Temmuz 1996.
- SONYEL, Selahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c. I, Ankara, 1987.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. I, İstanbul, 1990.
- TEPEYRAN, Ebubekir Hazım, *Hatıralar*, İstanbul, 1998, s. 365.
- TEPEYRAN, Ebubekir Hazim, *Zalimane Bir İdam Hükmü*, İstanbul, 1997.
- TURAN, Mustafa, *Yunan Mezalimi (İzmir, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Ankara 1999.
- *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi*, c. I, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- *Türkiye'nin Parçalanması ve İngiliz Politikası, (1900-1920)*, Editör: Andaç Uğurlu, İstanbul, 2005.
- UMAR, Bilge, *Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı*, İstanbul, 2002.
- ÜLKER, Necmi, "Mondros Mütarekesi Döneminde Aydın Vilayetinin Nüfusuna Dair Bir Belge", *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, V(1990).

İndeks

II. Wilhelm 104
IV. Murat 46

A

Adalar 25, 103
Adana 22, 55, 56, 57, 59
Aden 9
Afrika 2
Agememnon Zırhlısı 21
Ahılkelek 74, 75, 83
Ahıska 74, 75, 82, 83, 84
Ahmet Dino 132
Ahmet İzzet Paşa 18, 20, 34, 51, 74, 83, 111, 114
Akbaş Cephaneliği 155
Akdeniz 19, 21, 95, 104, 197
Akhisar 153, 155, 156, 190, 191
Akif Bey 153
Alaşehir 156, 164, 165, 211
Albayrak 85, 87
Alemdar 113, 116, 198
Ali Bey 114, 125, 142, 143, 144, 145, 146, 149, 153, 154
Ali Fethi Bey 111
Ali İhsan Paşa 43, 44, 46, 47, 51
Ali Kemal 196, 197
Ali Nadir Paşa 124, 125, 131, 135, 188
Almanya 2, 3, 12, 17, 21, 22, 38, 42, 93, 96, 105, 180
Altınova 143
Altınözü 55
Amanos Tünelleri 52
Amasya Genelgesi 49, 205
Amerika Birleşik Devletleri 7, 14, 95, 135
Amiral Amet 35
Amiral Bristol 15, 173
Amiral Calthorpe19, 21, 28, 45, 55, 128, 135, 188
Amirali Webb 45, 99, 185, 188
Anadolu 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 23, 26, 27, 30, 35, 39, 43, 44, 49, 52, 55, 56, 71, 75, 79, 80, 81, 82, 87, 88, 90, 98, 99, 100, 101, 102, 108, 110, 112, 113, 119, 120, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 155, 156, 157, 159, 160, 163, 165, 166, 167, 174, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 198, 199, 204, 205, 208, 211, 212
Ankara 12, 34, 37, 63, 80, 81, 82, 88, 105, 140, 141, 142, 143, 152, 154, 156, 161, 165, 167, 186, 192, 199, 209, 210, 211, 212
Antakya 43, 55, 58
Anzavur 123, 154, 155
Arabistan Yarımadası 2, 19
Arap 4, 20, 22, 43, 46, 48, 96
Ardahan 74, 82, 84, 87, 96
Aristide Briand 106
Arnavut 100
Artin Cemal 120
Artvin 84
Asir 22
Asurlar 41

Atina 104, 106, 107, 136, 138
At Meydanı 178
Avetis Aharonian 98
Avrupa 2, 4, 11, 12, 30, 61, 63, 64, 65, 67, 88, 89, 90, 93, 95, 97, 103, 104, 105, 109, 180, 183, 186, 187, 195, 197, 198
Avusturya 2, 3, 12, 21, 65, 93
Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 93
Aya Nikola 151
Aydın 129, 131, 132, 146, 153, 156, 157, 160, 164, 167, 172, 190, 195, 196, 202, 203, 210, 212
Ayvalık 130, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 210
Ayvalık Kaymakamı Osman Nuri Bey 142, 146
Ayvalık Konsolosu Ayapolis 140
Azerbaycan 74, 77

B

Babaeski 165
Babıâli 89, 109, 135, 188
Bakû 22
Balkanlar 94, 104, 107, 127, 157, 210
Balkan Savaşları 2, 61, 98, 104, 128, 140
Bandırma 95, 126, 155, 201
Basra 41, 42, 96
Basra Körfezi 42
Batı Trakya 62, 63, 64, 70, 71
Batum 26, 74, 75, 76, 77, 81, 82, 84, 96
Bekir Ağa Bölüğü 113
Bekir Sami Bey 125, 143, 166, 190, 191, 204
Belediye Çeşmesi Protokolü 149
Bergama 144, 153
Berlin 64, 65, 86, 93, 96, 105, 107, 116
Besim Ömer Paşa 169
Beşiktaş 169
Beyazıt 170, 179
Beyoğlu 25, 26, 27, 28, 31, 33, 37, 169
Beyrut 8, 88
Bezmi Nusret Bey 164
Binbaşısı Noel 99
Binbaşı Tevfik Bey 114, 144
Bingazi 22
Birinci Dünya Savaşı 1, 2, 3, 7, 42, 48, 55, 61, 142, 207
Bitlis 22, 73, 76, 88, 98
Bogos Nubar Paşa 97, 99
Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey 113, 114, 122
Bolşevikler 13, 27
Bulgaristan 2, 21, 62, 64, 65, 93, 96, 104
Burdur 164
Burhaniye 143, 147, 154
Bursa 12, 120, 121, 122, 123, 126, 140, 141, 164, 175, 187, 189
Bursa Valisi Ebubekir Hazım Bey 120, 121

C - Ç

Cafer Bey 81
Cavid Bey 18
Celal Bayar 156
Celaleddin Arif Bey 17
Celal Nuri 191
Cemal Paşa 4, 7, 8
Cemiyet-i Akvam 97
Cenevre 100
Churchill 102, 185

Cihangiroğlu İbrahim Bey 84
Clamenceau 101
Culfa 75
Curzon 100, 102, 186
Çanakkale 2, 11, 26, 31, 107, 167, 192
Çanakkale Savaşı 167
Çankırı 204
Çaylı Köyü 58
Çerkez Ethem 81, 153
Çetinkaya 142, 143, 151
Çukurova 56, 98

D

Dağıstan 74
Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey 125
Dalyan Boğazı 144
Damat Ferit 18, 71, 97, 113, 115, 119, 120, 124, 126, 163, 188, 197
David Lloyd George 94, 102
Dedeağaç 63
Denizli Milli Heyeti 166
d'Esperey 36, 37, 38
Dimitri Toma 150
Diyarbakır 22, 44, 46, 47, 48, 76, 88, 98, 113
Doğu Trakya 2, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 128, 156
Dokuzuncu Ordu 74, 75, 77
Dolmabahçe Sarayı 33, 37
Donanma Cemiyeti 112, 160
Dorothes Mamelis 31
Dörtyol 55, 56, 57, 58, 59
Dörtyollu Mehmet Çavuş 58
Dursunbeyzâde Cevad 85, 90

E

Ebu Bekir Hazım Tepeyran 42
Eçmiyazin 75
Edirne 62, 65, 66, 67, 68, 70, 79
Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey 143, 154
Edremit Redd-i İlhak Heyeti 154
Elazığ 22, 47, 76, 88
Elviye-i Selâse 76, 77, 85, 87
Emin Hoca 57
Enez 62
Enver 4, 5, 6, 43, 52, 62, 66, 73, 79, 81, 82, 116, 165, 211
Erbil 41, 46
Erdek 108
Ergani 47
Ermeni 14, 30, 36, 37, 55, 56, 58, 71, 76, 79, 82, 85, 88, 96, 97, 98, 99, 112, 113, 115, 123, 142, 209
Ermeni Birleşik Kongresi 97
Ermeni Delegasyonu 98
Ermeniler 57, 79, 97, 99, 112, 155, 186
Ermeni Patriği Zaven Efendi 30, 97
Ermenistan 14, 23, 86, 89, 96, 97, 98, 99, 102, 187
Erzincan 73, 113
Erzurum 22, 27, 47, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 85, 86, 87, 88, 91, 97, 99, 164, 192, 202, 205, 207, 211
Erzurum Kongresi 91
Erzurumlu Hoca Raif Efendi 88
Erzurum Valisi Münir Bey 75
Eskişehir 80, 164
Eşme 204
Etnik-i Eterya Cemiyeti 103, 105

F

Fahrettin Hayri Bey 181
Fahri Bey 176
Falih Rıfkı Atay 7, 28
Falkenhayn 5
Fatih 170, 171, 174, 179
Fatih Mitingi 170, 173, 175
Fatih Türbesi 32
Fatma Aliye 160
Faysal 22
Fener Patrikhanesi 108
Fethi Bey 18, 111, 138
Filibeli Hilmi Bey 81
Filistin 5, 7, 23, 96, 187
Fransa 2, 7, 12, 13, 29, 34, 35, 38, 39, 95, 96, 97, 101, 102, 112, 133, 135, 187, 195
Fransa Kralı Birinci François 38
Fransız Generali Hamelin 55
Fransız Muhipler Cemiyeti 15

G

Galata 12, 25, 30
Galiçya 3, 7
Gelibolu 22, 155
General Allenby 36
General Cassel 44
General Townshend 20, 43
General Wilson 102
Gevar 47
Girit 103, 104
Goltz Paşa 4
Gömeç 143, 144, 145, 146, 147, 150, 151
Gümrü 74, 75, 83
Gümülcine 62, 63, 64, 120
Gümülcine eski Valisi İsmail Bey 120

H

Hacim Muhittin Bey 126
Hadisat 37, 89, 90, 119, 173, 175, 178, 184, 194, 209
Hadisat Gazetesi 37, 90, 194
Hadkinson 143, 144, 145, 150, 151
Hafız Abdullah Avni 113
Hahambaşı Hayım Naum Efendi 65
Hakkari 47
Halep 8, 51, 54, 96
Halide Edip 160, 177
Halil Paşa 43, 82
Hanya 103
Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa 145, 152
Harput 47, 99
Hasankale 77
Hasan Tahsin 70, 137
Hatay 59, 212
Havza 164, 202, 203, 204
Havza Genelgesi 202
Haydarpaşa 12, 35
Hayri Efendi 18, 116
Hayriye Melek 178
Hicaz 22, 23, 88
Hicaz Kralı Hüseyin 22
Hilmi Bey 81, 84, 85, 142, 149, 150, 151, 152, 154
Hindistan 4, 28, 41, 42, 65, 101, 198
Ho Chi Minh 94
Honk Kong 12
Hotel Mercator 94
Hukuk-ı Beşer Gazetesi 192
Hürriyet ve İtilaf Fırkası 19, 87, 119, 120, 122
Hüsamettin (Ertürk) Bey 81

Hüseyin Avni 85
Hüsnü Bey 126
Hüsnüyadis 126
Hüsrev Bey 201

I - İ

Iğdır 75, 83
Independance Belge Gazetesi 11
Irak 2, 22, 23, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 52, 53, 210
İç Anadolu 27
İleri Gazetesi 194, 195
İngiliz Generali Milne 77
İngiliz Muhipler Cemiyeti 15, 197
İngiltere 2, 7, 12, 13, 17, 19, 20, 21, 23, 28, 29, 30, 34, 35, 38, 41, 42, 43, 46, 69, 71, 94, 95, 96, 97, 101, 102, 105, 112, 133, 135, 139, 140, 143, 187, 196, 197, 198, 199
İran 4, 41, 43, 47, 52, 74, 75, 82, 97, 210
İskenderun 51, 53, 54, 55, 56, 58
İslahiye 22
İstanbul 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 45, 48, 49, 51, 55, 57, 59, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 128, 129, 132, 136, 137, 146, 147, 154, 156, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 169, 170, 174, 175, 178, 179, 185, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 201, 202, 203, 204, 205, 209, 210, 211, 212
İstanbul Gazetesi 38, 197
İstanbul İnas Darülfununu 32
İstihlas-ı Vatan 87
İşgal Komutanı Zafiriu 125
İtalya 12, 13, 95, 101, 107, 128, 129, 132, 133, 187
İtilaf Devletleri 4, 17, 18, 19, 21, 23, 26, 27, 32, 35, 36, 51, 53, 61, 65, 88, 106, 108, 112, 113, 124, 130, 131, 132, 135, 145, 162, 166, 189, 191, 192, 193, 198, 202
İttifak Devletleri 61
İttihat ve Terakki 6, 17, 18, 35, 36, 63, 64, 66, 73, 74, 79, 80, 81, 82, 85, 86, 96, 111, 112, 113, 126, 128, 160
İzmir 22, 26, 30, 49, 59, 81, 96, 100, 101, 109, 116, 120, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 147, 152, 153, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 201, 202, 203, 204, 207, 210, 211, 212
İzmir Başpapazı Hrisostomos 136
İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti 59, 132
İzzet Bey 120, 123, 124, 125, 135

J

Japonya 95

K

Kadıköy 25, 31, 32, 115, 169, 170, 176
Kadıköy Mitingi 176
Kafkas Cephesi 4
Kafkas İslâm Ordusu 74
Kağızman 84
Kambur İzzet 120, 131
Kara Baht 108
Karadağ 104
Karadeniz 26, 27, 45, 65, 98, 108, 115
Karakese Köyü 57
Karesi 132, 141
Kars 22, 74, 76, 77, 82, 84, 85, 96, 211
Kars İslâm Şurası 77, 82
Kars Milli İslam Şûrası 82
Kars Mutasarrıfı Hilmi Bey 84
Kastamonu 80
Kavakopulos 108
Kâzım Karabekir Paşa 77
Kerkük 41, 46, 48, 96
Keşan 165
Kırıkhan 55
Kırım 26
Kızılhaç 141, 142
Kızılırmak 7
Kilikya 36, 52, 98, 187
Kilikyalılar Cemiyeti 59
Konstantin 104, 105, 106
Kont Sforza 132
Konya 48, 120, 159, 164, 175, 189
Konya Ereğlisi 159
Konya Hürriyet ve İtilaf Fırkası 120
Köse Köyü VIII
Kral Ferdinand 65
Kral Fuad 23
Kral Yorgo 105
Kudüs 7, 8, 53
Kumkale 26
Kumkapı 30
Kuşçubaşı Eşref 62
Kutü'l-Amare 43
Kuva-yı Milliye 139, 144, 151
Kuzuculu Köyü 58
Küçük Kâzım 85
Kürdistan 23, 46, 47, 90, 99, 100
Kürt 43, 46, 47, 48, 90, 98, 99, 100, 114, 122, 123, 124
Kürt Said Paşa 123
Kürt Teali Cemiyeti 90
Kütahya 164

L

Lazkiye 96
Le Pays 89
Le Temps 197
Liman von Sanders 4, 51
Londra 13, 62, 97, 108, 129
Lübnan 8

M

Macaristan 2, 93
Makedonya 3, 61, 64, 107
Malatya 13, 47
Malta 48, 115, 205
Manisa 126, 141, 153, 156, 157, 202, 203, 212
Marsilya Gazetesi 195
Maurienne 13, 129
Mâverâ-yı Kafkas 74
Mavri Mira 108

Meclis-i Ayan 18, 159
Mediha Sultan 119
Medine 7, 9
Megali İdea 104
Mehmet Asım 166, 194
Mehmet Emin (Yurdakul) Bey 179
Menemen 157
Menteşe 116, 132, 189
Meriç 7, 62
Mersin 55
Mevlanzade Rıfat Bey 89
Mezopotamya 28, 96, 187
Mısır 23, 28, 30, 97
Midilli 140, 142, 144, 153
Midye 62
Milletler Cemiyeti 97
Miralay Fethi Bey 138
Miralay Halid 81, 87
Miralay Rüştü 81
Mondros Mütarekesi 41, 43, 48, 54, 58, 76, 85, 88, 108, 132, 135, 163, 191, 196, 207, 212
Mora Yarımadası 103
Mudanya Mütarekesi 71
Mustafa Kemal 5, 6, 7, 34, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 59, 70, 80, 89, 91, 120, 167, 190, 192, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 210, 212
Mustafa Reşit Paşa 56
Musul 22, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 76, 79, 96
Müdafaa-i Milliye Cemiyeti 112, 160
Münevver Saime Hanım 176, 177
Münir Bey 75, 76, 86

N

Naciye Hanım 175
Nahçıvan 74
Nail Bey 81
Napolyon 38
Narman 87
Nazilli 157
Necati Kemal Bey 175
Nemrut Mustafa Paşa 122, 123, 124, 210
New York Times 187
Nurettin Paşa 120, 124, 130, 131
Nusaybin 46
Nusret Bey 113, 164
Nutuk 154, 202, 203, 210

O - Ö

Odesa 3, 115
Oltu 84
Onlar Konseyi 95, 193
Orlando 101, 133
Orta Asya 4, 52, 73
Ortadoğu 19, 22, 30, 41, 95, 100
Osmanlı Devleti 2, 3, 4, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 29, 30, 33, 35, 36, 41, 42, 43, 46, 47, 51, 52, 59, 61, 62, 64, 65, 67, 69, 71, 73, 74, 80, 84, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 109, 111, 113, 119, 127, 128, 160, 197, 208
Ömer Naci 82
Özerli Köyü 57

P

Panislamizm 82
Paris 38, 66, 71, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 107, 108, 124, 128, 130, 144,

145, 185, 186, 188, 189, 193, 197, 208
Paris Barış Konferansı 93
Pasinler 75
Perapalas 26
Pınarhisar 165
Pontus Devleti 98
Pozantı 55, 56
Prens Georgios 104
Prens Sabahattin 197

R

Racu 22
Rauf Bey 18, 19, 20, 21, 25, 111
Refi Cevad 113, 116, 198, 199
Reşit Bey 113
Reyhanlı 55
Romanya 3
Rum 30, 31, 36, 37, 71, 98, 108, 109, 126, 128, 129, 131, 132, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 156, 157, 162, 179, 181, 194
Rum Kapses 136
Rumlar 31, 108, 127, 128, 131, 136, 137, 140, 141, 142, 144, 147, 156, 165, 186
Rus 27, 28, 53, 63, 73, 76, 82, 104, 105, 192
Rusya 2, 4, 12, 13, 27, 35, 42, 43, 52, 73, 82, 97, 98, 107, 129, 172

S - Ş

Sabah Gazetesi 196
Sabit Bey 172, 183
Sadrazam Sait Halim Paşa 115
Sait Molla 38, 197, 198, 199
Salib-i Ahmer 141
Samandağ 55
Samih Rıfat (Horozcu) Bey 195
Samsun 15, 27, 201, 202
Saray 165
Sarıkamış 9, 74, 75, 85
Seant Jean 13
Sebahat Hanım 174
Seddülbahir 26
Selahiye 46
Selanik 11, 37, 105, 106
Sevr Antlaşması 12, 13
Seyit Abdülkadir 90
Siirt 44
Sincar 46
Sirkeci 37, 68
Sivas 13, 22, 48, 76, 80, 88, 187, 192, 205, 207, 210
Smyrna Turque 132
Sofya 17, 63, 64, 65, 107
Soma 153, 190
Sovyet Elçisi Joffe 64
Standart Petrol Şirketi 15
St. Jean de Maurienne Anlaşması 129
Sultanahmet Mitingleri 178
Sultan Vahdettin 18, 19, 114, 119, 197
Suriye 2, 5, 7, 8, 22, 23, 28, 36, 52, 53, 55, 96, 97, 114, 187
Suriye Lejyonu 55
Süleyman Askeri Bey 63
Süleymaniye 41, 43, 48
Süleyman Nazif Bey 32, 37, 38, 88, 90
Süleyman Necati Bey 85, 86, 87
Süleyman Radi 197
Sümerler 41
Sykes-Picot 13
Şam 8, 11, 53
Şarlken 38

Şemdinli 47
Şerif Paşa 98, 99, 100, 124
Şeyh Mahmud 47
Şeyhülislam Hayri Efendi 116

T

Tahkik Heyetleri 112
Tahsin Bey 27, 28
Talat 4, 5, 6, 17, 18, 64, 65, 66, 67, 79, 111, 116, 174
Tasvir-i Efkâr Gazetesi 193
Tekfurdağı 165
Teşkilat-ı Mahsusa 81
Tire 157, 164
Toros Tünelleri 22
Trablusgarp 2, 12, 80
Trabzon X, 27, 73, 76, 81, 98, 165, 205, 211
Trabzon Metropoliti Hrisantos 98
Trakya 2, 59, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 85, 96, 101, 128, 156, 165, 210
Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 67
Trakya Paşaeli 59, 67, 68
Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 67
Turunçlu 58
Türk 2, 7, 11, 12, 14, 15, 20, 21, 22, 25, 29, 30, 31, 34, 36, 45, 47, 48, 51, 53, 54, 56, 58, 59, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 70, 74, 76, 78, 80, 82, 83, 84, 88, 89, 90, 95, 101, 105, 106, 108, 109, 113, 114, 115, 123, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 135, 136, 138, 139, 140, 143, 145, 146, 147, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 203, 205, 207, 210, 211, 212
Türkçe İstanbul 38, 197
Türkiye 5, 11, 12, 13, 14, 15, 21, 22, 31, 38, 45, 59, 65, 71, 89, 96, 97, 100, 104, 108, 109, 116, 130, 156, 177, 178, 183, 185, 186, 187, 195, 197, 199, 207, 209, 210, 211, 212
Türkler 7, 12, 14, 20, 27, 28, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 46, 61, 79, 102, 109, 127, 135, 138, 156, 163, 171, 178, 180, 183, 185, 186, 191, 195, 198, 208

U - Ü

Ulaş 85
Uran 84
Urfa 44, 113
Uşak 156
Uzunköprü 67, 68
Üç Sancak 74, 75, 82
Ülke 89
Üsküdar 25, 169, 170, 174
Üsküdar Mitingi 174

V

Vahdettin 18, 19, 114, 119, 197, 198
Vakit 90, 166, 193, 209
Vakit Gazetesi 166
Van 22, 73, 76, 82, 88, 98
Venizelos 33, 66, 94, 95, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 129, 130, 132, 136, 138, 141, 185, 186, 193

V. Germanos 108
Vilâyât-ı Sitte 88
Vilayat-ı Şarkiyye 59, 71
Vilâyât-ı Şarkiyye Grubu 88
Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 59, 78, 87, 89
Viyana 38, 64, 107

W

Webb 45, 99, 188
Wilson Prensipleri Cemiyeti 14, 15
Woodrow Wilson 13, 94, 95, 102

X

Yusuf İzzet Paşa 145, 151

Y

Yahudi 38, 106
Yakup Cemil 82
Yakup Şevki Paşa 74, 75, 76, 77, 78, 83, 84
Yarbay Ali Bey 142, 143, 153
Yayladağı 55
Yemen 22
Yenibahçeli 81
Yeni Gazete 194
Yeni İstanbul Gazetesi 197
Yozgat 114
Yugoslavya 98
Yunan 20, 30, 31, 33, 49, 54, 62, 68, 69, 70, 71, 81, 96, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 120, 124, 125, 128, 130, 131, 132, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 161, 162, 163, 166, 167, 173, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 193, 197, 201, 206, 211, 212
Yunanistan 31, 66, 71, 95, 96, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 129, 130, 131, 132, 136, 139, 140, 141, 150, 152, 179, 187, 194, 197, 202
Yunan Siyasi Temsilcisi Steryadis 125
Yurdalan 85
Yüksekova 47
Yüzbaşı Hurst 202
Yüzbaşı Mill 202

Z

Zakir Bey 86
Zaman Gazetesi 194
Zeliha Hanım 178
Zeytin Dağı 7

YEDİTEPE

Milli Mücadele'de

İlk İşgaller İlk Direnişler

Milli Mücadele tarihimizin üzerinde en çok tartışılan konularından birisi, ilk işgalin ve ilk milli direnişin nerede, ne zaman ve kimler tarafından başlatıldığıdır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasını bir başlangıç olarak kabul edenler İskenderun Dörtyol'un Köse Köyü'nde ilk kurşunun atıldığını, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Başkanlığı'ndan aldıkları bir yazı ile ispatlamışlar ve "İlk Kurşun" anıtını beldelerine dikmişlerdir. Oysa İzmir Konak Meydanı'ndaki Hasan Tahsin Anıtı da "İlk Kurşun Anıtı" adını taşımaktadır.

Bu tartışmanın diğer bir boyutu da ilk kurşun öncesi ya da sonrası gelişmeleri içersine almaktadır. Yani kurşunu attıran ilk milli teşkilatın kuruluşu sorunu bugün şehirlerimiz arasında adeta bir rekabete dönüşmüştür.

Aslında, Anadolu'nun her köşesinin bir mücadele öyküsü vardır. Bu öykü, her bölge için bir ilki ifade etmektedir. Girift olaylar ve girift ilişkiler içerisinde Anadolu Türkü'nün Milli Mücadele'deki "ilk"ini bulmak araştırmacılar için gerçekten güç görünmektedir. Bu ilk psikolojisinin varlığı da tabii görülmelidir.

Bu çalışma, Anadolu'nun dört bir yanında başlayan yangının hikâyesini konu edinmektedir. Edirne'den Kars'a, İskenderun'dan Trabzon'a kadar uzanan millî direnişin hikâyesini...

Prof. Dr. Haluk Selvi

9 786054 052622

kitapadresi.com